

GÂNDIREA

no. 12

Z E C E A N I

DE

CEZAR PETRESCU și NICHIFOR CRAINIC

PE CÂND ERĂM MAI TINERI..

Privești îndărăt.

Crezi că ai lăsat o faptă. Și nu te regăsești decât pe tine și nu mai vin către tine decât amintirile tale. Fapta s'a desprins demult de efemera-ți trecere: te-a lăsat să vagabondezi, în nestatornicia ta primitivă, spre toate zările, sub toate constelațiile, mânat de toate vânturile. Ea a rămas la viața ei proprie. Și-a înfipt temelii mai profunde și mai vaste decât ai fi cutezat tu să-i nădăduiești. Te-a depășit. Te întorci la ea cu intimidare. Și te surprinde că în tinerețea ta bătaioasă și nomadă, ai avut cândva — nu atâta entuziasm, ceceae intră în natura generoasă a tinereții — dar mai ales atâta tenacitate, pentru a preface un gând fluturatec într'un început de asemenea faptă.

A fost într'adevăr atunci, un miracol. Iar acum, înțelegi că s'a săvârșit peste tine, dintr'o poruncă a timpului, plutind în nevăzut și folosindu-te doar ca o trecătoare unealtă.

Gândirea împlinește zece ani. Mi se atribuie virtutea de a-i fi dat viață în anii cei mai nesiguri ai începutului, când încă abia își dibuia un drum al ei și cu atât mai mult nu era încă vrednică să taie drum rectilin și adânc, spiritualității românești. Meritul îmi pare mult mai neînsemnat și mai șubred. O spun, nu din umilitate. Ci din melancolica și vai! neîndoioasa constatare, că dela strădania cea mai anevoioasă am lipsit. Sau în orice caz, am fost un tovarăș lăaturalnic și pus la adăpost.

Acestei reviste nu i-am dat nimic din viața mea, cum socotea un cronicar generos, mai deunăzi. Nu-mi datorește nimic. Ii datoresc eu, dimpotrivă, minunea pentru mine hotărâtoare, de a-mi fi descoperit ea o axă unei existențe scriitoricești, care putea să aibă alt destin sau poate nici unul. Iar când această existență s'a aflat statornicită într'un făgaș calm și cruțat de alte ispите, cu un egoism vecin ingratitudinii, dela lupta cea grea a *Gândirei*, am stat alături, lăsând povara să apese numai pe umerii tovarășilor, și tot lor, neplăcerea asprelor vremi de harță cu adversarii lipsiți de loialitate și adesea cu deserțiuni lipsite de eroism. Răsplata biruințelor se cuvine așa dar acestor prieteni, fideli la postul lor, în fața tuturor potrivnicilor.

Eu culeg cu mâna ușoară, câteva albe și proaspete flori de amintiri, dintr'un câmp care nu era încă organizat pentru războiu de durată și unde bucuria victoriei nu cunoștea amărăciunea absențelor la apel.

Da. Aceasta a fost. Ne aflam acum zece ani mai tineri, iar tinerețea noastră nu era decorată de nici o ambiție, care pune livid stigmat pe buzele atâtor tinereți presente.

Se afla în vremea aceea, la Cluj, o gălăgioasă colonie de juni cărturari sosiți din toate ungherele vechiului regat, să cunoască o țară nouă, înzestrată în himerica noastră închipuire cu toate darurile unui pământ al făgăduinței. Ne atribuiam o chemare mesianică. Făceam jurnalism, pentru toate partidele. Dar spre uimirea neputincioasă a șefilor politici, cari plăteau ziarele să se sfășie între ele și să pună sămânță de vrajbă între alegători, peste voința lor și peste capetele lor, dădusem presei ardeleno a față unică și stranie, rămasă și acum în amintirea lectorilor. Erau patru gazete adverse, a patru partide purcese să se extermine numai decât de pe fața Ardealului și în foile acele, printr'un tacit consimțământ, în loc de patetice injurii și de viclene atacuri la cinstea și la viața privată a foștilor, a prezenților sau viitorilor miniștri, redactorii dădeau întâietate problemelor generale și faptelor de cultură românească. Găsisem o tradiție veche a locului, cu foile lui cumiști, pentru un popor sănătos și nepervers. Țineam să o păstrăm și să o primenim, noi, aceștia, mosafirii, fiindcă păstrătorii firești se lepădaseră de scutul ei pentru a îmbrăca straiul de paie al politiceii, cu nelipsitul zurgălău în canaful scufiei.

O generație tânără de cărturari ardeleni, nu exista atunci decât prin prea puțini represintanți. Emil Isac, Lucian Blaga, Aron Cotruș, pictorul Demian și cine încă? E de mirare răsfoind gazetele și revistele din acel timp, cât de ușor îi numeri pe degetele unei singure mâni. Cinci ani de războiu, sub steagul monarhiei, decimase acest tineret pe câmpurile de bătălie dela Isonzo, dela Rudnic, pe frontul Galității sau în prizonieratul din gheturile Siberiei. Rezerva încă mai proaspătă, de pe băncile școlii, fusese sugrumată de o învățătură streină, care ignora tot ce era și ar fi putut să fie românesc.

Colonia noastră de regățeni își însușise astfel, eroic și romantic, datoria de a innoda un fir rupt.

Ne îndemna mai mult la aceasta, nivelul ridicat al ziarelor și revistelor maghiare, scrise de publiciști de mână întâia, refugiați în Ardeal, pentru a se pune la adăpost de represiunile regimului hortist, încă plin de mânie și însetat de răsbunare, cu intelectualii celor două revoluții din Ungaria: a lui Karoly și a lui Bela-Kuhn. Ne îndemnau și tipăriturile sașilor, dela Sibiu și Brașov, cu vechea lor tradiție de cultură. Cu acești confrăți întru scris și adversari în opinii, ne aflam adesea în camaraderească și stimulentă companie. Peste mesele noastre de atunci, am întins întâia oară puntea unui început de cunoaștere de la popor la popor, de la cultură la cultură și de la scriitor la scriitor, care putea să însemne și un început de prietenie.

În acest timp, Ardealul politic românesc se organiza pentru războiul fratricid, cu roadele pe atunci numai acre, iar astăzi atât de amare.

Ne-am simțit deodată singuri, streini de ambițiile și de urile care voiau să ne folosească; întâia oară s'a deșteptat instinctul solidar, nu de luptă, ci de conservare și de apărare, al generației. Eram cu toții mai tineri de treizeci de ani. Și ne aflam rupți cu un veac, de cei cari împliniseră patruzeci. Scrisorile prietenilor rămași departe, la București, la Iași, la Cernăuți, la Chișinău, la Craiova, ne aduceau printre rânduri, neliniștea aceleiași senzații de singurătate. Era așa dar, o suferință comună, deși ne aflam atât de risipiți.

— Ceeace ne-ar trebui nouă, ca să ne cunoaștem și să ne găsim drumul, ar fi o revistă... A noastră, scrisă de noi, pentru noi...

Cuvântul îl rostise cineva, între câțiva prieteni, adunați pe băncile din parcul Clujului, în fața lacului mic cât o farfurie. Cine îl spusese nu-mi amintesc bine. Poate eu. Poate altul. Știu bine doar, că atât am adăogat:

— S'ar numi bunăoară *Gândirea*... Și dacă nu apare acum, cât îi simțim nevoia, într'o lună, n'are să mai apară niciodată. Ceilalți, m'au privit cu mirare și neîncredere:

— Cum într'o lună?... Aceasta cere bani, organizație, apeluri la cititori, afișe, prospecte, o redacție, o administrație... Atâtea!...

Și tuturor li s'a părut un proiect himeric. Toți o doreau această *Gândire*; tuturor le era teamă de lupta cu materia.

— Are să apară peste o lună! mi-am dat cuvântul. Și peste două săptămâni, avem să ne adunăm iarăși, să pregătim sumarul primului număr...

Mărturisesc că în clipa aceea, m'am simțit luându-mi cu ușurătate, o obligație gravă și decisivă nu numai față de prietenii adunați ca exilații unei generații pe băncile din parcul Clujului, dar față de toți cei de departe, și încă față de alți camarazi încă necunoscuți, ascunși în destinele viitorului. Imi luam, mai mărturisesc, o obligație și față de mine. Imi descoperisem într'o fulgurantă revelație, o axă verticală, străpungând în sfârșit un centru de gravitate stabil, într'o viață instabilă ca a mea de până atunci, purtându-mă dela Iași la București, dela București la Cernăuți, dela Cernăuți la Chișinău, dela Chișinău la Cluj, dela oraș la țară și dela țară la oraș, cu lăzile de cărți după mine și cu un vraf de manuscrise: nuvele, fragmente de roman, povestiri și eseuri, din care nu citisem nimănui nimic, dintr'un turbure amestec de orgoliu și de neîncredere.

Apariția acestei reviste *Gândirea*, cristaliza brusc elementele fluide ale unei existențe de risipelnic diletantism. Prin ea mă regăseam. Din suprapunerea perfectă a ceea ce dorea subconștientul instinctului meu de conservare și a ceea ce doreau prietenii mei, cunoscuți și încă necunoscuți; din această rară și norocoasă coincidență, a luat revista noastră o atât de repede ființă și atât de temeinică dela început.

Ne aflam la Cluj, pe atunci: Lucian Blaga, Adrian Maniu, Gib. I. Mihăescu, Radu Dragnea, Emil Isac, Demian...

Am scris prietenilor dela București: Ion Pillat, Ion Vinea, Em. Bucuța, Pamfil Șeicaru, Victor Ion Popa, Vintilă Russu Șirianu. Am trimis știre altor prieteni dela Iași: Demostene Botez, frații Al. și Ionel Teodoreanu, Al. Al. Philippide. Prietenilor dela Viena: Nichifor Crainic și Al. Al. Busuioceanu.

Graba cu care am primit răspunsurile și bucuria luminoasă a acelor răvașe, manuscrisele sosite cu întoarcerea poștei și acele atât de generos promise, dovedeau că a noastră chemare cădea la timp și fusese pregătită de o goală așteptare, de prea multe făgădueli prea ades amăgite.

Luasem hotărârea cu ușurătate. Contractam o datorie grea și cu termene fără iertare.

Toți ne întrebau sub al cui scut ne-am pus. De ce pulpană ne ținem. Am răspuns că nu ne aflăm sub nici un scut; că nu ne-am acățat de nici o pulpană; că înțelegem să plecăm la drum cu toată inexperiența noastră și fără nici o benedicțiune a nici unui miruitor de talente și patron de școală literară. Răspunsurile au fost mai însuflețite, manuscrisele s'au adunat mai prompt atunci, să îndestuleze cinci numere, înainte de apariția celui dintâi.

Aceasta ne-a dat îndârjire și ne-a călit încrederea.

Ne aflam pe drumul cel bun.

Pentru a înțelege atmosfera în care lua ființă *Gândirea* și nevoia de limpezire în care se afla generația noastră neliniștită de atunci, e destul să le încadrăm în atmosfera de după războiu a întregii Europe, de acum zece ani, așa cum avea să o definească puțin mai târziu Marcel Arland, cu diagnosa unui nou „rău al veacului”. Ne aflam sub un cer deșert de constelații. Toate erau uzate. Lipsa steaua polară. Toate drumurile erau deschise. Dar toate nesigure. Turburi erau căile din afară, turburi și cele lăuntrice, din noi, care duceau atunci la propria noastră limpezire.

Imi sunt neuitate și scumpe, amintirile după amiezilor și serilor din acel an, când rătăciam cu Lucian Blaga pe țărmul deșert al Someșului; sau când Adrian Maniu bătea

cu un deget uscat de strigoiu în ușa încăperii mele dela al treilea etaj, unde n'ar fi încăput nici cinci oaspeți, sau nesfârșitele conciliabule cu Gib. I. Mihăescu, la restaurantul cu grădina bizară, cu mesele verzi și cu frunzele pomilor decupate artificial în zinc în lumina cretoasă a becurilor, ca o variantă maghiară a „Grandiflorei”; toate acele săptămâni de proiecte, de calcule, de lecturi ale răvașelor și manuscriselor primite, ne depărtau de realitatea ostilă din juru-ne, ne dădeau însfârșit sensul vieții pentru care fusesem urziți.

— Știi? Am primit ceva dela Crainic. Să-ți citesc scrisoarea...

— Avem o poezie dela Demostene Botez.

— Pillat e de idee să facem neapărat și un supliment artistic...

Alte calcule, alte facturi de la zincografie și alte devize dela tipograf...

Pentru trecerea în fapt a acestor proiecte, am avut în acel an, buna tovarășie a unui confrate de jurnalism, prietenul D. I. Cucu, încăpăținat până la eroism, în luptă cu paginatorul, corectorii, furnisorii de hârtie — mici, dar decisive mizerii de tehnică, fără de a căror înfrângere, *Gândirea* noastră ar fi rămas în stare de dorință și proiect. Cu bietele noastre chenzine de gazetari, scomptate pe trei luni înainte, am plătit cele dintâi numere ale revistei și garanția tipografiei. Niciodată o sărăcie n'a fost mai optimistă și nici n'am răspuns cu un ton mai desprins de cele pământeste, proprietarului care ne amintea că am rămas în întârziere cu achitarea chiriei. Ce însemnătate puteau să aibă asemenea preocupări vulgare, când numărul prim al revistei noastre era gata în spalturile tipografiei și nu aștepta decât un cuvânt înainte, pentru cititori?

Deschid acest prim număr astăzi și recitesc acest cuvânt înainte cu o emoție pe care n'am cunoscut-o. Ce-am făgăduit oare mai mult decât ne-a fost în putere să realizăm? Alcătuite împreună cu Adrian Maniu, mai mult de lirismul lui poetic, decât prin prosaica mea contribuție, aceste *Cuvinte pentru drum*, făgăduiesc ceiace faptele și timpul n'au desmințit, după zece ani:

„E obiceiul ca atunci când pornești o revistă, să o călăuzești cu o explicație sau un program. Nu vrem să ne exagerăm nici puterile, nici făgăduelile...

Nu este în puterea noastră, a celor mici de azi, să păstrăm înălțimea celor mari cari au muțit. Vie alții, fiindcă trebuie să vie, fiindcă țara are nevoie de lumina *Gândirii*, cum a avut odinioară nevoie de gândul consolator al *Lucafărului*.

Nu suntem noi cei chemați — înalță-se alții!

Să mai răspundem de ce mai apărem? Dar primăvara de afară, de ce-și ridică din țărână lumina florilor?. Sunt unele mai sărace, altele mai bogate, dar toate divine, ca simbol al Invierii.

Drumul e deschis. Pentru cei scârbiți de politică nouă, pentru cei desamăgiți de făgădueli și teorii căzute dela primul sbor ca pasările cu aripi retezate — *Gândirea* vrea să fie un prieten. Drumul nostru va trece uneori prin paragini pustii, dogorite de soare amețitor — drumuri pline de praf și lătrături de câini. Va trece și pe sub asfințituri și răsărituri — și poate și sub acele nopți fără luceferi, în care numai pulbera din calea robilor e lumină.

Încă ceva. Mai e obiceiul ca atunci când închei această primă pagină, să arăți un criteriu, un program de activitate fixă, un sistem după care întreg grupul, va intra în bloc, în nemurire. Cu asemeni programe infalibile, pierd și jucătorii de ruletă și au pierit și multe reviste.

Nu ne-am strâns laolaltă, să fim mai tari ca turmă. Pe drumul *Gândirii* fatal fiecare e răsleț și izolat. Drumul e deschis — altul pentru fiecare; și înțelegem a recunoaște

dela primul pas, că fiecare va ajunge acolo, unde puterile sale sunt în stare să-l ducă.

Obicinuiții drumeți au o traistă cu merinde pentru ei. Scriitorii însă, ca și în străvechiul vis biblic, trebuie să poarte pe frunte azimile din care păsările cerului și flămânzii lumii, vin și pradă.

Vom da tot ce avem mai bun și vom da până ce prin puterea altora, darul nostru va fi de prisos“.

Acestea le făgăduiam cititorilor acum zece ani. Ne pare că n'au fost făgădueli mincinoase și ne încântă acum, bărbătește, gândul că nu ne-am exagerat în tinerețea de atunci, puterile.

Drumul cel mai greu a fost străbătut. Și a fost așa cum îl știam. A trecut și prin paragini pustii; drumuri pline de praf și lătrături de câini. A trecut și pe sub răsărituri și asfințituri, precum și sub acele nopți fără luceferi, în care numai pulbera din calea robilor e lumină.

Treptat, drumul *Gândirii*, s'a confundat limpezindu-se, cu drumul spiritualității românești, înfățișată de generația de după războiu. Atmosfera turbure în care se afla toată intelectualitatea Europei în anul 1920, cu douăzeci de școli literare, cu douăzeci de manifeste și douăzeci de grupări ultraviitoriste, s'a curățit de neguri și fumegoase teorii desprinse de viața cea vie. O zare de cer luminos s'a lămurit. Fiecare popor și-a îndreptat arta și literatura și gândirea, spre izvoarele cele vechi și mereu improspătate, ale credinței și ale tradiției pământene. Astfel, au înțeles încă odată că viața se hrănește din moarte, cu moartea pre moarte călcând — și că drumul cel mai drept pentru a intra în universalitate și a sluji universalitatea, e de a porni într'acolo, cu zestrea ta autohtonă.

Gândirea și-a tăiat aci, acest drum; în vreme ce aiurea, publicațiile acelorași generații, din Franța, din Italia, din Germania, îl descopereau prin proprie și sincronică experiență, convergând spre aceeași țintă ultimă.

E încă un merit și o victorie, cari nu-mi mai aparțin. Sunt ale celor ce-au știut să citească semnele timpului și pregătesc viitorul, resuscitat din izvoarele tari ale trecutului.

Aci cuvântul rămâne prietenului Nichifor Crainic, ca unul care dintr'o faptă trecătoare și poate osândită peirii, a desăvârșit *Gândirea* de astăzi, cititorită la răspintene de vremi și de drumuri, cu fața spre răsărit.

CEZAR PETRESCU

...ȘI CÂND ÎNCĂ NU SUNTEM BĂTRÂNI

După cinci ani de zbucium tenace și rodnic, în care el fusese pivotul mișcării gândiriste, Cezar Petrescu pleca o vreme în străinătate. Pentru crima că zămislise această revistă și o condusesse până la acel liman, Cezar fusese crunt și îndelung atacat în presa noastră literară, unde niciodată nu ne-am plâns că n'avem destui adversari. Ducea, poate, o mâhnire îngropată în morocănoasa și tăcuta lui mândrie: în domeniul public nimeni n'a făcut un bine fără să-l plătească, tot el, cu sânge sau măcar cu nervi. Dar ducea totdeodată și lumina interioară a unui orizont propriu ce i se definea mai larg și mai sigur. Ziaristul „nomad“ dela începutul *Gândirii* avea să creeze în curând, prin *Intunecare* și *Calea Victoriei*, cosmosul social al României contemporane. Muștrările pe care și-le face pentru retragerea lui dela cârmă pornesc dintr'un spirit camaraderesc. Retragerea are, în propria-i operă, care pretindea tihnă creatoare, o splendidă scuză.

Dar *Gândirea* rămânea singură. Adică murea. În sărăcia lucie a tuturor gândiriștilor, conducător înseamnă mai mult cel care poate procura mijloacele de existență ale revistei.

În această situație, prietenii allători în București au apelat la mine, Întrebat de noi, Cezar Petrescu îmi testa dela Paris întreaga moștenire: moștenirea de greutate și de injurii pe care o port de cinci ani încoace.

În ce privește partea redacțională a acestei reviste, ea e mai ușoară decât a oricărei alte publicații. Nefiind un bazar cu lucruri adunate din patru puncte cardinale, redactorul ei n'are nevoie să umble cu pantahuza după material. *Gândirea* e o grupare de afinități, cristalizată în timp, printr'o selecție firească, dintre toate numele variate ce s'au perindat dela început în paginile ei. Poeți, prozatori, esești și cronicari, — materialul literar se adună ca dela sine, prin forța dinamică a unei aderențe sufletești și a unei viziuni de artă întrezărită de toți. Prin aceasta, gruparea noastră se deosebește de cele ce ne-au precedat. La *Convorbiri Literare* centrul de atracție era Titu Maiorescu plus prestigiul unui cenaclu boieresc, la *Semănătorul* era personalitatea covârșitoare a domnului Nicolae Iorga, la *Viața Românească* erau domni C. Stere și G. Ibrăileanu, la *Convorbiri Critice* d. Mihail Dragomirescu. La noi — nimeni nu e mai mare, nimeni nu e mai mic. Orice tânăr, care ni se pare înzestrat, intră ca un egal între noi. Și nicio altă revistă n'a oferit paginile ei atâtor tineri. Că se petrec și „defecțiuni“, e adevărat. Dar aceste defecțiuni, două sau trei, vin din rândurile acestor mai tineri și, poate, mai afectuos primiți. Fenomenul nu e lipsit de semnificație. Generația ce se ridică imediat după noi e, îndeobște, lipsită de consistență morală. Orgoliu nejustificat, capricii iraționale ca toate capriciile, incoerență în judecată, o dezastruoasă mobilitate în atitudine, un primitivism în maniere, iată atâtea semne ale dezechilibrului lăuntric, răsfângere, și scuză în acelaș timp, a unei ambianțe haotice, caracteristică acestei vremi. Răul isbește pe mulți din însăși elita acestei generații noi. E interesant de subliniat că niciuna din victimele acestei dezerțiuni nu poate articula vreun fel de reproș spiritului nostru camaraderesc. Dacă la temelie *Gândirii* ar fi stat asemenea pastă sufletească, această revistă n'ar fi durat niciun an. Noroc de excepții — pentru ziua de mâine!

O mișcare literară e o sumă de creații personale. Dar e mai mult decât atât. E o comunitate de suflet și, pe un plan mai înalt, o comunitate spirituală. Nu suntem deci adepții estetismului imoralist. În persoana creatorului nu putem face abstracție de om. Contemporaneitatea ține seamă de el, cu atât mai mult când această contemporaneitate e o mișcare literară. Scuza omului prin operă rămâne la judecata mărinimoasă a posterității care are în față opera, dar nu mai are omul. Ea poate fi generoasă cu Oscar Wilde; contemporanii lui însă aveau dreptate.

Gândirea s'a născut din prietenie, istorisește Cezar Petrescu. Ea trăiește astfel. Adică din experiența comună a unor mari restriți și din comuna mărturisire a unui crez socotit salvator. Mișcarea s'a dezvoltat în faze organice. Nedeliberată și spontană în începuturile ei, a căpătat conștiință de sine în timp și prin lucrul îndeplinit. *Gândirea* nu are azi un program, ci o doctrină. Programul e o chestiune legată de ceasul premergător acțiunii. Revista aceasta nu l-a avut. Dar doctrina ei s'a dezvoltat treptat din seria de fapte literare ce umplu cei zece ani de existență. Ea e o rezultată. Deaceea nu există niciuna din ideile cardinale ale acestei reviste care să nu se verifice ca o elaborare reflectată a unor creații spontane. Sub acest raport, *Gândirea* e expresia unei generații.

Dar generația — cum am precizat altădată — n'are pentru noi un sens strict cronologic; ea e „o elită întemeiată pe afinități spirituale: o contemporaneitate nu de vârstă, ci de spirit, în sens spenglerian“. Dacă doctrina noastră e rezultată din opera noastră, pe care alții sunt chemați s'o judece, această doctrină e, în acelaș timp, verificabilă în elementele fundamentale ale culturii românești. Și ideea etnicului și ideea

spiritualului sânt patrimoniu strămoșesc. Sânt esența permanentă a unui neam. Generația e sinteza vie și prezentă a neamului. Intre ea și el e un raport ca dela esență la existență. Cel dintâiu își caută neconținut forma vie în cea din urmă. Ce s'a ridicat din adâncurile esențiale și a isbutit să se contureze măcar ca năzuință într'o generație revine cu mai multă putere în generațiile următoare, sub nobilul impuls către perfecțiune propriu sufletului omenesc. Ideea etnică a lui Mihail Kogălniceanu, amplificată în personalitatea lui Nicolae Iorga, își caută o nouă adâncire în scriitorii de azi. Ideea de spiritualitate, fragmentar dar lîmpede afirmată de Nicolae Bălcescu, își caută prin noi, o nouă realizare. Etnicul e documentar și istoric, e plastic și particular. În înțelesul nostru, el apare impregnat de mitul specific pe care un neam și-l crează din sine. Spiritualul e un climat de altitudini mari către care tinde etnicul. Trecerea dintr'o ordine în alta e o transfigurare. Ce este arta decât o „schimbare la față” pe muntele Taborului? Puterea ei transformă realitatea particulară într'o făptură nouă în trăsăturile căreia recunoaștem imaginea a ceea ce a fost, dar dogorită cu înțelesuri vaste de lumina misterioasă a înălțimilor. Artă e salvarea particularului în universal, a vremelnicului în etern. Mările își trimit respirația aburoasă văzduhului și acolo, sus, se aprinde în curcubeie și plutește în formele și colorile norilor. Parcă pământul își ridică visurile pe căile înalte pe unde odinioară s'a rupt din soare. Tot asfel, frumusețea artistică aspiră spre acel climat superior din ale cărui grădini paradisiace s'a fărâmițat cândva. Cu rădăcini în spațiu și în timp, ea năzuie să înfrângă spațiul și timpul.

În această lumină largă, doctrina *Gândirii* nu se constituie în „școală” literară cu preferințe fixe pentru o formă sau alta. Pentru noi, nu există formă tipică și normativă. Atitudinea de „școală” e superficială, strâmtă și silnică. Ea pretinde de fapt, sacrificarea originalității, forțând pe artist să renunțe la forma-i proprie pentru a încăpea în formula comună.

Forma este necesară artei precum este necesară naturii. Formele naturale zac aprioric în sânul Creatorului acestei lumi. Forma unei opere de artă e dată principial în înzestrarea nativă a artistului respectiv. Ea există odată cu personalitatea creatoare și variază, deci, dela personalitate la personalitate. Esența e una, dar formele existenții sunt felurite, — în natură și în artă. De aci, decurge, pentru noi, libertatea desăvârșită a artistului de a-și realiza forma proprie. E domeniul în care a impieta înseamnă a anula.

Adversarii *Gândirii* ne-au reproșat sistematic varietatea de forme a scriitorilor ei. Le-a plăcut să vadă în aceasta o lipsă de unitate. Dacă *Gândirea* ar fi o „școală”, dreptatea ar fi de partea adversarilor. Judecata aceasta însă are un punct de plecare superficial și strâmt. Tradiționalismul nostru nu e o stereotipie formală care să oblige pe Lucian Blaga la versul lui Dosofteiu sau pe Mateiu Ion Caragiale la proza lui Ureche. El e de ordin spiritual, adică esențial. E impulsul aceleiași esențe de a se elibera în formele variate ale existenții artistice. Dela Lucian Blaga la Adrian Maniu, la Ion Pillat, la Sandu Tudor, la V. Voiculescu, la V. Ciocâlțeu, la D. Ciurezu, la Dragoș Protopopescu, sau Zaharia Stancu, poezia îmbracă formele cele mai variate; ca și proza, dela Cezar Petrescu la Gib. I. Mihăescu, la Mateiu Ion Caragiale, la Emanoil Bucuța sau N. M. Condiescu. Dar fiecare din acești scriitori se situează la o altitudine între nadirul etnic și zenitul spiritual.

Dintre toți, Lucian Blaga a fost înfățișat ca nota cea mai discordantă a *Gândirii*. O privire mai adâncă ar desluși însă, fără greutate, afinitățile esențiale dintre el și duhul acestei reviste. Personalitate de lumină, pură între toate, din poeziile, dramele și studiile sale mitul nostru etnic apare transfigurat cu o putere neobișnuită, asemeni piscului de

piatră al cărui masiv capătă o aparență translucidă în bătaia aurorii. Lucian Blaga e tocmai dimpotrivă: unul dintre scriitorii reprezentativi ai mișcării gândiriste.

Ideologia revistei s'a dezvoltat amplu în eseistică și în critică. Judecătorul imparțial va observa că genul eseului, deosebit de studiul uscat printr'o susținută formă artistică, e o creație a revistei *Gândirea*. Pamfil Șeicaru (cărui publicatia aceasta îi datorește cel de al doilea an de existență), Cezar Petrescu, Al. Busuioceanu, Radu Dragnea, Tudor Vianu, Emanoil Bucuța, Vasile Băncilă, Lucian Blaga, Alexandru Marcu, Dragoș Protopopescu, Stelian Mateescu, G. M. Ivanov, Nae Ionescu și Virgil Zaborowski (am regretat totdeauna colaborarea așa de rară a acestor doi din urmă) au contribuit la dezvoltarea genului. Iar dintre cei mai noi: Petre Marcu-Balș, Sorin Pavel, Mircea Eliade, (oricare va fi evoluția lor ideologică, sânt talente afirmate de *Gândirea*) Paul Sterian, Toma Vlădescu, Nicolae Roșu și Al. Bădăuță, ostenitor de ani de zile în migala redacțională. Revista noastră a disprețuit pasișa ideologică a publicațiilor străine, ce alcătuieste viața pseudointelectuală a presei noastre literare și „filosofice“, dându-i o înfățișare parazită. Eseul nostru a căutat să fie o contribuție personală la adâncirea unei doctrine și la definirea ei în legătură cu mișcările de idei din țară și din străinătate.

O critică literară, propriu zisă, care să selecționeze după criterii precise valorile produse curent, n'am avut. Câteva experiențe au dat greș, până când cronica noastră literară am incredințat-o lui Const. D. Ionescu al cărui condeiu ascuțit și totuș civilizată relevă un spirit critic autentic. Dar în această direcție, *Gândirea* a dat, prin Tudor Vianu, temeinicul studiu despre *Poesia lui Eminescu*.

În artele plastice, în schimb, revista noastră a tras o dără ce nu se va șterge. Cronica lui Oscar Walter Cisek, care e totdeodată un scriitor de întâia mână în proza tânără a Germaniei, a însemnat cât o epocă. Afirmarea unei întregi generații de pictori și sculptori, și ierarhizarea valorilor plastice, din confuzia ce domnea acum șapte-opt ani, e opera acestei reviste. Paralel, prin câteva studii de puternică judecată, Francisc Șirato a fixat doctrina grupării în ordinea plastică; iar Demian a fost din primul an și până la acest număr sărbătoresc, interpretul grafic de-o angelică puritate al spiritului gândirist. Reproductorile noastre artistice alcătuiesc de un deceniu singurul mijloc, în publicistica românească, de educație a ochiului în această direcție.

Pentru problemele muzicale, G. Breazul a adus aceleași lumini ca Francisc Șirato pentru cele plastice. Iar C. Brăiloiu a demonstrat în aceste pagini identitatea doctrinei ce susține elanul pleiadei tinere a compozitorilor noștri.

Teatrul a fost comentat de Ion Marin Sadoveanu, dramaturg el însuș, și a fost îmbogățit prin contribuția lui Lucian Blaga, Gib. I. Mihăescu, Adrian Maniu, Ion Pillat și V. Voiculescu.

Astfel, *Gândirea* a voit, și credem că totdeodată a isbit să fie un centru și o imagine integrală a literaturii și artelor în epoca nouă de după războiu. Nicio publicație similară din această țară n'a grupat în jurul ei o pleiadă mai numeroasă de scriitori, cunoscători ai atâtor culturi europene și competenți în fiecare ramură a spiritului creator. Autohtonismul pe care această grupare l-a proclamat principiu generator al culturii românești nu e rezultatul unei vederi de cârtiță, ci al unor largi considerații comparative pe orizontul internațional, — cale pe care ajungem mai sigur la conștiința de noi înșine. Acelaș principiu ne-a călăuzit să urmărim cu prietenie manifestările similare ale confracțiilor minoritari. Întâia punte de înțelegere cu ei a pornit din paginile *Gândirii*. Iar scriitorii ca Erwin Reisner, Heinrich Zillich și elvețianul Hugo Marti sânt colaboratorii noștri. În ce privește legăturile cu străinătatea, nu putem uita contribuția eruditului nostru

prieten Vasile Munteanu și a lui Vintilă Russu-Șirianu, precum nici pe numeroșii publicați străini, cunoscuți și necunoscuți cari au tipărit în aproape toate limbile europene sumedenii de studii asupra mișcării noastre și de traduceri din poezii și prozatorii *Gândirii*.

Dar mișcarea noastră are și o latură de propagandă culturală. Într'o vreme când spiritul public se întorcea dela literatură, prizonier al mizeriilor zilnice, am organizat conferințe și șezători în mai toate orașele țării. Conferințele și șezătorile noastre din Capitală au adunat totdeauna un public imens. Ele vor fi reluate în curând. Am organizat colecte pentru monumente marilor înaintași și pelerinagii la morminte. Am luat inițiative pentru sărbătorirea celor vii. Am creat cu „Cartea Românească“ o coeditură *Colecția Gândirea*, unde s'au tipărit până acum șase cărți ale redactorilor noștri. Comemorarea lui Frederic Mistral e unul din cele mai frumoase momente ale propagandei noastre.

Dacă acțiunea aceasta, prelungită dincolo de redacție, n'a fost urmată sistematic, e că mijloacele bănești ne-au lipsit. *Gândirea*, cea mai luxoasă revistă a țării, se întemeiază pe cea mai lucie sărăcie. Costisitoarea ei apariție nu era posibilă fără ajutorul foștilor miniștri C. Banu, Traian Moșoiu, Al. Lapedatu, Octavian Goga și Aurel Vlad. Culturalul personagiu, Liviu Rebreanu, autorul faimoasei întreprinderi „Ciuleandra“, a voit pur și simplu s'o distrugă.

Dar — nu știm dacă nu e necuviincios s'o spunem — ctitorul cel mai de seamă din cursul anilor e fostul Prinț de Coroană. Am găsit acolo, sus, toată augusta înțelegere a rostului dinamic ce-l are în viața intelectuală o revistă.

... „Pe când eram mai tineri“... scrie Cezar Petrescu, evocând zilele întemeierii de acum zece ani ; și tonul lui n'are de ce să fie melancolic. Nici astăzi, Cezar Petrescu, nu suntem bătrâni. Iar când n'ăi mai fi tu și când n'oiu mai fi eu, sunt atâtea puteri ridicate în lumină de *Gândirea*. Oricând se va găsi cineva dintre noi să ia în piept văzduhurile, vâslind și cântând cu șireagul spre țara marilor vedenii.

NICHIFOR CRAINIC

E O N U L D O G M A T I C

DE

LUCIAN BLAGA

CONSIDERAȚIUNI INTRODUCȚIVE. ASPECTE ISTORICE ALE DOGMEI.

Filosofia cu sistemele ei în veșnică primenire și teologia ca sistem deplin închiegat își stau de sute de ani față în față; două continente în vrajbă când șgomotoasă, când surdă, când mai acută, când mai latentă. Exploratori bine intenționați au căutat de multe ori istmul de legătură între ele. De tot atâtea ori istmul s'a dovedit nu atât ilusoriu, cât neînștare de a oferi vreo satisfacție spirituală celor ce l-au atins. În țelurile de explorare, ce ni le punem, aceste limanuri cu sirene răgușite nu ne pot ispiti în nici un fel. Căutarea unui acord de natură sistematică între teologie și filosofie o lăsăm în grija acelor cari cred că rezultatele obținute în cele două domenii sunt atât de stabile încât ținta nobilă de a le împăca merită orice trudă și poate avea sorți de izbândă. Ceeace voim noi e cu totul altceva. Interesul nostru se îndrumă spre fapte mai puțin sau aproape de loc cercetate până acum.

Scormonind în cenușa istoriei constatăm că teologia a dat naștere la o seamă de formule, cari privite mai deaproape, alcătuiesc un tip aparte de cunoaștere: dogma. În studiul de față vom încerca să arătăm că dogma în afară de faptul de a fi formu'ă metafizică, mai ascunde și un sens *metodologic*, care — lucru destul de curios — până acum nu a fost remarcat îndeajuns nici de filosofi, nici de teologi. De îndată ce ne vom fi achitat de această sarcină, vom ajunge în chip firesc să ne punem și alte întrebări, dintre cari cea mai plină de consecvențe ar fi următoarea: nu cumva s'ar putea deschide undeva noi perspective filosofiei prin transplantarea în ea a metodei întrebuițate până acum aproape exclusiv numai în domeniul celălalt, asupra căruia gândirea filosofică s'a strădui să arunce tot discreditul? Întrebarea stârnește de sigur nedumerire. În cele ce urmează ne vom sili să canalizăm această nedumerire în chipul cel mai util cu putință.

Ne dăm perfect seama de partea de convenție, ce inevitabil intră într'o definiție, cu toate acestea nu vom porni la drum cu o definiție dată dela început a dogmei. Am voi ca definiția dorită, mult mai complicată decât se crede, să se desprinză dela sine, încetul cu încetul, din chiar cercetările ce le întreprindem. Filosofia încetând cu veacuri în urmă de a mai fi slujnica dogmei, și-a răscumpărat libertatea de mișcare cu o cădere într'o regretabilă prejudecată. Filosofia a crezut că față de dogmă nu poate avea decât două atitudini: anume sau să se dezintereseze în orice chip de soarta ei, sau să-i divulge

absurditatea și să-i condamne fără putință de apel, conținutul. Nu afirmăm că asemenea atitudini intolerante de totală negare nu și-ar fi avut la un moment dat îndreptățirea. Din clipa însă în care însăși filosofia a intrat într'o fază de acută și veșnic reînnoită criză problema dogmei cere să fie tratată într'un spirit dezbărat și de ultimele prejudecăți. Până acum problema cu atâtea fețe a dogmaticului nu s'a pus în toată amploarea ei, nici în raport cu metafizica, nici în raport cu teoria cunoașterii, și nici în raport cu filosofia culturii. Numai istoricii și teologii deopotrivă împinși de poruncile meseriei s'au ocupat cu toată seriozitatea de problema dogmei, dar atât pentru unii cât și pentru ceilalți dogma e din capul locului dată odată pentru totdeauna. Pentru istorici ca fapt al trecutului, pentru teologi ca formulă de credință. Pentru istorici dogma nu poate să fie decât o apariție „unică” în cursul timpurilor. Pentru teologi dogma nu poate să fie decât tot „unică”, adică o singulară revelație cu constelații fixe. Nici din trecutul în care istoricul suspendează dogma, și nici din moartea ieratică în care teologul fixează dogma, nu se desprinde însă posibilitatea vreunei inițiative filosofice spontane și creatoare. Nu vrem să spunem cu aceasta că cercetările istoricilor sau comentariile teologilor în marginea dogmei ar fi inutile. Din lucrările istoricilor se învață de sigur nespuse de folositoare lucruri cu privire la ivirea și evoluția dogmelor. Și un interes incontestabil au pentru orîșicine și cercetările de adîncire teologică a dogmei. Dar problema istoricului e în genere prea strict circumscrisă și teologul e prea magic ținut în cercul de vrajă al formulilor ca atare, pentru ca ideile lor despre dogmă să poată deveni un ferment creator în ritmica spiritului omenesc. Singură filosofia ar fi fost în stare să smulgă dogmei virtuți creatoare, dar filosofia s'a sfiit să abordeze problema dogmaticului, așa după cum se cuvine. Filosofia în cazurile rare când nu s'a mărginit la critică și și-a aplecat interesul în înțeles pozitiv spre dogmă, a făcut cel mult operă de interpretare și de adaptare a ei la necesități de sistem. Astfel când nu a negat dogma, filosofia a izbutit doar să o falsifice. Se va vedea însă că dogma are și altă noimă decât aceea pe care în orgoliul ei nemăsurat gândirea filosofică actuală și din trecute dispusă să i-o acorde. În desfășurarea vastei probleme ce ne preocupă istoria dogmei oferă interesante puncte de orientare peste imensul material ce urmează să fie organizat. Vom încerca să schițăm în câteva cuvinte procesul apariției istorice, dacă nu a diverselor dogme, ceea ce ar fi fără folos și ne-ar duce prea departe, cel puțin a „dogmaticului” în genere. O lămurire menită să pregătească definiția căutată a dogmei se impune de pe acum. Cuvintele „dogmă” și „dogmatic” nu le întrebuițăm în sensul ce li s'a dat prin criticismul kantian, sens pe care aceste cuvinte îl poartă pe frunte ca un semn ars de osîndă. „Dogme” în înțeles criticist sunt teze filosofice cari depășesc mai mult sau mai puțin experiența și cari sunt acceptate fără de un prealabil control critic al cunoașterii în sine și al posibilităților ei. Sensul kantian atribuit dogmaticului e pentru problema ce o punem și prea larg, și prea de suprafață. Definiția kantiană a dogmaticului nu ne deschide poarta spre diferențierea pentru noi esențială între dogmă, în înțelesul ei tradițional, și o oarecare teză metafizică raționalistă. Cuvintele lui Kant despre somnul dogmatic, în care se găsea înainte de perioada criticistă, se referă la dogmă, dar mai ales la construcțiile raționaliste. Trezirea lui din somnul dogmatic nu presupune în nici un fel vreo diferențiere între „dogmă” și „teză raționalistă”. Punctul de vedere kantian rămâne astfel inoperant pentru noi. De altfel dogmaticului, în sensul pe care noi îl vom da acestui cuvînt, poate foarte bine să-i premergă un control critic al cunoașterii. Nu voim să anticipăm nimic asupra rezultatelor ce le vom obține numai după îndelungă trudă, spre a putea însă începe foarte utila noastră incursiune istorică trebuie să ne hotărîm pe de acum de a nu înțelege prin dogmă nici una din tezele metafizice raționaliste.

Perioada istorică cunoscută sub numele de elenism ne dă întâiele lămuriri prețioase asupra originii dogmei. Să ne întoarcem pentru câteva clipe înapoi până în acel mare ajun de eră creștină. Caracteristic pentru elenism e înainte de orice tulburătorul amestec de curente spirituale. Filosofia grecească a ieșit din sine, și-a devenit sieși străină, s'a trădat ca să încerce aventuri simbiotice cu cele mai diverse doctrine și mitologii asiatice, ce i-au purces întru întâmpinare. Gândirea grecească și-a pierdut instinctul de conservare prin care veacuri de-a rândul s'a apărat în splendidă izolare de invazii barbare. Gândirea grecească a început să învețe virtutea pierderii de sine în altceva. Asia Mică și Egiptul s'au transformat în tărâm fermecat de interferențe spirituale, de apropieri și sinteze. Abstracțiunea și preciziunea europeană s'au întâlnit cu imaginația și principiile tăgăduitoare de limită ale Asiei. Vagi ecouri indice despre suprema unitate, dramatic dualism persan, adâncă și clarvăzătoare mitologie babilonică, mesianice viziuni iudaice, ocultism egiptean cu rădăcini dincolo de hotarul morții, rotunda și plastica „idee” grecească, își dau întâlnire subț semnul elenist în căutarea unui superior aliagiu. Toate gândurile despre lume și viață se dezvoltaseră și înfloriseră până atunci în relativă izolare unele de cealaltă. Într'un loc ideile clare ale lui Plato, în altul mitul căderii omului în păcat. Într'o parte gândul călătoriei sufletului omenesc din ființă în ființă, aturea ideea despre veșnica luptă între bine și rău. La un norod speranța în ivirea unui salvator al lumii, la alt norod presimțirea unei mari identități a tuturor întru aceeași supremă existență. Printr'o neînțeleasă vrajă distanța interioară dintre produsele geniului local din trei continente a dispărut. Puritatea stilistică a plasmuirilor filosofice, mitice și religioase, aparținând celor mai diverse popoare, s'a irosit. Prin aceasta gândurile sufăr subț aspect formal și organic o degradare, dar concomitent se îmbogățesc în chip neașteptat ca sens. Stihurile până deunăzi vrăjmașe sunt dintr'odată cuprinse de dorul cunoașterii reciproce, de pofta de a se împreuna și de a se închega în ceva unitar. Secretele doctrinelor esoterice, cu gelozie păzite de către inițiați, încetează de a mai fi ghicitori fără de cheie, devenind mai mult ori mai puțin un bun comun, care circulă pretutindeni ca banul cu efigia chezarului. Comentatori subțili, mari meșteri ai analogiei, descopăr înrudiri și simetrii unde ochiul obișnuit nu putea să vadă decât ciocniri, deosebiri, divergențe. Apollo ia atribute barbare și zeii solari din Mesopotamia introduc în blazonul lor de nobleță semne grecești. Alexandria observă cu rafinată mirare asemănări între învățături „revelate” și rezultatele gândirii „firești”. Se pune, nu fără uimire, un nou accent pe *sensul* ideilor și al miturilor — și se trece cu vederea haina exterioară atât de felurită a acestora. Elenismul aduce nou față de epocile din trecut tocmai această pasiune încă necunoscută pentru *sensul*, ce se ascunde în dosul unei fenomenologii spirituale. S'a pierdut desigur firescul și naivitatea de altă dată, și poate și adâncimea trăirii imediate. Mitul se transformă în alegorie. Viziunea se schimbă în idee. Tot ce era plastic prinde să se subțieze, sublimându-se spre abstract. Prin mijlocirea „sensului”, ce poate îmbrăca fără să se piarză atâtea forme, convertirea mitului în gând abstract se face fără greutate. La rândul ei și abstracțiunea se transformă, făcând oarecum drumul invers: conceptele iau trup, dobândind calități concrete, înfățișare de semifințe și în cele din urmă de fințe (de ex. Logosul). În această atmosferă saturată de vedenii și gând, de speranțe și scepticism, apare mitul creștin, care acceptă toate transformările pe care un mit trebuia să le îndure: născut din trăire imediată mitul creștin se complică alegoric — și pe urmă se împreună cu abstracțiunea filosofică. Totuși, căci este și un totuși în acest uriaș proces de amalgamizare, simetriile nu erau atât de netede și de vădite precum le-ar fi dorit gânditorul elenist. Rămăseseră între doctrine și mituri, între doctrine și doctrine, între mituri și mituri, și unele nepotriviri de neînțeles. Punțile aruncate peste prăpăstii rămân suspendate, fără de a

putea umple hiatul căscat între gând și gând. Intellectul, cu oricâtă silitoare muncire, nu izbutește să săvârșească ultime sinteze. Prin tensiunea fără soluție între „elementele” și „adevărurile” incongruente ale elenismului se pregătește încetul cu încetul terenul pentru dogmă. La complicatele ei origini istorice dogma presupune o anume criză temporară a intelectului. Dar criza aceasta nu lămurește totul. În geneza dogmei au intervenit și alți factori, pe cari îi vom determina pe rând. Intellectului, care și-a demonstrat singur neajunsurile, neputând să creieze ultime sinteze, i se impunea cel puțin în anume măsură o *renunțare* la sine, dar acest sacrificiu nu trebuie înțeles numai decât ca un refugiu în „credință”. Sufletele chinuite de îndoeli s'au refugiat ce-i drept în „credință”, dar intelectul, privit a parte, nu a fost anulat; el a evadat doar din sine în formule cari prin structura lor sunt inaccesibile logicei. Atât și nimic mai mult. Că aceste formule au apărut uneori pe un fundal de credință și de trăire religioasă, e o altă chestiune. În studiul de față punem problema dogmei numai din punctul de vedere al intelectului și al teoriei metafizice, și vom face abstracție de toate complicațiile religioase ale ei. Trebuie să izolăm dogma — nu vrem să spunem de alterațiile de sens, ce le-ar suferi ca simbol religios, dar de toate subînțelesurile cu care credința o înzestrează. Circumscriem deci cu rigoare problema noastră la cercetarea dogmei în structura ei pur intelectuală. Nu trebuie să scăpăm nici un moment din vedere că *dogma*, deși presupune într'o anume măsură, ce rămâne să fie precis determinată, o renunțare la intelect, *se formulează pe un plan tot de intelectualitate*. În consecință ea poate să fie separată în abstract ca orice formulă metafizică și tratată ca atare sub aspect exclusiv intelectual.

În schița noastră istorică trebuie să relevăm după cum se cuvine rolul jucat în creierea metodei dogmatice de Philon din Alexandria. Acest gânditor, care trece drept un sincretist ca mulți alții din timpul său, stă după părerea noastră la un cap de pod. Și nu la cel mai neînsemnat al istoriei. Iudeul Philon, ajuns în contact cu filosofia grecească, încearcă întâia oară pe un temei mai larg să adapteze mitologia iudaică la filosofia grecească și pe aceasta la cea dintâi, dând sugestii decisive pentru analoage încercări de mai târziu. Dar opera lui nu se mărginește la atât. El e cel dintâiu gânditor, după cât mai putem să controlăm astăzi, care propune formule de o structură vădit dogmatică. Sincretism, cu puneri neorganice de elemente disparate unul lângă celălalt în unități fictive, au făcut destul și alții. Sincretism au făcut toți eleniștii, cari se desfătau în orgia pestriță a analogiilor. În aceeași vină a căzut neîndoios și Philon, chiar din cale afară, dar dincolo de această operă de multe ori inutilă de pietrar la mozaicul sincretist, găsim în doctrina lui și câteva idei menite să lumineze la o răscruce. Un exemplu ne va lămuri asupra ivirei dogmei mai bine decât această expunere în generalități. Istoria ideiei de emanațiune oferă o asemenea pildă deosebit de instructivă. Se știe că Heraclit și cu el Stoicii de mai târziu admit în metafizica lor existența unei substanțe primare „divine”, concepută ca spirit și materie în acelaș timp. După părerea lui Heraclit substanța primară s'a diferențiat, o parte a ei prefăcându-se în „lume”. După părerea Stoicilor substanța primară s'a diferențiat în întregime în „lume”. Philon din Alexandria spre deosebire de gânditorii greci a dat ideiei substanței primare un aspect dogmatic. El afirmă că *din substanța primară emanează existențe secundare fără ca prin acest proces substanța primară să sufere vreo scădere*. Propunând formula, Philon și-a dat perfect seama de toată răspunderea ce o lua asupra-și prin ea, dar nu și-a dat și nici nu putea să-și dea seama de toată importanța istorică a inițiativei sale. Dogma s'a născut. Și de aci înainte ea se va căli — cristal misterios cu tot mai multe fețe — într'un extatic incendiu spiritual care va dura un întreg eon. Să se compare odată ideia substanței primare cum o găsim la filosofii greci și aspectul ce i s'a dat de către Philon. Spuneam că Heraclit admitea o substanță primară, din care

o parte se preface în lume. Teza aceasta e limpede și inteligibilă. Stoicii susțineau că substanța primară se transformă în întregime în lume. Teză tot atât de limpede și de inteligibilă ca și cea heracliteană. Nu găsim nici o nepotrivire interioară în corpul logic al acestor formule. Pierderei afirmată de o parte îi corespunde o dobândă afirmată de altă parte. Simetria lăuntrică a acestor teze nu lasă nimic de dorit. Cum se explică atitudinea lui Philon? Ce l-a îndemnat să nu accepte nici una din formulele ridicate pe cântarul de precizie al gândirii grecești? Philon a crescut în concepția monoteismului iudaic, pentru care ideea inalterabilității divinității era o piatră unghiulară. Philon trebuie să se fi întrebat: ce divinitate e aceea care dispare parțial sau integral, *degradându-se*? În sânul divinității, așa cum el o concepe potrivit tradiției iudaice, nu se putea admite dispariție și degradare. Dumnezeu, cel care s'a revelat profeților prin unicul său atribut existențial, trebuia păstrat în toată plenitudinea sa existențială. În cazul dumnezeirii nu era dată în nici un fel posibilitatea să se vorbească despre împuținare, secătuire sau fărâmițare. Totuși Philon se vede de altă parte constrâns să admită emanația unor existențe secundare din divinitate (de ex. a Logosului). Pot să derive din altceva decât din substanța primară aceste existențe secundare? Evident că nu. Afirmățiuni antitetice se impun astfel, cel puțin lui Philon, căci despre dilema lui e vorba, cu aceeași stringență logică. Deoparte trebuie să admită divinitatea calitativ și cantitativ inalterabilă, și de altă parte emanația din ea a unor existențe secundare. Dilema care pe un altul l-ar fi asvârlit în scepticism iremediabil, a fost pentru Philon un prilej de eroică hotărâre. El s'a decis pentru sinteză: există emanații din divinitate, dar prin emanări divinitatea nu îndură nici o scădere. Astfel intelectul s'a hotărât pentru întâia oară în istorie să accepte în deplină conștiință o formulă antinomică, ce nu se poate realiza nici în lumea abstracțiunii logice și nici în lumea concretului.

Ideia dogmatică despre emanație odată enunțată a devenit un loc comun în gândirea timpului. În general gnosticii admiteau o infinitate de emanații din divinitate fără ca divinitatea să scadă. Un ecou al aceleiași idei a fost fixat apoi și în dogmatica creștină: ideea purcederii duhului sfânt din tatăl, fără ca tatăl să îndure vre-o degradare sau împuținare, e o copie mai îndepărtată a concepției philonice despre emanație. Dar, contribuția lui Philo la introducerea dogmaticului în conștiința vremii nu se limitează la atât. O altă idee destinată să servească drept prim sămbure unor precipitari dogmatice de mare importanță de mai târziu, se ivește întâia oară tot în gândirea sa. Philon admite o serie de Potențe emanând din divinitate; el susține însă în acelaș timp că aceste Potențe, roind din substanța divină, nu distrug unitatea lui D-zeu, ci rămân oarecum în el, în veșnică unitate cu el. Iată o nouă formulă dogmatică, adică o formulă închizând în sine o ciocnire de termeni, cu neputință de realizat logic și intuitiv: separația reală între niște existențe derivate și originea lor — rămânând totuși real unite cu originea. „Cum sunt (aceste Potențe) o unitate în D-zeu, aceasta e marele mister”, o spune însuși Philon. ¹⁾ Declarația aceasta atât de limpede denotă până la evidență că afirmațiunea sa „dogmatică” nu era o contradicție involuntară ci o formulă, deși contradictorie, conștient enunțată ca atare. Fapta lui Philon nu poate fi numită în sens pejorativ sincretism, nu poate fi socotită drept una din sintezele neisprăvite, cum s'au ivit așa de multe în timpul său. Fapta lui Philon echivalează cu o invenție spirituală. O invenție spirituală căreia îi atribuim meritul de întâie manifestare a unui nou fel de a gândi fundamental deosebit de metodele de gândire precedente. Numai faptul că dogmatismul și-a găsit deplină și cea mai bogată cristalizare formală și de conținut în creștinism, și prejudecata urmând

1) Der Ausklang der antiken Philosophie und das Erwachen einer neuen Zeit, de Gustav Kafka și H. Eibl. München, Reinhardt Verl. 1928 pag. 180.

din această împrejurare că dogma ar fi o apariție exclusiv creștină, au împiedicat să i se dea lui Filon cinstea cuvenită de întâi gânditor dogmatic.

Se va înțelege chiar și numai din exemplele de gândire dogmatică amintite până acum că în studiul de față nu vom lua dogma nici în sensul, pe care teologia creștină înțelege să-l dea acestui cuvânt. Pentru teologi dogma e „formulă de credință” (unanim acceptată de sinoadele ecumenice pe temeiul de revelație), care face parte constitutivă din doctrina bisericii, fie că depășește sau nu înțelegerea omenească. Pentru noi „dogmă” e deocamdată orice formulă intelectuală, care în desacord radical cu înțelegerea, postulează o transcendere a logicei. Indiferent în ce sistem de metafizică ar apare formula. Precum se înțelege dela sine, nu condiționăm dogma de faptul acceptării ei fără control din partea unei comunități. Dogma întrucât ne interesează pe noi, adică din punct de vedere pur intelectual, e „dogmă” prin structura ei lăuntrică și nu prin atitudinea oamenilor față de ea și nici prin eventualele ei conexiuni cu o colectivitate oarecare. Dogma nu se poate defini printr'un fapt exterior ei. O dogmă ar putea să nu fie acceptată de nimenea în afară de autorul ei și totuși să fie o dogmă prin articulația ei. Într'o primă aproximație nu delimităm dogma decât prin natura conflictului ei cu funcțiile obișnuite ale intelectului. Vom avea apoi ocazia să vedem dogma precizându-se încetul cu încetul, și dobândind tot mai multe muchi de diferențiere față de tipuri de cunoaștere cel puțin în aparență asemănătoare.

Inceputurile dogmatice atât de sigure ale lui Filon n'au rămas un fapt izolat. În veacurile mișcate de atâtea doctrine cu aspirații intempestive de dominare universală, cari au urmat, ideile dogmatice s'au ivit într'o abundență neprevăzută și cu excese de floră ecuatorială. Nu vom afirma nici un moment că Filon ar fi părintele acestei flore dogmatice. O floră spirituală răsare totdeauna din dimensiuni anonime ale spiritului omenesc. Astfel Filon, chiar dacă ar fi fost o personalitate mult mai puternică decât a fost, n'ar fi putut să-i devină părinte. El a fost însă întâiul grădinar al florei despre care vorbim.

Creștinismul pe cale de a-și crea o doctrină s'a lăsat fecundat de elenism (Pavel). Și era firesc să se lase. Altfel prin puritatea inițială nu ar fi putut niciodată să aspire la universalitatea pe care a cucerit-o. Ideile creștine au asimilat tot ce au învins. Sau mai bine zis au învins prin concesii. Procesul de amalgamizare între învățătura evanghelică, între concepția cristologică a lui Pavel și ideile lumii păgâne durează câteva veacuri. (S'a văzut bunăoară cam ce a împrumutat dogma creștină a Sfintei Treimi dela Filon). În plămuirea diverselor concepții teologice—cristologice se observă în general două tendințe: una mitică—raționalizantă, alta dogmatică. Adică: una care organizează materialul cristologic-teologic în acord cu inteligența omenească, alta care se așează în desacord cu inteligența, postulând o transcendere a funcțiilor ei logice. Evident aceasta a doua atitudine nu izvoră dintr'un principiu *conștient* de „dogmatizare” cu orice preț. Nu e însă mai puțin adevărat că tendința aceasta specială, și cu o direcție precisă, de *dogmatizare*, a fost urmată în procesul istoric al cristalizării doctrinei creștine cu o consecvență impresionantă de către biserică de câte ori apăreau noi idei, care solicitau o decizie. Istoricii cari nu calculează cu această tendință se dedau la păreri inadmisibile despre devenirea doctrinei creștine. Nu mai departe decât un Harnack susține de o pildă — și aceasta e simptomatic pentru întreaga sa concepție istorică — că pe la mijlocul veacului II nu se putea încă ști care concepție cristologică va învinge. Se știe în adevăr că întâii teologi, stângaci ca orice începători, nu s'au gândit la stabilirea celor două naturi în persoana lui Isus Christos ¹⁾. Ei concep apariția lui Isus fie în sensul că omul

¹⁾ A. Harnack, Lehrbuch der Dogmengeschichte, Freiburg, 1886, p. 139, 142.

Isus a dobândit printr'un dar de sus o „demnitate“ divină, fie în sensul că natura omească a lui Isus e numai o haină vremelnic îmbrăcată de un spirit divin, de un oarecare spirit divin. Ideia lui Harnack că pela mijlocul veacului II nu se putea ști care din aceste două concepții va învinge cuprinde implicit întreaga sa concepție despre devenirea dogmelor — concepție care cere neapărat o serioasă corectură. De sigur că nu se putea ști care ideie cristologică va învinge, dar evoluția doctrinei creștine trăda deatunci o direcție care nu a mai fost părăsită niciodată. În genere istoricii laici înclină spre părerea că istoria ideilor creștine e expresia unei lupte firești între diverse idei, cu triumful unora asupra altora, ca urmare a tăriei curentelor ce le reprezentau. După părerea aceasta ar fi putut să iasă învingătoare când o ideie mitic-raționalizantă, când una dogmatică. În deobște istoricii laici nu văd în devenirea doctrinei creștine decât jocul de forțe ale momentului și nu o determinantă formativă de lungă durată, cum ar fi tendința de dogmatizare subliniată de noi. Istoricii oficiali ai creștinismului, de altă parte se căznesc să demonstreze că ideile definitive ale bisericii au învins, fiindcă după un plan divin urmat de evoluția creștinismului, aceste idei, de altfel implicit date în învățătura evanghelică, trebuiau să învingă. Să ni se dea voie să nu împărtășim nici părerile istoricilor laici, nici cele ale istoricilor oficiali. Există, după cum vom vedea, un factor determinant nu divin de „revelație“, ci cât se poate de firesc în istoria dogmelor, trecut prea adesea cu vederea, deși se manifestă cu o evidență strigătoare. Factorul în chestiune e tocmai tendința, care în lipsa unui termen mai bun, ar putea fi numit „*nisus dogmaticus*“. Acest *nisus* se poate urmări deaproape timp de câteva veacuri dealungul tuturor peripețiilor gândului creștin, căci a jucat tot timpul cât a durat epoca de înjghebare a doctrinei creștine nu numai un rol formativ ci și un rol de inconștient principiu de selecție între ideile, ce răsăreau pe planul gândirii teologice-filosofice. Evoluția ideilor teologice-cristologice nu e atât de întâmplătoare precum vor unii, nici atât de puțin „evoluție“ precum pretind îndeosebi teologii, cari le atribue un fel de preexistență ca adevăruri date dar nedevolate. Devenirea ideilor teologice e mai liniară decât vor istoricii laici, dar nu așa de puțin liberă, cum o înțeleg teologii. Teologii văd în dogmă adevăruri revelate, e prin urmare firesc ca ei să nu le acorde o evoluție în înțelesul deplin al cuvântului. Ideile teologiei creștine sunt însă înainte de orice *creațiuni* ale spiritului omenesc; în această calitate au o evoluție, o creștere; evoluția nu e însă accidentală, ci stăpânită de un fir conducător. Cercetând desbaterile și luptele în jurul ideilor creștine, se observă cel puțin în principalele lor etape un lucru curios: totdeauna au răsbătut ideile cari din punctul de vedere al inteligenței omenești sunt cele mai absurde. Făcându-se o asemănare între marile erezii și dogmele oficiale, cari s'au formulat independent de ele sau împotriva lor, se constată că ereziile sunt în marea lor majoritate mai aproape de un acord cu intelectul și că împotriva lor a triumfat totdeauna imposibilul și monstruosul. În istoria gândirii creștine nu avem deci de a face numai cu lupta între diverse idei, dintre cari au biruit unele așa cum ar fi putut să biruiască și altele, dacă s'ar fi făcut pentru ele o mai bună și mai susținută reclamă religioasă. Nu. Căci s'au impus zdrobitor și fără excepție acelea cari prin structura lor interioară erau cele mai dogmatice. Regularitatea acestui triumf reeditat în diferite forme dealungul câtorva veacuri trebuie fixată în toată amploarea sa liniară și monumentală, căci ea evidențiază pe deplin existența unui criteriu care cântărea oarecum ideile după *caratele* lor „dogmatice“. „Dogmaticul“ nu e un atribut de care se învrednicește deopotrivă orice ideie oficială a teologiei. Dogmaticul precum reiese din analiza sa structurală, ce vom da-o în viitoare capitole, comportă grade, intensități, complicațiuni. În epoca sfinților părinți se face între ideile propuse de diverși creatori de formule o alegere după un precept inconștient, dar urmat cu îndârjire. Preferințele lor se

îndreaptă totdeauna spre „intens dogmatic”. „Mai - puțin - dogmaticul” și „nedogmaticul” cad pe al doilea plan, rămân în urmă, pier în osândă.

Câteva exemple vor ilustra acest proces. Doctrina creștină în primele ei încercări embrionare de sistemizare, cum le găsim la gânditorii de pe la mijlocul secolului II, are un aspect care aduce numai foarte vag cu dogmele fixate de întâiele sinoade ecumenice (Nicea-Constantinopol). Acești gânditori aduși de circumstanțe independente de voința lor în situația extrem de penibilă pentru ei de a formula un gând, numai de nevoia de a lua atitudine apologetice față de gânditori păgâni mult mai versați în mânuirea abstracțiunilor, oricât de neajutorați, făceau totuși întâii pași spre dogmatizarea doctrinei creștine. Era o fază de tatonare, de întâie așezare a unor stâlpi de orientare. Cum se achitau ei de această sarcină ne-o arată în chip impresionant un Tatian de pildă. El vedea în Logos întâia „operă” a lui D-zeu-Tatăl. Logosul nu se bucura deci de prea înaltă considerație. Cât privește raportul dintre Logos și Tatăl, Tatian se arată deosebit de îngrijat, dar numai de integritatea Tatălui. Toate grijuliile sale preocupări se învârt exclusiv în jurul salvării cu orice preț a ideii Tatălui ca existență nealterabilă prin ivirea din el sau prin el a Logosului. Tatian face deci cel mult operă de adaptare a filosofiei philonice la necesitățile de sistem în devenire al creștinismului. Nu era mult, dar era ceva. Gânditori ca Tatian săpau matca pentru dogmatizările creștine de mai târziu. Față de întâile dogmatizări tendința cealaltă, mitic-raționalizantă, a fășnit mult mai viguros. În faza începuturilor de dogmatizare ale doctrinei creștine s'a încercat în cadrul creștinismului bunăoară reforma monumentală a lui Marcion. Indrăznețul, ciudatul, inspiratul Marcion susținea existența a doi D-zei, unul al vechiului Testament (Testamentul Cărnii): adică Demiurg, făcătorul lumii; și al doilea: Isus Christos (înruparea „D-zeului necunoscut”), D-zeul Nouului Testament (al Spiritului) care ia locul Dumnezeuului vechiu deposedându-l definitiv de atributele sale domnești. Creștinismul lui Marcion de esență pur evanghelică cuprinde ca doctrină teze din punct de vedere logic fără asperități, deplin rotunjite în sine, deci nedogmatice. Reforma vajnică a lui Marcion se răspândise incendiar în marea masă a creștinilor încât amenința să anuleze pentru totdeauna începuturile de dogmatizare ale doctrinei creștine. Și totuși marcionismul a fost înfrânt. A fost înfrânt de curentul dogmatizant, mult mai sfiios și mai modest în realizările sale. Nu constituie oare acest triumf al dogmatizării asupra non-dogmatizării cea mai bună dovadă că dogmatizarea răspundea unor adânci necesități spirituale ale epocii? Întâia mare luptă între „dogmaticul”, de altfel nedesăvârșit, și „mitic-raționalizant” se încheia cu biruința celui dintâiu. Ceva analog se va întâmpla mai târziu cu învățătura lui Arie, când dogmaticul a dat a doua mare luptă decizivă împotriva logicului. Dar până la erezia lui Arie trebuie să ne mai oprim și asupra unei alte etape a doctrinei creștine.

Interesant cum uneori între două concepții mai mult sau mai puțin mitic-raționalizante se impune aceea care deschide mai multe „perspective” *dogmatice*, fără ca în sine să fie vădit dogmatică. Un exemplu în privința aceasta ne îmbie chiar începutul cristologiei. Două învățături își discutau întâietatea: cea „pneumatică” și cea „adoptiană”. Pentru pneumatici Christos era o ființă de natură divină „incarnată”. Pentru adoptianiști Christos era un profet înălțat din grația lui D-zeu la demnitate divină. Doctrina pneumatică, deși încă nu putea să fie, fără de importante corecturi și esențiale întregiri, punctul de vedere cel de pe urmă al bisericii, a izbutit să înlătore adoptianismul. Adoptianismul se putea aduce desigur într'un acord cu exigențele logice omenești; dar într'un asemenea acord s'ar fi putut aduce, de bine de rău, și pneumatismul. Pneumatismul era însă mai bogat în perspective dogmatizante, precum s'a dovedit ulterior prin însăși evoluția doctrinei cristologice oficiale. Teza despre încarnarea într'o persoană a unei ființe de natură divină

alcătuia, deși logică în sine, un admirabil substrat pentru flora dogmatică de mai târziu ; lucru ce nu se poate spune despre teza adopțiană care ar fi tăiat orice posibilitate de „dogmatizare” ulterioară.

Concepția teologică despre Trinitate a avut în cursul timpurilor un șir întreg de forme mitic-raționalizante. Amintim numai două extreme. Sabelianismul afirmă de pildă că Tatăl, Fiul, Sf. Duh sunt numai „moduri” ale aceleiași ființe : Dumnezeu. Adică : forme de manifestare succesivă, chipuri, aspecte, dar nu persoane. Diametral opuse modalismului sabelianist, dar tot atât de mitic-raționalizante erau concepțiile pluraliste, cari susțineau zei separați. D-zeu era divizat în zei deosebiți : Tatăl și Fiul, sau Tatăl și Fiul și Sfântul Duh. Față de aceste doctrine diametral opuse cari se pot însă deopotrivă gândi logic, a învins „dogma” trinitară, dezvoltată în deosebi de Clemens Alexandrinul și de Origen, cu un pronunțat caracter antilogic. La Origen, Logos-Fiul și Sfântul Duh nu sunt simple moduri sau aspecte ale Dumnezeirii, nici ființe substanțial separate, ci persoane în toată plinătatea sensului acordat cuvântului, persoane spirituale real separate ca atare, dar una ca substanță-ființă. De notat că nici la Origen doctrina teologică nu îmbracă încă forma din urmă. La Origen ca și la părinții antignostici Irineu și Tertulian ¹⁾ Logosul este cu o treaptă mai jos decât Tatăl. Spiritul dogmatic iubitor de echilibru precizează ulterior că Logosul nu e întru nimic inferior Tatălui, sau vorbind la figurat : la Origen D-zeu închide o cascadă interioară dela Tatăl, Fiul până la Sfântul Duh, pe când pentru dogma definitivă cele trei persoane — urmând un fel de lege a vaselor comunicante — se ridică toate la același nivel.

Arianismul, una din cele mai mari crize în istoria creștinismului, în pofida caracterului cu totul imaginar al construcțiilor sale ar putea foarte bine să fie numit criză logistă. Toate faimoasele teze ale lui Arie (D-zeu n'a fost totdeauna Tată, Logosul a fost creat în timp, e o ființă inferioară și străină de Tatăl, în Isus Christos s'a întrupat această ființă creiată de D-zeu, etc.) reprezintă în ultima linie o încercare de a raționaliza, de a desdogmatiza doctrina creștină și de a o pune cât mai mult în acord cu posibilitățile de comprehensiune ale omului. Sinodul nicean atât de hotărîtor pentru istoria creștină a osîndit revoluția raționalistă a lui Arie. De acum Isus Christos rămâne în doctrina deplin cristalizată a creștinismului :

1. întruparea Logosului,
2. a Logosului care nu e un mod al lui D-zeu ci o ipostază (persoană) din etern a lui D-zeu.
3. Ipostază nu în sensul de emanație sau de făptură creiată ci de naștere personală din Tatăl, rămânând una ca substanță cu Tatăl.
4. Prin nimic inferior Tatălui.

Discuții de sute de ani au dus la această dogmă.

Am putea să arătăm și cu exemple luate din faza a doua a Istoriei dogmei cristologice, fază prin care s'a ajuns la stabilirea celor două naturi (divină și omenească) în persoana lui Isus Christos, cum toate ideile declarate mai târziu drept erezii (docketismul monofizitismul, etc.) au fost tot atâtea încercări de a face „inteligibilă” apariția lui Isus Christos.

Toate luptele de idei din epoca de formare a doctrinei creștine se desemnează pe un fond de tendinți polare : tendința mitic-raționalizantă și tendința de dogmatizare. Acesta e faptul fundamental al Istoriei doctrinei creștine. Intâia tendință consecvent realizată ducea veșnic la erezii, a doua consecvent realizată ducea la dogme din ce în ce mai

1) Antignosticii spre deosebire de gnostici ca Valentinian limitau numărul ipostazelor lui D-zeu la trei, în timp ce gnosticii le admiteau în număr nedefinit.

complicate. Biserica s'a identificat totdeauna cu năzuința de a dogmatiza și de a anula orice tentativă de organizare mitic-rațională a materialului teologic și cristologic existent.

* * *

O comparație între formulele definitive ale dogmelor și punctul lor de plecare spre a se vedea ce complicațiuni cuprind formulele definitive, nu poate fi decât foarte instructivă. Prin comparație se pot distinge două mari complicațiuni.

Intâia complicație: la Philon, dela care am pornit, se făcuse întâiul pas spre dogmă prin afirmațiunea că prin emanarea Logosului divinitatea nu suferă nici o scădere. Ideia aceasta dogmatică se complică în doctrina creștină cu alta: derivatul însuș e ceva nescăzut și egal întru totul cu izvorul (Logosul prin nimic inferior Tatălui).

A doua complicație: La Philon aveam ideia dogmatică că emanațiunile rămân unite în D-zeu. Logosul era un principiu emanat, mai mult impersonal, și aproape numai alegoric numit Fiul (ca și la mulți părinți creștini de altfel); Logosul devine abia la Origen „persoană” în toată accepția cuvântului, adică „animal vivens”. Unitatea substanțială a unei persoane cu altă persoană (Logosul cu Tatăl) afirmată în hotărârile niceene e și mai dogmatică decât unitatea emanațiunii (de natură mai mult impersonală decât personală) în D-zeu la Philon. Mai dogmatică deoarece conceptul „persoană” implică în mai mare grad izolarea de restul existenței decât „impersonalul”; o unitate între două persoane e deci logic mai greu de conceput decât o unitate între existențe impersonale diferite. Afirmarea unei asemenea unități constituie deci o potențare a dogmaticului.

Asupra altor deosebiri de conținut între formulele inițiale ale lui Philon și cele dela Nicea nu ne oprim fiindcă subt unghiul dogmatic, structural-formal, ele nu prezintă vreun interes deosebit. Complicațiunile constatate ne îndreptățesc însă să afirmăm o crescândă înțelegere în anume sens în evoluția ideilor dogmatice. Dogma trinității conține nu numai mai multe elemente de natură dogmatică dar și o mai netă precizare a lor decât ideia philonică despre divinitate. Astfel se poate afirma că formulele despre divinitate au înregistrat în cursul timpurilor un spor de carate dogmatice, și că dogma dobândind un miez tot mai consistent, tot mai echilibrat, tot mai simetric în antilogicitatea sa, evoluează dela un minimum de rezistență dogmatică spre un maximum de rezistență dogmatică. Dogmele se stabilizează abia după ce-și ajung acest stadiu de maximă rezistență. Procesul pe care îl subliniem constituie și el un indiciu evident că doctrina creștină a crescut subt controlul unui criteriu cârmuitor, care elimina pe rând tot ce nu era dogmatic și tot ce era mai puțin dogmatic de dragul intens-dogmaticului.

În dogmele creștine se oglindește desigur tot procesul devenirii lor istorice și tot conflictul de formule adesea diametral opuse ridicate în jurul aceluiaș obiect. Ceea ce nu vrea deloc să însemne că dogmele au răzbătut prin natura aceasta sintetică a lor. În dosul dogmelor vedem mai mult decât numai nevoia de sinteză (care poate avea și un caracter rațional); acest mai mult e: sateea de mister, tendința de a apăra misterul metafizic de orice încercare de raționalizare a spiritului omenesc. Dogma aducea desigur un echilibru sintetic, fără de a raționaliza însă misterul. Dogmele au pătruns în conștiința timpului nu fiindcă au fost sinteze, ci fiindcă au fost dogme, adică niște formule cari nu raționalizează ci numai fixează și articulează misterul metafizic ca mister.

Acest mare, susținut și consecvent apetit spiritual orientat în direcție dogmatică, caracterizează o întreagă eră istorică dându-i o fizionomie proprie. Deoarece începuturile dogmatice se fac în afară de creștinism, s'ar putea risca afirmațiunea, că apetitul spiritual despre care vorbim, aparținând timpului, ar fi dat naștere la doctrine de înaltă rezistență dogmatică chiar dacă n'ar fi apărut creștinismul.

Teologii din toate timpurile au ținut să aducă dogma în legătură cu „revelația”. Termenul acesta pentru noi din foarte multe motive nu poate să intervină în discuție. Punem problema dogmaticului subț unghi de vedere filozofic, și una din țințele noastre e tocmai aceea de a arăta că dogmaticul are o noimă și în afară de asemenea considerațiuni teologice. În cele ce urmează se va vedea că dogmei i se poate lua substratul teologic adică huma cerească a revelației fără ca prin aceasta dogma să rămână cu rădăcinile în vânt.

ANTINOMII TRANSFIGURATE.

Formula creștină a trinității, care ne va servi drept model de dogmă, nu e dogmatică numai printr'o singură latură sau element al ei. În ea se găsesc acumulate o serie de elemente dogmatice. Asupra ei mai mult decât asupra oricărei alte formule se pot studia articulațiile structurale ale dogmaticului. Se cunoaște formula: D-zeu e o „ființă” în *trei* „persoane” (o „substanță” în *trei* „ipostaze”). Formula aceasta atât de stranie pentru posibilitățile de înțelegere umană nu vom discuta-o nici un moment sub aspectul conținutului ei. Nu intenționăm să sondăm misterul în sine adăpostit sub învelișul dogmei. Dogma ne interesează numai ca tip de ideație, ca înfățișare și articulație interioară, ca structură. Intellectul de totdeauna a privit această dogmă cu o iremediabilă jenă. Formula supără de obicei prin desacordul de atribute numerice („unu” și „trei”) cu care ea înzestrea divinitatea. Dar motivele pentru care intelectul refuză să o accepte sunt mai complicate. Faptului că D-zeu se prezenta după diverse texte biblice și în potrivire cu diverse argumente exegetice și filosofice — și ca „unitar”, și ca „multiplu” — i s'ar fi putut da o soluție logică. D-zeu poate să fie conceput, fără să întâmpinăm vreo dificultate, „unul” ca ființă și „multiplu” ca mod de manifestare. E ceva nelogic într'o asemenea afirmație? De sigur că nu. Gândirea creștină s'a oprit însă la o soluție dogmatică. Și cu aceasta ne găsim în chip neașteptat într'o situație din cele mai bizare. Dogma trinității stârnește nedumeriri cari nu vor nici de cum să se așeze. Intrând în camera ei e parcă am ajunge dintr'odată între niște oglinzi convexe cari diformează totul. Substratul nedumeririlor trebuie căutat în primul rând în tensiunea *voită*, dar pentru inteligența noastră de *nerealizat*, între termenii „ființă” și „persoană”). Pentru cunoașterea intuitivă și logică termenul „persoană” se subsumează din punct de vedere abstract și ierarhic în întregime termenului „ființă”. Conceptul de „ființă” e mai larg de cât conceptul de „persoană”. Noțiunea „persoană” ca un ce mai concret conține în sine și pe aceea de „ființă”. Există deci între cele două noțiuni un raport neted dela abstract („ființă”) la mai concret („persoană”), un raport de solidaritate logică complect determinată. Raportul de solidaritate se extinde și asupra aplicării acestor noțiuni într'un domeniu de existențe numerice. Adică: când spui despre ceva concret că e alcătuit din „trei persoane” spui implicit și că e alcătuit din „trei ființe”. Sau când spui despre o existență că e „o ființă” poți să spui în acelaș timp cel mult și că e „o persoană” dar nici decum că e „trei persoane”. Cele două noțiuni („persoană” și „ființă”) sunt, dacă nu în orice aplicare a lor, atunci cel puțin în această aplicare numerică reciproc solidare. Dogma însă le desolidarizează, cel puțin în aplicarea lor specială numerică supra obiectului în chestiune (divinitatea), *deși ca noțiuni abstracte le păstrează nealterate*. Avem deci de a face în dogma trinității cu un foarte curios paravan de izolare ce se introduce între conceptul „ființă” și cel de „persoană”. dar numai în ce privește întrebuițarea lor într'un caz cu totul special.

*) Concepții trinitare au existat și în afară de creștinism. Martial amintește în batjocură o nouă evanghelică care circula prin Roma timpului său despre credința în Hermes, Zeu suprem trinitar (Hermes omnia solus et terunus). Vezi: R. Reitzenstein Die hellenistischen Mysterienreligionen, Berlin, 1920, p. 15) Credem însă că asemenea concepții operează cu noțiuni în mare grad *metaforice* și că nu pot fi socotite „dogmatice”.

Formula trebuie să spună în fond următoarele: când aplicăm pe un plan transcendent termenii „persoană” și „ființă” ne putem dispensa de raporturile logice inerente acestor concepte. Se postulează deci irealizabil pentru mintea noastră — printr'un fel de transcendere a ei — o existență, care ar putea să fie „una” ca „ființă”, dar „trei” ca „persoană”. Ceea ce face ca dogma trinității să rămână un corp străin pentru funcțiile asimilatoare ale intelectului, ceea ce face ca ea să devină cu alte cuvinte de neînțeles și de neconsumat, e înainte de orice această deformare a unui raport logic deplin determinat între două concepte date (ființă > persoană). Raportul neted dela abstract la mai concret între cele două noțiuni e în anume privințe scos din discuție și anulat, anulare pe care intelectul nu poate să o conceapă și intuiția nu poate s'o întruchipeze (nici imaginar) ca fiind contrară funcțiunilor lor. Spiritul postulează însă diformarea în chestiune dincolo de intelect și de intuiție; act pe care nimic nu i-l poate interzice. Dogmatismul scindează în aplicarea lor noțiunile „ființă” și „persoană” dincolo de diferențele lor logice firești (dincolo de diferența lor specifică). Prin această scindare gândirea dogmatică se pune în dezacord cu funcțiile logice ale minții, deși păstrează nealterate „conceptele” acestea.

Mai pomenim un exemplu de aplicare scindată a unor noțiuni solidarare. Metoda o găsim întrebuintată și în dogma despre cele „două naturi” unite și neamestecate în „persoana” lui Isus Christos. Pentru cei ce au construit această dogmă cuvântul „persoană” însemna desigur manifestarea concretă a unei naturi (esență). Noțiunea „persoană” se subsumează în raport dela mai concret la mai abstract în întregime noțiunii „natură”. În consecință din punct de vedere logic, pe planul cunoașterii obișnuite, teza cristologică trebuia sau putea să fie formulată astfel:

1. Dacă în Isus Christos sunt două naturi (omenească și dumnezeiască) atunci trebuie să fie în el și două persoane.

2. Dacă în Isus Christos e numai o „persoană” atunci una din cele două pretinse naturi devine iluzorie (metaforă) rămânând ca reală numai una din ele (sau cea dumnezeiască sau cea omenească). *)

Dogma însă afirmă și cele două naturi în Isus Christos și unica sa persoană. Cât timp aderăm la noțiunile antice despre „natură” și „persoană”, sinteza cerută de dogma în discuție e irealizabilă pentru intelectul nostru. Ea e o sinteză *postulată*. Se sparge și aici o solidaritate logică între noțiuni date fără a li se schimba conținutul. Două concepte în raport de subsumpțiune (cea mai abstractă inclusiv dată în cea mai concretă) deci solidarare în anume grad precis determinabil, se bifurcă în aplicarea lor *forțat* sub imperiul dogmei. Noțiunea mai concretă fiind mai plină, mai bogată decât cea cu un grad mai abstractă, e susceptibilă eo ipso de o diferențiere logică (în definiția însăși a conceptului mai concret apare diferența sa specifică). Dar nu despre asemenea diferențieri logice e vorba în dogme. Dogma atacă în mecanismul său cel mai intim însăși solidaritatea logică inerentă noțiunilor. Dogma diformează raporturile logice între noțiuni, fără ca noțiunilor în sine să le dea alt sens decât l-au avut dintru început. Totul se petrece ca și când noțiunile ar avea în afară de funcția lor logică și o altă funcție, aceea anume de a articula un ce transcendent de neînțeles prin intelect, de neconstruit prin intuiție. Noțiunile în această funcție dogmatică a lor ar putea să intre într'olaltă în raporturi cari sunt diametral opuse celor logice. Cu alte cuvinte *dogmatismul relaxează în chip radical raportul crezut absolut necesar între Noțiuni și Logică*.

Relaxarea raportului între concepte și logică se poate ilustra și prin alte exemple.

*) Interesant e că aceste teze în toate variantele lor au fost susținute de diverși teologi declarați drept eretici. Se confirmă astfel încă odată că erezia a reprezentat față de dogmă drepturile logice.

O aplicare scindată a unor concepte solidare găsim și în teza transsubstanțializării eucaristice (în eucaristie vinul și pâinea transformate în sângele și trupul Domnului). *) Noțiunile „substanță” și „accident” (aparență) cari constituiesc termenii acestei teze de natură dogmatică se delimitează astfel: 1° Substanța e ceea ce subsistă într'un complex fenomenal. Substanța e factorul identic, permanent, în dosul aparențelor sau al accidentalului. 2° Accidentalul (modul aparent) e prin definiție susceptibil de schimbare. Acestea au fost fără îndoială noțiunile cu cari au operat cei ce au construit dogma transsubstanțializării. Conceptul de substanță se subsumează conceptului mai larg al identității, iar conceptul accidentalului se subsumează conceptului variabilității. Dar în dogma transsubstanțializării raporturile logice se anulează (vinul fără a-și schimba modul aparent se transformă „substanțial” în sângele Domnului). Noțiunea de „substanță” e înglobată (irealizabil prin intelect) în cercul „variabilității”, iar noțiunea „accident” (aparență) în categoria „identității” („subt aparență netransformată se transformă o substanță în altă substanță”, aceasta e expresia abstractă a dogmei). *) Scindarea unor concepte solidare în aplicarea lor asupra transcendentului caracterizează din punct de vedere structural orice dogmă.

Subt aspect logic orice formulă dogmatică se reduce la afirmațiuni antinomice. Adică sau la o propoziție prin care subiectului i se atribue și i se neagă în acelaș timp și din acelaș punct de vedere acelaș atribut, sau la două afirmațiuni din care fiecare implică negarea celeilalte. Caracterul antinomic al unor dogme cum sunt cea a trinității și a celor două naturi iese poate mai bine în evidență dacă le descompunem nu în simple concepte, ci în „complexuri conceptuale”. În dogma trinității complexul conceptual „o ființă” e admis identic cu complexul conceptual „trei persoane”, dar aceste două complexuri conceptuale se exclud. Acelaș lucru se petrece cu dogma celor două naturi, în care complexurile conceptuale cari se exclud și totuși sunt presupuse ca identice sunt: „două naturi” „o persoană”.

Cert lucru, o dogmă ca aceasta: „D-zeu e o ființă în trei persoane” revine din punctul de vedere al posibilităților ei de realizare logică la aceasta: D-zeu e o ființă în trei ființe; adică *unul și multiplu* din acelaș punct de vedere. Intelectul nu e în stare să realizeze în nici un chip scindarea postulată în transcendent a celor două concepte „ființă” și „persoană”. De aceea intelectul nu va vedea în dogmă decât antinomicul, absurdul, imposibilul. Cu aceasta nu s'a epuizat însă analiza antinomiei dogmatice. Antinomia dogmatică mai are și un alt aspect. De fapt în dogma trinității D-zeu e afirmat „unul” și „multiplu” dar din puncte de vedere diferite, adică unul ca „ființă” și multiplu ca „persoane”. Intelectul ce e drept nu e în situația să realizeze această diferență de puncte de vedere, dar nu e mai puțin adevărat că diferența se postulează. Această diferențiere se prezintă intelectului ca o încercare de mascare, de escamotare a antinomiei.

*) Toate sacramentele (botezul, eucaristia, preoția, etc.) sunt un produs al gândirii magice, despre care vom vorbi în alt capitol. În toate sacramentele e vorba despre acte magice ale preotului, care rostind formule împărtășește persoanei sau obiectului asupra căruia se săvârșește actul sacramental un anume dar sau calitate magice. După cum se va vedea mai departe facem o deosebire fundamentală între gândirea magică și gândirea dogmatică; în sacramentul eucaristic cele două gândiri, magică și dogmatică, se amestecă. Aici nu vorbim decât despre teza dogmatică pe care o presupune sacramentul.

*) Și în dogma aceasta avem de a face nu cu un singur element dogmatic ci cu cel puțin două: 1° *o substanță se transformă în alta*. Chiar și numai această formulă e în desacord logic cu definițiile noțiunilor substanță și transformare, căci o „substanță” se „transformă” rămânând identică ca substanță: ceea ce variază sunt aparențele, accidentalul. 2° *O aparență (accident) rămâne aceeași în timp ce substratul ei se schimbă*. — Pentru a se pune în acord logic cu noțiunile date formula ar trebui să se înfățișeze astfel: vinul se schimbă în sângele Domnului fiindcă în fond sunt aceeași substanță, atât vinul cât și sângele urmând să fie simple forme accidentale ale aceleiași substanțe. Ceea ce firește din punct de vedere empiric e o enormitate. Dar noi punem chestiunea pe un plan pur logic.

Așa ar fi dacă nu am crede în probitatea intelectuală a celor ce au construit dogmele. Presupusa încercare de a ascunde antinomia, poate avea însă și o altă semnificație mai puțin rușinoasă. Diferențierea în chestiune vrea să constituie de fapt o indicație că antitezei, deși fără soluție pentru intelect, i se postulează o soluție în transcendent. Orice dogmă reprezintă pentru posibilitățile logice ale intelectului uman o antinomie, dar orice dogmă mai cuprinde prin înșiși termenii, ce-i întrebunțează, și o indicație precisă că logicul trebuie depășit și că antinomia se soluționează dincolo de posibilitățile noastre de înțelegere. Autorii dogmelor nu s'au mărginit la stabilirea unor antinomii, pentru ca pe urmă să le escamoteze prin deghizare. Ceea ce pare *mascare* e în realitate o *transfigurare*. Dogma e *antinomie transfigurată*, adică o antinomie care prin termenii ei constitutivi deschide o poartă spre o soluție transcendentă.

* * *

Am văzut cum noțiunile inițial clar rotunjite și organic orânduite în spațiul logic sufăr în dogmă diformări de raportare una la cealaltă și deplasări de perspectivă. În formula dogmatică particulele (este, sunt) exprimând de obicei legături logice între noțiuni, încetează de a mai avea acest sens de interdelimitare împrumutând mai curând un sens de *evadare* din spațiul logic; diformările de perspectivă, evadările din spațiul logic ale elementelor conceptuale cari alcătuiesc formula dogmatică se prezintă oricărei minți normale ca absurde și monstruoase, precum absurde și monstruoase par bunăoară diformările stilistice ale artei bizantine gustului stăpânit de canonul artei plastice grecești. Dar toate aceste diformări devin virtuți și toate metehnele se schimbă în calități de îndată ce privim dogma dintr'un unghi transcendent. Logicul și concretul cu optica lor nu sunt valabile aici. O însușire negativă dobândește lesne un aspect pozitiv când o privești din alt punct de vedere. Caracterizarea dogmei prin cuvântul „antilogic” e o definiție pur negativă căreia trebuie să i se arate neapărat și reversul. O caracterizare negativă e totdeauna insuficientă; împrejurarea ar putea chiar să dea loc la o confundare întru totul condamnată a dogmei cu nonsensul absolut. Se cuvine în consecință să repetăm și să accentuăm că dogma e antilogică exact în măsura în care indică și o soluție pentru noi irealizabilă dincolo de linia raționalului. În dogmă se suprapun în aceeași judecată unitară două procedee distincte: procedeul logic de stabilire a unei antinomii, și al doilea procedeul de transfigurare a ei. Transfigurarea se face prin scindarea unor concepte solide. Ținând seama de soluția pozitivă deși inaccesibilă, pe care dogma o cere, atributul de antilogic ce se dă conținutului ei e înlocuibil prin atributul de „metallogic”. Monstruosul, diformul dogmatic se vedește în lipsa sa de sens plin de *alt* sens, de un sens cu care nu putem avea nici un contact mintal. Dogmele nu sunt antinomii pur și simplu, ci antinomii transfigurate, antinomii transfigurate de misterul pe care ele îl exprimă.

* * *

Spiritul omenesc pus în fața misterului metafizic a crezut la un moment dat că ar fi îndreptățit să-l formuleze fără de a-l înțelege. Mai mult, spiritul omenesc a crezut că poate să articuleze misterul metafizic în desacord cu legile interioare ale înțelegerii. Indrăzneala aceasta depășește oricare altă a gândirii omenești. Intelectul formulează de obicei numai ce e reductibil la termeni și raporturi logice. Intelectul mai formulează fapte de ale intuiției, cari în cazul că sunt logic de negândit, rămân totuși organizabile prin înglobarea concretului alogic în noțiuni (al logicul e susceptibil de asemenea operații). Dar intelectul nu încearcă nici o formulă acolo unde nu e dată una din numitele posibilități. Pentru intelect „formulabil” înseamnă în sens larg „raționalizabil”. Filosofia de câte ori a crezut că are în față un obiect neraționalizabil, fie transcendent, fie empiric,

a renunțat la formulare. Numai metafizica dogmatică a îndrăznit să propună formule în desacord cu funcțiile logice ale intelectului.

Metafizica a avut timpuri mari în India, în Grecia. Iată o temă seducătoare asupra căreia s'au scris nenumărate variații. S'a gândit vreodată cineva să vorbească în această ordine de idei *așa cum se cuvine* și despre dogma philonică, gnostică sau creștină? Sf. Părinți, făcând abstracție de gândirea magică în care nu odată au căzut, și trecând cu vederea realizările naive în cari s'au complăcut, s'au învrednicit de un sens metafizic de o profunzime singulară care merită să fie mai insistent subliniat. Dogma, nu vorbim de o anume dogmă, ci de dogmă ca mod de a gândi, e un procedeu metafizic prin excelență; nu singurul desigur, dar unul care neîndoelnic înseamnă o încheere, o rotunjire a tuturor celorlalte, și de ce n'am spune: o încoronare? Mentea grecească, oricât de mare prin curiozitate, fiind înzestrată mai mult cu daruri plastice decât cu daruri metafizice, s'a plimbat cele mai de multe ori numai în marginea „*științei despre cele de dincolo*”. Plotin, care de altfel nu e tocmai străin de dogmă, face între gânditorii greci figură de mare meșter al gândului metafizic. În anume înțeles însă abia Sf. Părinți devin metafizicieni cu adevărat. Să ne înțelegem. Realizările constructive ale Sf. Părinți sunt de sigur prea puțin cosmic orientate, prea unilateral canalizate și fixate asupra unor fapte singulare, prea ibrid amestecate cu elemente nefilosofice. Sf. Părinți sunt însă metafizicienii cei mai adânci prin *atitudine*. Din punct de vedere filosofic metafizica lui Plotin e nepărat mai monumentală, mai matură și mai scutită de elemente cari primejduiesc puritatea filosofiei, decât metafizica patristică. Dar ea nu izvorăște dintr'o atât de profundă atitudine spirituală precum cea patristică. Felul de a formula al Sf. Părinți, darul cu care au știut să dea relief misterului fără de a-l raționaliza, renunțarea fără regret la logică după istovirea tuturor subtilităților ei, smulgerea conceptelor din angrenajul lor logic, și înzestrarea lor cu alte virtuți, sunt tot atâtea fapte ale spiritualității patristice în stare să mai impresioneze și astăzi. Nu vom tăgădui că dogmele amintite, creștine și necreștine, luate fiecare în parte ne sunt în întregime străine prin conținutul lor. Aceasta nu fiindcă ar fi „absurde” ci fiindcă ni se par perimate. „Absurdul”, în înțelesul special pe care-l are dogmaticul, nu e un motiv suficient pentru a refuza o formulă. În dogmele în discuție se constelează însă un material teoretic învechit. În afară de aceasta în elementele constitutive ale acestor dogme se amestecă după un criteriu străin de mentalitatea noastră momente de gândire abstractă cu momente magice și momente mitologice. Cu multe din aceste elemente nu mai avem nici-o aderență spirituală. În dogmele citate se mai pun apoi pe acelaș plan și se tratează cu aceeași măsură elementul rațional și cel mitic. Momentelor mitice li se atribue aceeași valoare cognoscivă ca și celor abstracte. Presupusa echivalență între Logos și mythos compromite după părerea noastră mult mai mult dogmele în chestiune decât dogmaticul în sine. Am fi dispuși să acceptăm dogme alcătuite pe un plan numai mitic, și tot așa dogme alcătuite pe un plan exclusiv de concepte. Dar nu dogme — joc fără consecințe — în care cele două planuri se subsituesc la întâmplare și se confundă la fiecare pas. Iată în puține cuvinte pentru ce dogmele analizate și cele asemănătoare lor nu pot fi în nici un chip dogmele noastre. Se pune însă întrebarea dacă cei care refuză dogmele din cauza conținutului lor perimat își dau în deajuns de bine seama de atitudinea spirituală care a dus la formulele dogmatice. Credem că nu. Până acum nu s'a încercat o analiză minuțioasă a structurei dogmei și a procedeelelor ei. Dacă s'ar fi făcut o asemenea operație, cel puțin în măsura în care o încercăm aici, s'ar fi văzut că în afară de dogme cari ne repugnă prin conținutul lor mai există și o *metodă dogmatică*, un *spirit dogmatic*. Un spirit dogmatic care reactualizat ar da oricând naștere unor noi dogme în miraculoasă convergență cu nevoile spi-

rituale ale timpului nostru, unor dogme cu trupul alcătuit din elemente conceptuale sau mitice luate din conștiința epocii noastre.

Nouă dogmele din trecut ne servesc numai ca pretext pentru stabilirea unui „tip de cunoaștere“, sau „tip de idee“ dacă voiți. E posibil un asemenea tip? Dacă da, va trebui să se admită că atitudinea spirituală care i-a slujit drept substrat odată, poate să mai reapară pe planul istoriei oricând din nou cu tot atâta avânt și consecvență creatoare ca în mii de ani sau în eonul patristic. Prin atitudinea lor spirituală Sf. Părinți pot fi socotiți cu alte cuvinte și ca reprezentanți simbolici ai unei metafizici posibile în viitor. Realizatori pentru exigențele timpului lor, ei rămân (socotim și pe Philon printre ei) descoperitorii unei metode și reprezentanții unui tip de idee, care nu și-a spus încă ultimul cuvânt.

(Va urma)

CALEA EGREA

DE

A. COTRUȘ

Calea e grea,
Pașii se 'ncurcă...
Cât vom mai avea
Cu mersul de furcă ?

Trupul mi-l răscoc
În sbatere mută
Seve de foc
Ce munții-i strămută...

Vrut-aș fi să am
Văz fără hotare
Și puteri cât un neam
În suișuri solare...

Sălbatic mă 'mbuib
Cu sorii de mâne...
Al visului cuib
Intreg ne-o rămâne ?

Cresc noi dorinți,
Dar drumul scade
Și pașii fierbinți
Se măresc în tăgade...

C I R C P L A N E T A R

D E
I O N P I L L A T

Incepe muzica de sfere ca o fanfară și pe pistă,
Pe care căile lactee au nins nisipul cel mai fin,
Direktor Pheb în fracu-i roșu salută cerul și insistă
In libertate să-i prezinte planetele cu joc divin.

Pe calu-i alb se-avântă Venus într'un costum de baletistă,
Pe un cal murg Mercur împarte înflăcăratul ei destin.
Galopul lor se depărtează și Mart urmează după listă
Mânând cu biciul Sateliții: doi poney mici cu mersul lin.

Fanfara stă: sunt acrobații. Saturn se'ntoarce prin inele;
In salt mortal Uran și Neptun se-aruncă dincolo de stele;
Cometele, paiate proaste, încurcă tumbel cerești.

Deoparte Terra, Stea uitată, cu fard spălat de lacrimi, șade
Pe brațe cu trupșorul rece al Lunei moarte — pe când cade
Pe-arena lumilor furtuna aplauselor îngerești.

R U S O A I C A

DE

G I B. I. M I HĂ E S C U

Când mi s'a dat ordin să trec cu plutonul de pază, pe Nistru, am salutat cu multă bucurie această noutate. Și m'am bucurat cu atât mai mult, cu cât vedeam mutra plouată a camarazilor mei de batalion; adio vinul bun, fetele vesele și viața asta cu sindrofii, cu baluri, cu întâlniri furișe de orașel basarabean, care, la urma urmei, oricât de mic, oricât de strâmb și de noroios o fi, e totuși un orașel.

Pentru mine ordinul venea tocmai la timp. Intr'o bună dimineață, zorile mă găsiseră în jurul unei mese pe care cărțile o ocoliseră de mii de mii de ori în goana celui mai accelerat *chemin de fer*, pe care l-am văzut vreodată în proaspăta dar mult încercata mea carieră de jucător de cărți. Aveam dinainte-mi exact suma de lei douăzeci, cu care începusem pontatul. În timpul nopții suma asta crescuse fantastic, scăzuse brusc ca un termometru sub năprasna crivățului siberian, se ridicase iarăși, îmi îmbrâncise inima în aceleași bruște și sufocante oscilații, pe care le făcea norocul zănatec venind spre mine și părăsindu-mă de atât de nenumărate ori într'un atât de restrâns timp! Hârtiuța albastră de dinainte-mi, atât de lipsită de valoare în vremurile astea, tot atât de bune și tot atât de rele, ca orice alte vremuri, mă desgusta cu desăvârșire. Un semn pe care i-l făcusem cu creionul înainte de a o arunca în iureșul jocului, dintr'o curioasă obișnuință, îmi stârni un zâmbet de silă pe buzele uscate de vin văpsit și de fumul țigaretelor, căci aveam în față chiar hârtia cu care pornisem cu douăsprezece ore înainte în căutarea unui noroc factice.

Cu un gest puțin teatral o arunca dinaintea noului bancher și fără să mai aștept care-i este soarta, plecai cu un aer de inspirat, strângându-mi umerii înfiorați de plăcutul venin al vârfurilor de ace, pe care le înfig în sângele moleșit nopțile pierdute. Însă înainte de a mă duce la cazarmă, mă îndreptai spre poștă; și acolo, pe pupitrul scâlciat, în praful stârnit de măturoidul omului de serviciu am compus o vastă comandă către una din cele mai mari librării din București. Am cerut numai cărți serioase, mai mult de știință: Istorie, Filosofie, Chimie, Fizică, Matematici, Sfânta Scriptură, Koranul, Iliada și

o grămadă de texte latinești și grecești, cu două enorme dicționare; atât cât să-mi ajungă pe doi ani de zile, ca să mă satur de citit și de învățat.

De altfel nu eram la prima mea hotărâre de a înlocui cărțile lui Grimaud cu cărți propriu zise; dar până acum nu făcusem decât mici încercări. Comandam câteva romane și câteva volume de versuri și cu asta credeam că am sfârșit-o cu nopțile pierdute la micul club al orașelului. Acum însă, judecând după dimensiunile comandai și după gravitatea obiectului ei, nu-mi mai rămânea nici o îndoială că ceea ce făceam era din cale afară de serios.

Și ca o dovadă că însuși Destinul se asocia cu mine, ca să-mi arate că sunt merit unei căi cu totul alta de cât celei pe care apucasem, făcu astfel încât cărțile să sosească într'acelaș ceas, cu ordinul de plecare pe Nistru.

Mai mult chiar, sectorul meu fu hotărât cu totul izolat, destul de departe și în dreapta și în stânga și în spate de sate ori locuințe omenești; nici măcar în față, dincolo peste fluviul cu mers molcom, în vasta împărăție a misterului, nu se zărea, oricât puteai cuprinde cu ochii, vreun acoperiș.

— Aci, mi-am spus cu toată încrederea, aci voi deveni alt om., Fii slăvită sfântă singurătate...

Plutonul mi-era întins pe-o bună distanță; oamenii făceau cu schimbul. Când parte din ei se duceau în posturi, ceilalți rămâneau în jurul meu, formând rezerva, de care aș fi avut nevoie la vreo împrejurare neplăcută.

Ca și mine, în afară de vreo doi, trei gradați cari lăsaseră amintiri în orașelul de-abia părăsit, ceilalți, cei mărunți, soldații, păreau foarte mulțumiți de situația cea nouă. Mai întâi scăpau de instrucție sau aproape scăpau. Al doilea, aci în pustietatea asta de văi ușoare și colnice presărate de cochete mănunchiuri de arbori, cu fluviul plin de răcoare și de sălcii la câteva sute de pași, cu cerul larg și nesfârșit deasupra, cu mirosul de iarbă și de câmp, ce năpădea de pretutindeni, nările lor avide se deschideau larg și ochii lor de țărani se aprindeau de beția naturei. Îi vedeam mai dârzi și mai sprinteni, mai veseli și mai firești, noua lor menire părea că-i intrigă și chiar îi asmute, vorbeau acum cu ton răspicat ca acei cari au pe umerii lor o însemnată datorie și-și iau noul rost foarte în serios.

Când erau strigați ca să se așeze în linie, se repezeau agitând cu ușurință armele, pe care până aci le mânuiau cu greutate și cu piloasă resemnare, de parcă ar fi cântărit sute de kilograme.

Se aliniau acum grabnic și trânteau din călcăe, chiar mai mult decât ar fi trebuit nerăbdători parcă să fie puși la isprăvi mai mari. Din toate gesturile lor se vedea limpede un prisos de energie, pe care nu știau cum să-l cheltuiască mai cu spor, cu bună voe, cu nețărmurită plăcere. Atunci, pentru a-i înebuni cu desăvârșire, i-am asemuit cu niște voinici de pe malul Oltului porniți proaspăt după haiducie; iar eu m'am intitulat căpitanul lor, glumă, pe care ei au primit-o ca niște veritabili haiduci, cu zgomot mare, cu chiote de vitejie, cu capele aruncate în înălțime.

Dar impresia asta de haiducie, mă stăpânea și pe mine cu adevărat, mai ales când gradatul de serviciu, se prezenta în odăița mea de scânduri tapetată în ziare ilustrate și împodobită cu rafturi de cărți, ca să mă anunțe, pocnind din tocuri, că la punctul cutare, mai sus, sau mai jos, pe apă fluviului, a fost prins un grup de *bolșevici*, încercând să treacă pe furiș pe teritoriul nostru.

La început ordonam ca prinșii să fie aduși în fața mea. Deobicei „bolșevicii“ erau niște bieți zdrențăroși, cu fața suptă de mizerie, cu ochi aprinși de frigurile frice și oboseleii celei mai crunte; cine știe ce distanțe enorme străbătuseră acești nenorociți, pe

furiș, cine știe câtă artă, istovitoare de nervi, întrebuințaseră pentru a se strecura pe dinaintea poliției celei mai bănuitoare și mai iscoditoare din lume. Ajungerea pe limanul românesc era pentru ei suprema fericire, termenul tuturor suferințelor; pe țărmul celălalt pe care abia-l părăsiseră, vedeau încă spectrul foamei și al mizeriei, privind în urma lor livid și neputincios, cu desperarea celor cărora le-a scăpat o pradă prețioasă din ghiare.

Dinainte-mi ei păreau acum mai liniștiți și mai siguri, translatorul îmi raporta calm și indiferent, omagiile și efuziunile lor de simpatie la adresa țării și mai cu seamă a mea. După ce sfârșeau, le răspundeam și eu, adulmecând ca un veritabil căpitan de haiduci, aspectele fizionomice, pe care le produceau pe fețele lor cuvintele mele. Le răspundeam clar și meșteșugit, cu aceleași fraze șlefuite până la perfecțiune de deasa lor întrebuințare.

Li lămuream că legile românești interziceau și reprimau trecerea clandestină a frontierelor, le arătam apoi maximum de pedeapsă pe care-l atrag contravențiunile la legea pașapoartelor, dacă nu e vorba de vreo complicațiune cu pedepsele altor legi mai drastice, pentru mosafirul care ne vizitează, trimes dinadins sau adus de gânduri necurate.

La auzul acestor cuvinte, chipul lor părăsea și cele mai neînsemnate urme de neliniște, se cobora cu pigmentii celei mai neașteptate fericiri și — dând din umeri pentru capitolul complicațiunilor — întregul grup nu-și putea reține un murmur de satisfacție luând act de maximum de pedeapsă ce i-l rezervă legea pașapoartelor.

Venea atunci un moment de largă destindere și de mulțumire nereținută, care se materializa prin câteo interjecție sau prin câteo impresie fugară, pe care bieții oameni și li schimbau reciproc la ureche. Urma apoi așteptata și exagerat de severa corectare a ținutei prin care ei voiau să-mi arăte că n'au uitat că se găsesc în fața mea și se grăbesc să-mi acorde respectul dus chiar până la umilință, ce cu drept mi se cuvine.

Reluam atunci cuvântul, fixându-i de astădată cu și mai mare luare aminte, în vreme ce translatorul și subalternii mei din preajmă, tușeau grăbit și-și verificau distanța dintre picioare, pentru a-și asigura un echilibru cât mai stabil și mai comod în urmărirea părții a doua și celei mai interesante, din spectacolul ce li se oferea zilnic și gratuit, într'una acelaș, dar totdeauna variat, prin felurimea personagiilor și temperamentelor cari jucau acelaș rol dureros.

Reluam deci cuvântul și le aduceam la cunoștință tot așa de calm și lipsit de afectare ca până acum că ei nu erau cei dintâi refugiați din Rusia cari făceau cinste solului românesc să-l considere ca azil și să-l onoreze cu efuziunile lor de dragoste și cu prezența lor prețioasă. Dimpotrivă, numărul celor cari apucaseră să vină înainte era atât de mare, încât închisorile românești nu mai puteau face față aplicărilor legii pașapoartelor oricât de restrâns ar fi fost termenul pedepselor, pentru ca toți noii veniți să poată face comparație între cele două regimuri, comunist și burghez, începând cu partea cea mai grea a vieții, așa cum reîntorșii la viața de apoi, trebuie să facă în prealabil un mic stagiu în bine încălzitele purgatorii cerești.

Dar, nemaî posedând mijloace de coercițiune și de sancționare a vinovaților și având adânc înrădăcinată în tradiția lui milostivenia creștină, Statul nostru se găsește față de noii veniți în imposibilitate de a-și încărca budgetul cu noi închisori, așa că-i iartă de vina lor gravă de a fi trecut frontiera clandestin și fără nicio formalitate (mare mișcare de entusiasm printre auditori) și-i invită politico să se întoarcă pe unde au venit..

Aci urmau obișnuitele exclamații de surpriză, de nedumerire, obișnuitele rugăminți către translator de a repeta ultimele cuvinte ori de a se controla, consultându-mă din nou, dacă nu cumva a transmis greșit, neauzind bine poate...

Translatorul însă, la fel cu sentinelele, se desfăta cu rânjet discret și cu falsă duioșie, le împărtășea că audiența a luat sfârșit și arătându-le grelele tomuri deschise pe masă, le da să înțeleagă că e timpul să fiu lăsat în pace. Dar, tocmai acest lucru erau departe să-l înțeleagă bieții oameni, așa că soldații trebuiau să-i ia ușor în piept pentru a-i face să evacueze.

La început soarta refugiaților mă înduioșa. Deaceea chiar, aveam grijă ca trecerea înapoi a Nistrului să fie făcută în cele mai bune condițiuni de siguranță pentru ei; astfel lucrul nu se întâmpla decât spre dimineață, când, după informațiile ce aveam, pe malul celălalt al râului, nu se găsea picior de grănicer rus, așa ca până în zori să aibe toată vremea să se îndepărteze de frontieră într'atâta cât să nu trezească vreo bănuială propriilor lor autorități.

Mai pe urmă însă nici nu mai vream să mai știu de ei, atâta mă indignau noutățile ce le aflam despre acești indivizi, cari cereau azil cu lacrimi în ochi și cu smerite jurăminte de credință, pentru a începe să uneltească și să se întrunească în pivnițele orașelor vecine în conjurații secrete. Vestea descoperirii unor recente comploturi, la care în cea mai mare măsură, luaseră parte tocmai mosafiri de aceștia îndoelnici, intrați în țară prin sectoare de frontieră aflate sub autoritatea unor comandanți mai puțin severi de cât ai mei mă făcu să mă desinteresez aproape complect de ei și să-i las pe mâna soldaților. Mie mi se raporta doar numărul celor prinși și toată grija pe care o aveam de acum înainte, era ca la pornire, să văd dacă numărul imbarcaților era tocmai acel de care mi se raportase. Iar singurele cuvinte pe care le adresam refugiaților înainte de plecare era doar să-i întreb dacă în afară de obiectele suspecte ce li se confiscase la percheziție, li se oprise cumva bani ori lucruri de valoare, ce le-ar fi avut asupra lor. Pe urmă plictisit și zorit mă refugiam în mijlocul cărților mele și ceasuri întregi nu mai vream să mai știu de nimeni și de nimic.

* * *

Dar toate aceste lucruri n'ar avea nici o importanță și nu le-aș fi însemnat pe aceste file dacă o întâmplare cu totul neașteptată și deosebită, nu ar fi întrerupt brusc și dureros acest monoton dar atât de plăcut fel de viață, făcându-mă să-mi scrutez în rândurile de față conștiința încărcată.

Mi-aduc atât de bine aminte seara aceea cu o lună enormă ce se desprindea din vastul necunoscutului răsăritean. Jerbele de plop înalți și de sălcii ale Nistrului aruncau umbre lungi și apele leneșe pe care razele roșii le atingeau răzându-le, aveau ceva într'insele de spaimă și de mister. Peste tot trenau funigii roșii și pe undele molcome se vedeau adânci brazde de sânge. Se părea că în fiecare sfor al râului, apa spăla sângele unui rănit pe moarte. Părea că se lăsase peste fire împărăția duhului roșu, soldații mei înșiși erau iluminați de această misterioasă culoare, pe care flăcările unui cuptor nevăzut o reflectau asupra lumii.

Eram toți ca niște draci și eu însumi mă simțeam ca un mic șef de echipă drăcească, încât, pentru a mă potrivi decorului, râsei drăcește din ușa odăiței mele, celor doi prinși, având și ei pe față reflexul colorii iadului; două siluete subțiratece, parcă fluide, care așteptau între baionetele soldaților ca între niște lungi frigări, vizita și întrebările mele de rigoare. Mă apropiai cu zâmbet posnaș căci lumina asta mă predispunea la glumă crudă și la puțin cabotinism.

Dar când fusei la doi pași, o altă priveliște, cu mult mai neașteptată ca cea dintâi mi se deschise dinaintea ochilor, ca de după o perdea ascunzătoare de comori.

Erau doi tineri refugiați, pe semne frați — o, cât de repede m'am gândit întâi la

această posibilitate! — sau logodnici — perspectivă care mă încruntă pur și simplu. Se țineau de braț și mă bravau cu privirile. El era un băiat înalt și firav, cu ochelari pe un nas ceva cam ascuțit. Dar sub șapca-i rusească, cozorocul mic desvăluia o frunte înaltă, pură și elegantă, o frunte admirabilă, care se potrivea de minune cu privirea aceea mândră, semeață și în acelaș timp simpatică.

Însă alături de el realitatea asta roșie și bizară din juru-mi se transforma într'o adevărată poveste. Era o făptură, măi copii măi și dragi prieteni, ființa aceea, de lângă dânsul, atât de frumoasă și de fină, încât a trebuit să mă așez astfel încât s'o văd încadrată de talgerul lunei ca să pot să-mi explic prezența ei pe pământ.

La drept vorbind când vezi o femeie frumoasă, e cu neputință să bați de seamă din ce constă frumusețea ei, să vezi cum i-s ochii, cum i-e părul, cum sunt obrazii, buzele și surâsul. Destul că închizi ochii ca orbit de soare.

— Dumneavoastră sunteți frați? fură primele mele cuvinte, pe care le adresai în franțuzește și știu că întrebând astfel, mi-amintii pentru prima dată că în nici unul din ordinele primite de la comandantul batalionului meu nu prevedea categoric că refugiații de peste Nistru trebuie neapărat să fie trecuți îndărăt. Ci ele dispuneau numai ca vigența noastră să fie îndoită pentru a se evita pe cât va fi cu putință trecerea clandestină a frontierei. Ceeace înseamnă, îmi dădui seama de minune, acum, în fața acestei frumuseți lunare, că soarta acestor doi găsiți era în mâinile mele. Constatăre, care mă umplu de un fior de plăcere, dar și de neliniște în acelaș timp.

Răspunsul fetei, printr'o șireată sclipire a ochilor, precum și al băiatului tare, și într'o franțuzească admirabilă, mă mulțumi la culme, deși el era pur și simplu negativ...

— *Oh non monsieur...*

Abia pe urmă îmi dădui seamă de grozăvia lui... „*Oh, non monsieur, nous sommes des fiuncés'...*”

Eram atât de trist de conținutul lui, de parcă aș fi cerut undeva într'o cumplită împrejurare, adăpost ori ajutor și-aș fi fost respins cu cruzime și cu brutalitate. Parcă înadins venise rusul acesta tânăr și semeț ca să răsbune pe toți acei cari ceruseră adăpost la mine și-i respinsesem, înapoi, în largul pustiului bătuit de vânturi și de năpaste de unde veneau.

Și simții atunci în mine fiara ancestrală, destinzându-și ghiarele.

Soarta rusului era hotărîtă.

Dar rămânea zâmbetul ei subtil, sclipirea adâncă de izbândă și măgulire, care persista încă în ochii întunecați și profunzi ca însăși întreaga noapte aceasta. Din mijlocul cercănelor de mister mă domina privirea aceea și mă asigura.

Sunteți frați? întrebăsem. Asta era tot una cum aș fi zis: Aș vrea ca să fiți frați... Aș vrea să știu dacă eu, nemernicul vameș, din aceste pustietăți, pot să aduc în voie omagiul meu acestei neașteptate și divine apariții...

La care răspunsul rusului sunase sec și semeț și brav batjocoritor...

Dar mai era, vă spun, răspunsul ei, răspunsul ochilor ei, care, iaca, glăsuia încă, glăsuia într'una și mă țintuia pe loc, mă înrădăcina și mă înlemnea ca pe un copac mitologic, căci simțeam că nu mai m'aș fi mișcat o vecie din locul acesta și aș fi stat să privesc, înmărmurit de admirație și de fericire...

— Sunteți logodiți! am spus atunci tare, întorcându-mă spre rus. Ah, sunteți în epoca în care iubirea își arată într'adevăr cele mai frumoase colori ale ei, continuați cu glas bătrânesc de blagoslovenie. Sunteți în epoca sacrificiilor... și apăsați adânc pe acest cuvânt care avu o rezonanță atât de gravă, de parcă aș fi călcat cu toată puterea pe o pedală de orgă.

— Epoca sacrificiilor? făcu rusul nedumerit...

— Desigur, epoca în care logodnicul e în stare să străbată pentru ea kilometri întregi de mare înnot, ori să lupte cu adversarul până la ultima picătură de sânge, să intre în groapă cu lei pentru o mănuşe care i-a scăpat ori să sară din cel mai înalt turn pentru a-i asigura viaţa şi fericirea ei...

Şi prefăcându-mă că nu văd râsul, care se prefăcea încă nedumerit, al lui, conchisei oftând, cu ochii la râsul ei care suna ușor fără nici o nedumerire, ca de-o glumă inofensivă :

— Ah... înfărsit anotimpul fericit al vieţii., anotimpul în care îți permiti să nu-i dai nici un preț și s'o arunci ca pe-un nimic, ca pe o avere pe masa de joc...

Rusul râse și el amuzat de această izbucnire sentimentală a mea, dar nu știu, poate lumina aceea incertă care ne înconjură, era cauza, însă mi se părea că în privirile lui plutește acum o neliniște vie, o teamă tot mai accentuată, făcându-l să tresară ca un șoarece la cele mai neînsemnate adieri de zvonuri.

Înțelegeam că mă înțelege, că a început să mă înțeleagă, că își dă seama de rostul vorbelor mele atât de puțin amuzante, atât de cumplite. Nevăzute antene se îndreptau din sufletul lui spre sufletul meu, nerăbdătoare să afle cu un moment mai devreme sentința care i se pregătea.

Ah, sufletul lui era într'adevăr un mare ghicitor. Căci mâna lui apucă cu o mișcare sigură mâna ei și trase fata spre dânsul. Se alăturară măsurându-mă, umăr lângă umăr, fericiți că apropierea aceasta le desvăluise puterea iubirei lor ; o singură atingere de umeri îi descoperise unul altuia. Tari, gata să înfrunte orice pericol, ca unii ce erau împreună, ce se simțeau neconținut împreună. Împreună puteau să intre — se amăgeau ei poate atuncia — și în fundul Nistrului ori într'al Iadului.

Iar eu sceptic, cum m'au lăsat zeii, surădeam, spre disperarea lor, cu o siguranță de mine, fără pereche.

— Să vedem, să vedem, spuneam în gând, spre disperarea lor. Iar când se reînfiptseră și mai cu tărie, unul într'altul, căutând tot mai în adânc azil pentru curajul lor, (care mi se arăta astfel tot mai nesigur) spusei și cu voce tare, spre marea lor uimire, că într'adevăr noi, toți trei, ne cetisem de minune gândurile :

— Să vedem, să vedem...

Și începui calm și fără nici un alt ocol discursul meu obișnuit Legea pașapoartelor, închisorile, generozitatea Statului care redă libertatea infractorilor... E de prisos să mai spun că deastădată mă delectam să urmăresc în trăsăturile lor impresiunile succesive ale vorbelor mele, cu voluptatea translatorului sau chiar a unui soldat de rând.

Când ei se priviră ușurați și plini de veselie la auzul vestei că deacum înainte vor fi liberi, eu împărtașii de asemenea bucuria lor. Ei îmi strânseseră mâna cu multa, cu obișnuita efuziune a tuturor. iar eu, cu cel mai serviabil și îndatoritor aer de pe lume, îi întrebai dacă sunt dispuși să-mi facă în prealabil onoarea să ia o gustare în coliba mea de scânduri, ori țin să se urce chiar de acum în barcă, unde le voi da cei mai buni soldați ai mei drept cârmaci și vâslași...

Faptul că-mi răspunseră amândoi deodată, ridicând capetele și privindu-mă consternați, nu mă miră câtuși de puțin, pentru că eram atât de sigur de bietele lor mișcări...

— In barcă?!?!.....

Întrebarea asta involuntară o rostiră, cum spun, împreună. Iar apoi, el completează singur, cu voce sugrumată :

— Oare, mai e vreo baltă, vreun lac, ori un alt râu pe aici prin apropiere ? Și dădu din umeri ca omul care ignora profund configurația acestor locuri.

Mă grăbii să-l asigur cu prietenesc surâs, că poate să rămână fără nici o îndoială asupra cunoștințelor lui geografice. Într'adevăr nu era prin partea locului nici o baltă,

nici un lac și nici un alt râu afară de Nistru. Și ca să-i scot din nedumerire, arătai la spatele lor barca despre care era vorba.

— Dar faceți-mi plăcerea, să luați înainte de plecare, cu mine, un pahărel de vin.....

Ei nici nu se clintiră.

Eu insistai. Și'n ochii lui luci atunci o vagă lumină de înțelegere. Instinctiv își pipăi buzunarul dela piept, care părea destul de umflat. Asta îl asigură și-l însenină. Și luând brațul fetei, o împinse ușor spre colibă, dând din cap ca omul care acum s'a dumirrit perfect de toate neînțelegerile.

— Haidem, Ninocika...

Le dădui din cel mai bun vin pe care-l aveam, căci alături de colecțiile mele de cărți niciodată n'am ezitat să mă fudulesc față de lume și cu colecțiile mele de vinuri.

Le-a plăcut desigur vinul meu oltenesc — adus aci atât de departe — însă chiar dela început ea s'a și rezeptat la cărțile mele și a rămas uimită, de câtă variată și infinită știință poate să încapă într'un bordei de scânduri al unui ofițer păzitor pe malul Nistrului.

El însă nu se mișcă și părea că-și frământă mintea cu o cumplit de grea socoteală. După ce-i dădui lămuriri fetei cum îmi împart timpul cu fiecare din științele, pe care le vedea reprezentate în dulapul și teancurile de volume aruncate alandala pe podea, băiatul înaintă spre mine, întrebându-mă cu obișnuitul lui ton grav, deși aproape stins de emoție, cât mă costă atâtea cărți, care parcă-s cumpărate de curând și dacă n'aș fi dispus să mai am încă atâtea...

I-am tăiat repede orice speranță.

— O, nu, dragul meu domn, nu pot primi nici o carte, nici un ban, nici un ac măcar.

— Înțelegi ? i-am complectat, ironic. Eu trăiesc între cărți ; alte viciuri ori ambiții îmi lipsesc. Iar cărțile sunt un viciu foarte eftin. Cu un sfert din leașa mea pe lună pot să iau atâtea cât să nu le fac față cine știe câtă vreme... Dumneata știi foarte bine, când ele te stăpânească, orice alte ispite sunt excluse cu desăvârșire. Parcă surprins cu o minciună, mă întorsei și privi la tovarășa lui de drum, care tocmai își reluase o figură încordată, plină de îngrijorare. Dar așa, era nespuse de mult mai frumoasă și privirile negre păreau atât de adânci pe fața mată, că plecându-mă în clipele acelea peste ochii larg deschiși, eu cred că aș fi putut vedea cu siguranță marginile însăși ale nemărginitului către care neconținut mă avântau nenumăratele mele volume, fără a izbuti vreunul să-mi arate ceva.

— Ordinile sunt foarte severe și categorice, continuai sec și îndârjit. E oprit sub gravă pedeapsă să mai primim pe cineva.

Pe fața lor, a lui mai ales, consternarea ceda tot mai mult locul disperării. Ceeace mă făcu, pentru a-i îngenușchia definitiv, să par deodată curios, să-i întreb dacă într'adevăr e atât de rău acolo de unde vin, dacă e într'adevăr atât de cumplit de groaznic încât le e atât de greu să se întoarcă ? Ținui să-mi verific toate cele ce aflasem anterior asupra vieții din Rusia și-i asmuții să-mi povestească și să-mi descrie tablouri cât mai înfiorătoare, de care mă prefăcu mai înfiorat decât dâșii, sfârșind prin a mă îngriji de soarta lor, dacă se va afla cumva la întoarcere că încercaseră să treacă Nistrul.

Atunci se reflectă în ochii rusoaicei o clipă doar, culoarea aspră și incoherentă a groazei nebune care de mult încă, sticlea sinistru în privirile tovarășului ei, dar un moment numai, căci apoi genele căzură grele, ochii se miciră brusc și mă măsurară cu profund dispreț.

Iar pe deasupra el avu imprudența să se scuture ca dintr'un vis de moarte ; adău-

gând, pentru a brava privirile de compătimire cu care-l oblăduiam de multă vreme într'o doză destul de exagerată :

— Te rog să crezi că nu mi-e de loc de mine... Dar ea... ea... numai la ea mă gândesc...

— Sărmana fată, îl aprobai eu, într'adevăr e îngrozitor... Mă gândesc... dacă nu s'ar putea face ceva... pe deasupra ordinilor...

Luminile ochilor li se răscoli deodată, prinzându-mă strâns în focul lor concentric...

— O, te rog... te rog... domnule locotenent, făcu el și chiar își împreună mâinile cu o mișcare nespus de dramatică...

— Da, da... trebuie făcut ceva... reluai eu... pentru dânsa... Ai dreptate... La dumneata e mai ușor... vorba (!) ceea : te întorci și puțin îți pasă... Înțeleg, înțeleg... dar ea, sărmana... înțeleg, înțeleg, pentru un bărbat viața e mai ușoară... vorba ceea... chiar în cele mai cumplite împrejurări... dar pentru o femeie, în mijlocul atâtor privațiuni și umilințe...

— Ei bine, domnule, spusei deodată tare și hotărit, întinzându-i mâna, pe care el abia o primi, chiar mai posomorit ca înainte... Pentru prima oară în cariera mea voi călca și ordinele ce am, care, știi, pentru un militar... Mă rog... Pe scurt, voi face tot posibilul s'o țin ascunsă o zi, două, până voi primi permisiunea, pe care o voi cere inadins, de a mă duce la Chișinău... Și o voi duce la Chișinău... Pe mine nimeni nu mă va întreba cine mă însoțește... Se va crede soția... vreau să spun, logod... vreau să spun... o soră, sora mea, înțelegi...

Și-l bătui pe umăr prietenește :

— Așa că poți să te întorci liniștit...

Și când vei găsi vre-o nouă ocazie, încearcă iarăși..... poate vei fi mai norocos..... Nistrul e destul de mare..... și nu pot pune om lângă om ca să-l păzească pe tot...

Iar aci închisei ochiul cu înțeles...

Urmă tăcere adâncă. Amândoi plecaseră privirile în pământ și păreau că reflectează. Așa că nu mai aveam cum să-i mai dobor încă și mai zdravăn, cu privirile mele care se încărcaseră de noi îndrăzneți : adică de ce nu ?

Dar rușii se apropiară și începu între ei o vie conversație, de astă dată pe rușește. Înțelesei că trebuie să mă retrag. Leșii afară și pornii să mă plimb agitat.

Luna se ridicase mult, dar roșul acela de mister plana încă pe deasupra siluetelor de plop. Vuetul Nistrului intra molcom și înzdrăvenitor în urechi. Aerul proaspăt îmi restabili judecata și mă făcu să văd că mersesem prea departe. Mi se păru atât de meschin ceea ce făcusem, încât mă miram ce mă mai reține încă să nu merg și să le dau drumul. Mai ales mă gândeam cu inima strânsă la propunerile pe care desigur, tocmai le face el, cu vocea lui cea sugrumată și înduioșetoare.

— Rămâi tu, Ninocika... mă voi reîntoarce singur...

— Voi merge cu tine, Fedor... Nu te voi lăsa singur... Pentru nimic în lume nu voi rămâne în mâinile acestui ofițeraș cinic și libidinos.

— Trebuie să rămâi, Ninocika... Gândește-te, e viața ta în joc... Rămâi și te asigur că imediat ce mă vor trece dincolo, eu voi căuta îndată alt vad...

— Il vom trece amândoi Fedor...

— Nu, Ninocika... Gândește-te că ne-ar putea surprinde bolșevicii... nu, nu de o mie de ori nu... Gândește-te la frumusețea ta în ghiarele acelor nespălați...

— Dar crezi că domnul ofițer ăsta mă va ține în dulap...

— O, te rog, Ninocika, nu-mi spune ce se va întâmpla în lipsa mea... Viața ta înainte de toate...

Și el se dovedește mai hotărît ca oricând să plece singur, cu toate insistențele ei de a-l însoți... Mai mult chiar: mizerabilul îmi cere chiar concursul meu s'o opresc... Mă face complet odios în ochii ei. Barca trece Nistrul în vreme ce ea mă privește cu dușmănie... Iar când el se trezește în noaptea de dincolo, rătăcind pe malul apei, grozăvia situației îi apare din ce în ce mai pustiitoare, în teribila ei înfățișare. A doua zi apele Nistrului aduc chiar poate și un cadavru și-l depun pe mal, la picioarele ei.. Ingrozitor de romantic!

— Imposibil, îmi spun... Mă duc să le dau drumul...

Și pornesc cu pas hotărît spre coliba mea de scânduri. Dar mă întâmpină profilul ei care se desemnează în cadrul ferestruiceii luminate, cu contur atât de puternic și atât de perfect că mă oprește într'o mută și covârșitoare admirație. Trebuie să fiu nebun... îmi zic și mă reîntorc mai decis și mai încăpățânat decât oricând...

Însă când mă trezesc cu luna în față, mă văd iarăși mic, și josnic, de par'că razele ei au darul să-mi pătrundă până'n adâncul sufletului...

Și mi se pare că aud iarăși limpede glasurile celor doi...

— Ninocika, dacă tu zici astfel... fie... zarurile sunt aruncate... Haide însoțește-mă... Și dacă ne va întâmpina moartea...

O, Doamne, mi-e cu neputință să suport privirea pe care ea mi-o aruncă, de despărțire... Vai, cum ar fi fost privirea asta dacă le-aș înlesni fuga în interiorul țării. În definitiv, câți nu scapă zilnic?... Ea mi-ar păstra atunci eterna amintire și poate cine știe... Doamne... munte cu munte și tot se întâlnește...

Am venit iarăși hotărît asupra pașilor mei și asupra intențiilor mele. Chipul ei era tot în cadrul ferestrei... Stătea neclintit și aspru ca de piatră. Ah, cum s'ar însufleți chipul acesta... cum s'ar desface între buzele acelea floarea celui mai delicios zâmbet, când ar răsună cuvintele mele mântuitoare... Un hohot puternic de răs și un:

— Am vrut numai să vă încerc.... Sunteți liberi și primiți binecuvântarea mea....

Desigur numai pentru a vedea zâmbetul acela, am dat buzna în odăită și într'un suflet, de teama—care m'a urmărit în toate bunele mele intenții—de teama răzgândirei, le-am strigat, am apucat să strig cu putere, ca să nu mai fie posibilă nici o revenire:

— Sunteți liberi, sunteți liberi... M'am răzgândit, sunteți liberi !...

Urlam aproape. Și pentru ca ea să vadă și mai mult mărinimia mea, am scoborit apoi deodată vocea:

— Veți aștepta până când vom trece de miezul nopții... Atunci numai vă pot da drumul, ca să nu vă simtă soldații... Totul e să mergeți liniștiți câteva sute de metri... Pe urmă, nu vă mai poate întâmpina nici o patrulă...

Doamne, ce privire mi-a aruncat ea atunci... Dumnezeu mare, privirea asta, atât de caldă, atât de plină de iubire, atât de minunată... o, era cu totul peste așteptările mele...

Privirea asta, zâmbetul ăsta, atât de dulci, atât de recunoscătoare, m'au răscolit totuși în sufletu-mi ca ferul roșu într'o rană...

Cin'te-a pus, nenorocitul?... unde mai găsești tu vreodată făptura aceasta muiată de ursitoare în apa frumuseței... cum lași să-ți scape din mână...

Dar, repede, în mintea mea năucită în care băntuia acum cu o furie de nedescris regretul idioatei mele grabe, pasărea mică a răutății se așeză cu zbor posomorît pe-o cută de gând.

— Spune-le că i-ai păcălit, îmi șueră ea în cap cu răs de ciuhurez...

Încât buzele mi se întinseră într'un rânjet de satisfacție...

Dar numai decât apoi un alt răs al ei și mai sinistru de cât cel dintâi, îmi șterse cruda veselie de pe față și mă readuse la dulceața expresiei dela început...

— Sau mai bine, previne-ți soldații... râse ciuhurezul... Și la miezul nopții... pe el să-l faci scăpat.. pe lumea asta, pe lumea ailaltă, ce-are aface... Să ți-o aducă numai pe ea... singură... în adâncimea nopții...

O sinistrule ciuhurez, ce dulce, ce scumpă e vocea ta... Acuma mă simt într'adevăr un căpitan de haiduci...

— Sunteți liberi, sunteți liberi... întării din nou cuvintele mele dela început... Dar ssst..

Și terminai făcând semnul discreției și arătând afară. Mă gândii că o mărinimie nu trebuie însoțită de vorbă și paradă multă... cu cât e mai simplă și mai modestă...

Și rânjii din nou satisfăcut înlăuntrul sufletului meu... a bietului meu suflet ars de sete, care în sfârșit, în viul nopții aștia avea să-și potolească arșița cea cumplită...

— Auzi tu, Ninocika, strigă rusul în culmea fericirii... Vom fi liberi, draga mea...

Dar ea nici nu se întoarse spre dânsul, nici nu-l privi măcar... Văzui că în luminile ochilor ei nu se scâldea atunci decât modesta, vreau să zic meschina mea persoană. Mi-era scârbă de mine, mi-era cu atât mai mult scârbă de mine, cu cât acum, parcă nici nu mai exista tovarășul ei pentru dânsa, de parcă eu aș fi fost acela ce trebuia s'o însoțesc la miezul nopții ; atât de aprins, de intens, de exclusiv, mă privea. Ghicea ea ceva, vrea oare să-mi citească gândurile ?

Dar insistența acestei priviri mă întărea și mai mult în hotărîrea mea nestrămutată...

— Mari canalii sunt femeile... Mai ales cele frumoase... iaca, poftim cum crede tânăra asta că mă poate lega la ochi...

— Ninocika, exclamă din nou rusul cel mândru și înalt în culmea fericirii... La miezul nopții, Ninocika... vom fi liberi și fericiți... vom scăpa de toate necazurile...

-- Asta s'o crezi dumneata, îl corectai eu în gând, deadreptul jignit de atâta egoistă exuberanță...

Adică... posibil ca dumneata să scapi definitiv de toate necazurile... Cum ți-o fi norocul, tinere...

— La miezul nopții, vom porni în sfârșit mână în mână, pe drumul fericirii, șopti el transfigurat de un veritabil delir...

— Poți merge și singur pe drumul acela, se auzi deodată răspunsul, care răsuna atât de ciudat, atât de pe neașteptate, încât eu mă întrebam dacă nu răspusesem chiar eu involuntar, în locul celei care trebuie să răspundă.

Și cu toate astea era gura ei, cea mică, o încrustătură de pumnal pe fața palidă, care rostea astfel și care continua hotărîta...

— Intru cât mă privește, eu rămân aici... Imi permit domnule ofițer, să vă cer găzduire pentru toată noaptea...

Oameni buni, cred că mă socotiți de cea mai perfectă sinceritate, dacă vă spun că stupoarea mea atunci, întrecea chiar pe a rusului, care, așa frumos, îngrijit și măsurat cum era, rămăsese totuși — literalmente — cu gura căscată și cu mâinile suspendate caraghios în aer...

— Te mai și miri?.. își scoase ea tovarășul din nedumerire. Nu fac decât să-ți îndeplinesc dorința...

Apoi întorcându-se spre mine...

— Intr'adevăr, domnule ofițer, tânărul meu logodnic îmi propunea să rămân cu dumnevoastră, în schimbul libertății lui, până îmi va scrie că a ajuns cu bine la București...

— Ninocika, se auzi atunci stinsă și șovăitoare vocea lui. Nu ți-am propus asta... adică... dar nu așa... altfel... vreau să zic... (abia își mai putea stăpâni lacrimile)... Am

spus numai, că-mi voi călca pe inimă... imi voi mușca degetele ca să-mi stăpânesc suferințele... gândindu-mă... dar numai viața ta... să fie salvată... Ninocika... cum crezi că aș fi putut consimți să fii a altuia...

Dar ea râse, dulce ca ciuhurezul, care bătea violent din aripi în creerul meu...

— Dacă nu puteai consimți să fiu a altuia, de ce nu m'ai ascultat, să trecem în-apoi Nistrul, cum am hotărît...

— Poate că era mai grozav așa, Ninocika... gândește-te, dacă ei ne-ar fi prins...

Și rusul izbucni într'un plâns cumplit, nervos, căzu în genunchi, se ridică, pe urmă iar căzu, plânse și mai din belșug, se târi la picioarele ei...

Dar totul fu în zadar... Rusoaica îl rugă să-i dea pace, pentru că vrea să se odihnească — și pentru a-i învedera că nu-i arde de șotii, se și trânti pe patul meu — și-l asigură că dacă nu o va lua pe drumul fericirii chiar în noaptea asta, oricât ar mai da târcoale în jurul colibeii mele de acum înainte, pe ea n'o va mai vedea...

— Afară numai dacă, se răsândi ridicându-se într'un cot, domnul ofițer n'ar putea să-mi ofere ospitalitatea pe care i-o cer...

Și parcă era gata să se ridice și mai mult, însă vă închipuiți... i-am și luat-o înainte...

— Oricât și oricând, și locuința mea și orice e al meu vă stă la dispoziție...

Și întorcându-mă spre rusul care, acuma, doar mai suspina când și când cu capul în praful de pe scândurile podelei, dădui din umeri în semn de scuză.

— Ce vrei, moncher, te poți pune cu rusoaicele?..

* * *

— Ei pe urmă, întrebaram cu toții pe căpitanul Ragaiac care ne povestea însfârșit după caetul amintirilor sale această obscură pentru noi, parte a vieții lui..

— Cum și pe urmă, că n'ăți fi vrând să vă iau acum în șir nopțile care au urmat, făcu el vădit jignit...

— Nu nopțile... zilele...

— Ce s'a făcut cu rusoaica?

— Unde e acum rusoaica?.. strigarăm noi din toate părțile...

— Ah... unde e? Și asta e bună... răspuse el obidit... închizându-și caetul. Și trase adânc în piept o bună cantitate de aer. Când am primit ordinul de întoarcere înlăuntrul țării, am dus-o ca un imbecil la Chișinău și m'am descotorosit acolo, de dansa cum m'am priceput... Credeam că de-acum înainte se revarsă zăgazurile fericirii peste mine și numai norocuri d'astea o să mă întâmpine în viață... Ei bine, n'am apucat să mă așez bine în noua garnizoană, c'a și trebuit să-mi cer permisie înapoi, ca să-i dau de urmă... Ce să-i mai dai de urmă! A fost cu neputință.. Și pe unde n'am căutat-o...

Până într'o zi — hăt câțiva ani mai târziu, cu cine credeți că mă întâlnesc la București. Cu rusul.

— Unde e Ninocika, a fost prima mea vorbă...

El a început să râdă cu mare poftă, dar în fața nedumeririi mele a devenit serios și mi-a arătat spre un imens afiș, la intrarea unui cinematograf!

— E casierită aici? am strigat, gata să mă avânt.

Dar el m'a oprit repede, în vreme ce cu mâna cealaltă bătea de zor imensul afiș multicolor, lipit lângă intrarea cinematografului. Pe afișul acela era într'adevăr numele ei... Nu era scris mare, desigur, cât al vedetei, dar era pus la loc onorabil... și nu știu ce mă face să cred că odată și odată tot va veni și rândul lui să fie scris deasupra și cu literele cele mai mari. Pentru că strașnică femeie era, măi băieți, mă...

He... c'așa mi-a fost soarta mea... oftă el adânc, drept încheere.

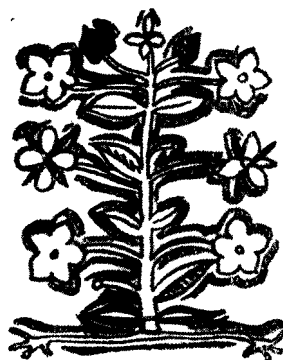
T Â R Z I U . . .

DE

V. VOICULESCU

"**T**i-ascunzi în faptă visul ca un junghier în teacă,
Lăuntricele steme le stingi și pleci stingher.
Nu te-ar opri nici ape, nici vântul tot și, iacă,
Nici alba profeție a Zorilor în cer.

Ca o albină 'n câmpul cu firele răscapte,
Tu cași prisaca Morții: când brumele s'aștern,
Să intri ca'ntr'un fagur de liniște și noapte,
Flămând de neagra miere a somnului etern.

AZI AM PLECAT PRIN MUNȚI

DE

ZAHARIA STANCU

Azi am plecat prin munți fără hotare
Ca să-mi sfâșie trupul gadini rele
Și zorile veneau cu ploi de stele,
Văzduhul mirosea a iarbă mare.

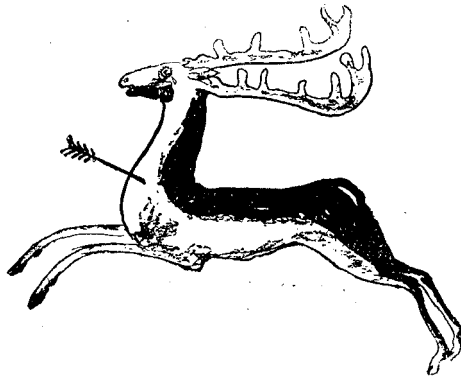
Și-am mers cu pași cu aripi la picior
Dar urșii 'ntărâtați dormeau pe brânci
Și de-i loveam cu bolovani și stânci
Cădeau tot mai adânc în somnul lor.

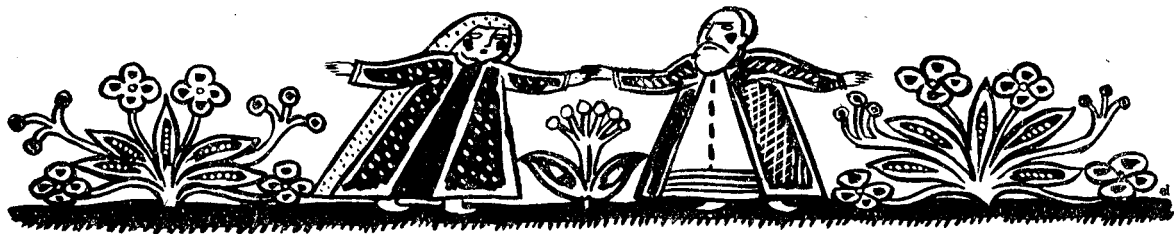
Cu colții strâmbi m'au prejmuit mistreții
Și m'au privit sătui, fără habar,
Iar vulturii cu ciocuri de tâlhar
Nu s'au sfiit de fulgerul sâneții.

Am răvășit prin ierburi șerpi de fier
Și m'am lungit cu soarele în fân
Și o viperă, ca un copil cuminte,
Mi-a adormit în sân.

Și înciudat am omorît o mierlă
Ce fluiera pe-o creangă 'n vârf cu rouă
Și-am sugrumat cu mâinile amândouă
Un pui căzut din cuib, cu ochi de perlă.

Fântânile le-am potmolit, apoi
Cărarea ta am împânzit-o 'n spini
Și-abia atunci au licărit lumini
In codrul de 'ntuneric dintre noi.

MOMENTUL ISTORIC ȘI CULTURAL ÎN PICTURA ROMÂNESCĂ

DE

FRANCISC ȘIRATO

Dorim o carte nouă, o carte prietenă artiștilor români și închinată creațiilor lor. Cartea pe care o dorim este istoria artei românești. Ea este încă nescrisă, și ar trebui scrisă, fiindcă i-a sosit vremea. Filele albe stau teanc, desigur, undeva, pe masa de lucru a unui solitar gânditor, ce va așterne însorite gânduri, arătând înfloritele drumuri ce au fost bătute de necăjite suflete de țărani, cari au fost ce azi se numește — artist, de Domni ctitori, de meșteri zidari, zugravi și monachi. Toți, prin strădania lor au asigurat veșnica pomenire a năzuințelor spirituale ale poporului românesc. Va fi o carte prietenă și călăuză, iar dela începutul ei, fără multe nume proprii.

Ce este în definitiv un nume, ce însemnătate are în istorie, un nume atunci, când opera distrusă de o soartă vrășmașe, lipsește? Ce valoare ar avea, pentru noi, numele păstrat al legendarului meșter Manole, fără existența bisericei episcopale dela Curtea de Argeș? Un nume este un semn de recunoaștere, sau mai este un număr din inventarul istoriei. Pământul românesc nu a păstrat multe nume în istoria artei lui, a păstrat, totuși, opere multe și de însemnătate.

Istoria artei românești, când va fi scrisă, nu poate fi decât o istorie a stilurilor, înțelese evolutiv: nașterea, creșterea și moartea unui stil. În istoria stilurilor moartea se cufundă într'o renaștere ce nu este decât noua întrupare stilistică, ca expresiune a unei alte epoci, epoci ce se perindă în continuu variat, bogat și multiplu întrețesute în cauzalitatea lor.

Elementul din care germinează viața sufletească a unei națiuni este cel al solului, epocii și societății. Ori cât unul sau altul, dintre artiști, își înalță fruntea spre bolta lumii, cuprins de iluzia independenței, tot pământul țării sale îi va frige sau îngheța tălpile picioarelor. Din rădăcinile vieții sociale crește și se ridică elanul afectiv de care este inundată creația artistului. Particularitatea unui stil personal artistului, oricât de frumos înfăptuit, oricât de bogat ar fi în roade, e că nu poate fi semnificativ decât prin această largă bază: telurică și socială. Prin integrare în simțirea comunității naționale întâiu, a omenirii în urmă, opera artistului devine înțeleasă și deci purtătoare de sentiment, al timpului sau peste timpuri, al unui moment din evoluția societății.

Printr'o istorie a artelor ce se răstrânge a fi o istorie personală, nominală și de valorificare a realizării plastice, nu vom răsbate până la problema stilului și nici până la înțelegerea sensului mai adânc uman cuprins în opera de artă.

La o colectivitate omenească se produce la un timp anumit, un anumit sentiment al vieții concretizat printr'un anumit fel de-a fi, de-a simți, de-a gândi și într'un anumit

ritm sufletesc, toate laolaltă contribuind la formularea unui stil corespunzător sentimentului social. O schimbare de stil în artă coincide totdeauna și cu o altă orientare, nouă sau numai cu o revenire, sub alt aspect, la o formă de viață, totuși mai veche, a societății.

Oricum, azi, teoria mediului se găsește înfrățită cu orientarea spre domeniul sociologiei în sensul că o societate sufletește aristocratic orientată, adică imperialist, sau democratic își află un corolar în creația artistică *). Stilul clasic ar corespunde, după această teorie, ordinii sociale imperialist orientată, pe când, democrația ar înclina spre stilul naturalist sau realist. Nu este o simplă întâmplare datorită capriciului modei — care de altfel nici ea, văzută în linie mare, nu se produce la întâmplare, — ca în Franța și Italia, să asistăm la o încercare de reînnoire a clasicismului prin Hubert-Robert, Piranese și Panini. Nu este nevoie de o subtilă argumentare pentru a ne convinge că într'un caz sau altul, artistul ce trăește într'un anumit mediu social și cultural, respiră un climat al vieții cu care organismul său trebuie să se afe în concordanță. Creațiunea artistică se îmbracă astfel în haina deosebită a deosebitelor culturi — într'o epocă sau alta — ce se găsesc pe o scală diferită a nuanțelor de sentiment. Sânt sentimente și gesturi ce s'au imprimat în forme variate și s'au intercalat în moravurile și idealurile epocii pe care artistul o trăește și cari revin sub forma elementelor plastice în opera de artă.

În rândurile ce urmează nu intenționăm să dăm un capitol de istoria artei, încercăm numai o așezare a faptului artistic în cadrul social. Exemplificările le-am fi dorit însoțite de reproduceri după tablouri, la care să alăturăm analiza lor. În lipsa lor, ne mulțumim cu o sumară caracterizare a momentului social și a elementelor plastice prin care el se exprimă în opera de artă.

* * *

Pe la anul 1848, când societatea românească era alarmată de erupția ideilor liber-tare și la 1858—1861, când unirea Moldovei și Țării Românești, încoronează lupta po-litică și culturală, a unori generații ce au cunoscut afirmarea și isbânda voinții înfăptui-toare, *George Tătărescu*, era în plină maturitate a vârstei și talentului. Desigur, el nu trăește timpuri de aspru imperialism dar, totuși, o epocă de aprigă și dârză luptă pentru *consolidarea neamului, de construire și statornicire* a unei noi forme de Stat, implicit de noi forme de viață socială. Operile lui capitale se întitulează: *Nemesis, Mântuirea Ro-mâniei prin religie și știință, Renașterea României, Țăranul dela Dunăre înaintea Sena-tului român*, etc. Chiar numai titlurile operelor înșirate aci sunt elocvente, ele trădează sentimentul din care s'au născut; operele, prin subiectele lor, sunt visate, de artist, ca legende eroice glorioare de neam, prin afirmarea lui etnică, etică și culturală. Formal în opera de artă, spiritul timpului se exprimă prin *solidaritatea* compozițională, deci prin *construcție și staticul* ei. Diferitele elemente — ființe sau obiecte — ce compun ta-bloul nu au importanță individuală, fiind doar elemente formale ce slujesc la construcția unui ansamblu pe care artistul îl vrea mareș. Conturul formelor se desfășură în severă curgere, detaliu alăturându-se de detaliu, formă lângă formă ce se încheagă, până în a-mănuntul cutelor, cu exactitate și claritate intercalându-se în ansamblul general. Acestea sunt intențiile vădite ale voinței creatoare. Dacă urmărim sentimentul cu care sunt ex-primate aceste intenții, ne resimțim de unele constrângeri. Dibuind pe urmele acestei impresii, descoperim cauza și o găsim în faptul că operele sunt istoric concepute, dar nu sunt emoțional trăite. Sânt plămuiți ale minții, iar nu ale sufletului. Așezate, parcă, sub clopot de sticlă, în spațiul lipsit de atmosferă, figurile trăesc o viață fictivă și de poză

*) Wilhelm Hausenstein: «Soziologie der Kunst» 1913.

teatrală. Gesturile nu sunt totdeauna cele cerute de acțiune, deși văzute sub unghiu eroic departe de realitatea vieții, cu atitudini stranii fără a fi expresive. Generațiilor mai tinere, urmași ai naturalismului subiectiv, opera lui Tătărescu, nu oferă emoții deosebite, dar în cadrul vremii lor, aceste opere cu mândra lor fermitate, în atitudinile figurilor, exprimată cu volnicia stilului clasic, cu exaltarea programatică a *virtuților civice*, trebuie să fi impresionat în mod deosebit pe contemporani, ce își vedeau afirmate lapidar, spiritul de care toți erau animați. Azi, ne mișcăm mai vioi în realitatea cotidiană a vieții și pentru noi, frumusețea statuară a unui gest rămâne stranie și măreață, dar rece și fără comunicativitate emoțională.

Gloria străbună, mândria neamului, conștiința latinității, sunt de-acum bunuri definitiv câștigate, și stăpânesc toate conștiințele naționale. Vrednicia neamului în timp de pace și războiu este cu *violență* afirmată în *formă desordonată*, în clocotul pasiunilor politice prin scris și viu grai între anii 1865—1877. Pe aceste fapte se grefează ideile de cultură, aduse de tineret din străinătate, odată cu înclinări spre lux și strălucit răsfaț văzute și gustate aiurea și importate în forma occidentală. *Theodor Aman*, este interpretul acestor idei și sentimente. Elev, la Paris, al lui Martin Drölling, Aman realizează cu țandări din lava incandescentă a paletii lui Delacroix, o viziune turbulent romantică în operele sale cu subiecte istorice: *Bătălia dela Oltenița*, *Bulgarii măcelăriți de Turci*, *Boerii surprinși de trimișii lui Vlad Țepeș*. Dacă Tătărescu este tehnicește și compozițional tributar lui David și lui Ingres, în schimb Aman, profită larg de metoda de lucru a romanticilor francezi.

A fi romantic înseamnă a fi grandilocuent, tumultuos fără zăgaz, înseamnă că elanul afectiv stăpânește sufletul și umple forma plastică până la maximum de intensitate vitală. Mobilitate și furtună e conținutul vieții și este svârlit în compozițiuni, cu o beție desordonată. Nu se mai urmărește staticul unei compozițiuni ordonate și liniștite, ci *dinamicul furtunei* răscolind vârtejuri, ce gonesc pe tot cuprinsul pânzei. Pentru realizarea integrală a acestei concepțiuni, îi lipsea lui Aman vigoarea unui temperament vijelios ce își aruncă, cu grămada, plăsmuirile sentimentului, învâlmășite, strivite în spasm de mânie, durere și moarte. În compozițiile sale rășboinice, Aman este vioi fără violență, e patetic, — *Cea din urmă noapte a lui Mihai* — fără fiorul dramatic și crunta vigoare a gestului voluntar. *Teleleice în Harem*, e opera în care un epigon încearcă coarde din care Delacroix a scos accente vibrante de armonii cromatice în „*Les Femmes d'Alger*“.

Unde Aman reușește să ne strecoare în suflet unda sentimentului de tihnă intimă, de plăcut confort, este în scene de familie și interior. Aci, elevul lui Drölling, adept al intimiștilor olandezi, se găsește în matca naturală a talentului său. În aceste lucrări se vedește toată plăcerea ce o simt membrii unei societăți mondene, cari cultivă cu grațioasă eleganță o aleasă spiritualitate. Bun și înțelept, pictorul și-a retras sufletul din tumultul luptelor pasionate în romanticul cadru din *interiorul artistului*, *Petrecerea cu lăutari*, *Petrecerea de 1 Mai*, etc. Aci simțim o respirație cu totul liberă, o pulsație domoală, ce însoțește unda sentimentului până la complecta lui epuizare. Deși executate după natură, scenele de interior și intimitate familială sunt încă „aranjate“ cu dragoste. Totuși, în aceste lucrări, orientăriunea naturalistă se simte, fiindcă acesta este mediul natural în care se petrece viața artistului. Când Aman pășește pragul conacului boeresc, coborînd în mulțimea țărănească, acest „aranjament“ ce părea natural în cadrul casei boeresti, devine artificial și manierat mai ales în compoziție și figuri unde prejudecata academică îl împiedică a vedea natura în neprefăcuta ei manifestare. Studiile de animale și în general, acolo unde intelectul nu intervine cu reguli compoziționale, acolo

unde studiul este direct făcut după natură, cum sunt nenumăratele planșe gravate, sentimentul naturii se relevă delicat și de un duios lirism.

Sentimentul naturii îl posedă într'un grad incomparabil mai viu contemporanul său *Nicolae Grigorescu*, care, venind dintr'un mediu țărănesc, s'a dovedit inadptabil scolarității academice și mediului urban. De altfel maturitatea pictorului cade în plină perioadă naturalistă când orientarea spre mediul rural — în Franța — se îndeplinise. În țară, atențiunea clasei guvernante se îndreptase mai de mult asupra clasei țărănești, întinzând drepturile politice și asupra păturii mai largi a poporului; în acelaș timp, societatea românească se democratiza văzând cu ochii. Trăind, câtva timp, în mediul orășenesc neprielnic lui, Grigorescu s'a simțit întărit în sentimentul dragostei de țarină, căruia îi rămâne credincios până la moarte. Mișcarea semănătoristă de mai târziu găsește în Grigorescu un precursor care, de mult, efectiv, cultiva ogorul strămoșesc. La 1901, când poeții Vlăhuță și Coșbuc lansau faimosul lor manifest, îmbibat de misticism rural, propovăduind reîntoarcerea spre viața poporului, ei, călcau de fapt pe urmele pictorului. Deosebirea cea mare între mișcarea semănătoristă și Grigorescu era că, în timp ce semănătorii trăind viața de oraș militau pentru ruralism, pictorul a trăit, toată viața sa, în strâns contact zilnic cu pământul și oamenii. Pe când semănătorii își alimentau sentimentul din amintiri și incidentale șederi la țară, Grigorescu se alimenta zilnic cu realitățile rurale. De aceea opera lui Grigorescu este convingătoare, fiind o oglindire a specificului rural văzut prin prisma personalității sale care a văzut și revăzut în fața naturii fiecare formă și culoare în raport cu culoarea locală. Dragostea lui de adevăr, în prima perioadă a activității, nu cunoștea o suprapotențare, în prezentarea subiectului, isvorită dintr'o idee preconcepțată — cum a fost cazul celor mai mulți semănătoriști — fie de ordin social, cultural sau estetic. De aceea, opera lui a rămas unică, deși cortegiul de imitatori a făcut totul ca să-l compromită, prin introducerea elementului literar în plastică. Specificul românesc — în plastică, caracteristicul formelor, — Grigorescu, cel dintâiu, îl descoperă. Această calitate îi rămâne și mai târziu — în peisaje — când un mercantilism lucrativ, încurajat de sentimentalismul naiv, dar devotat al prietenilor, îl îmbrânțește pe un drum care nu a fost să fie al lui.

Expresiunea plastică potrivită temperamentului său a fost stilul naturalist, obiectiv la început, primind în urmă orientățiunea subiectivă, în limitele concepției artistice a impresionismului care a fost expresiunea plastică a epocii sale. Impresiunea momentană e considerată decisivă pentru ținuta artistului în fața fenomenelor naturii. Prima impresiune despre un obiect, o culoare, nu este tuturor comună, este dela om la om diferită, după împrejurarea în care ea se produce. Intervenția rațiunii care în faptul perceperei este exclusă, controlează impresiunea prin experiența ce duce dela cunoașterea lucrurilor, general împărtășită — la adevărul zis comun. În arta impresionistilor, prima impresiune e preferată fiindcă poate fi *diferită* și fără controlul rațiunii, *unică*. Forma lucrurilor nu mai este determinată și fixată, în amănunt cu hotărîre, ea ne fiind statornicită prin lungi contemplări și revizuirii.

Cu un cuvânt intervenția rațiunii, în faptul perceperei vizuale, e socotită arbitrară și turburătoare pentru zămislirea operei de artă.

Monografia lui Grigorescu scrisă de Al. Vlahuță, ca și aceea a d-lui. Virgil Cioflec, aduc prețioase mărturii, din spusele pictorului, care dovedesc că Grigorescu era perfect orientat asupra țelurilor finale ale operei de artă impresionistă. Dela faptul *momentului unic* de impresiune optică — deci de culoare, lumină și atmosferă — Grigorescu ajunge la concluziunea *momentului unic sufletesc* ca singurul determinant pentru ținuta totală a operei sale.

Ne place să arătăm exactitatea notelor noastre reproducând cuvintele spuse de către pictor, lui Vlăduț: „De câte ori nu mi s'a întâmplat, când n'aveam colorile la mine, să văd un colț de natură admirabil. Mă uitam la ceas, ca să viu a doua-zi exact la aceeași oră, să lucrez. Veniam — și nu era nimic. *Erau* copacii, *era* valea, și aceeași lumină *era*, dar... nu mai eram *eu* cel de ieri“.

În aceste cuvinte se închide mai mult decât o concepție de artă, se închide un crez.

* * *

În rapida ochire, ce am aruncat asupra desfășurării epocilor istorice, am ales trei reprezentanți ce personifică evoluția stilurilor în România între anii 1840—1900. Din această situație se vede, cu ușurință, că apariția formelor de viață moderne în societatea românească se produce cu întârziere față de occident.

Ideile și sentimentele, dela o vreme, devin un bun comun, iar dacă circulațiunea lor urmează un ritm mai lent sau mai accelerat, aceasta depinde de momentul când condițiunile sunt propice. Adoptarea trebuie să însemne în acelaș timp și adaptare ca folosul să fie real. Întrucât pătrunderea ideilor din afară provoacă o presiune sau depresiune asupra sentimentului creator al unui popor este o chestiune verificată. Când mutația se face dintr'un mediu înrudit cu structura psihică, adaptarea se înfăptuește printr'un proces de lentă penetrație în noul organism și fără turburări în continuitatea liniei urmată de evoluția locală. Efectele influențelor venite din medii contrarii provoacă grave turburări ale conștiinței prin intoxicare.

Este firesc ca, din momentul infiltrației unor concepții de artă într'o ambianță diferită de-a mediului inițial, aceste concepții să primească o nuanțare nouă. Atmosfera sentimentală și sensibilă a noului mediu, adaptează, printr'o nouă sinteză, concepțiile nouă la circumstanțele locale. Prin mutația lor, ideile suferă o foarte caracterizată transformare prin localizare. Venite dintr'un mediu într'altul, ideile și sentimentele sunt în continuu supuse diferitelor metamorfoze, după timp și loc. De aci deosebirea între arta diferitelor popoare, cum ne arată deosebirea mare existentă între impresionismul operei lui Grigorescu, de pildă, comparată cu impresionismul artiștilor francezi. Stabilirea influențelor multiple cari prilejuiesc aceste metamorfoze pe pământul românesc, ar merita un studiu mai vast.

Noi, nu am urmărit decât să semnalăm prezența lor, în manifestarea noastră artistică.

G L A S D E S U S

DE

DRAGOȘ PROTOPODESCU

V'am trimes zbârnâind din arc rândunele,
Streșini v'am trimes cu lăstuni,
Grindinele le-am strâns în aluni,
Și până și bufniței i-am dat
Pacea din scorburi. Casa vriaște
In sfârșit, pentru voi mi-am lăsat,
Când înspre voi, cu biciuri de stele,
Gonitu-mi-am câinii și pisicele
Melancoliei mele.
Apele le-am întors, și-am răsturnat
Peste voi cupa cerului îmbătat.
Din coapsele odihnei mele am urcat
Pentru oboseala voastră culmi puzderie.
Din părerile mele
Născând un fel de Iele
Cu știri de pe la mine să vă 'nșele.
V'am trimes din an în an
Pe Isus și pe Satan;
V'am dat pământul ca să-l stăpâniți,
Numele meu, s'aveți ce să huliți,
Iar să vă puteți cu laude
Din când în când răscumpăra, v'am dat o mie
De flaute în trestii
Și patime în bestii,
V'am dat ce-mi trebuie și mie:
Puterile din vie.

P A S T E L

DE

V. C I O C Â L T E U

Cu aripe mici și 'nguste
Din adânc de zare arsă
Pâlcuri negre de lăcuste
Peste câmpuri se revarsă.

Nici un spic de grâu în plaiuri
Nu rămâne pe tulpină,
Hămesitele alaiuri
Le cosesc din rădăcină.

Nici o floare
În cuptorul de jeratec și de foc
Mantia strălucitoare
Nu și-o 'ndoaie din mijloc.

Numai dracila ostilă
Oaspeților nepoftiți
De sub mal și-arată 'n silă
Ghimpii răi și prăfuiți.

Sus, pe deal, în dreptul stâniei,
Dând în lături pânza glugii
Luna își desface sânii !...
Despuiăți de frunze, rugii

Par în brazde sfori în seara
Ce-i acoperă greoiu
Și așteaptă primăvara
Să le țeasă haine noi.

SUB PECETE A T A I N E I

DE

MATEIU ION CARAGIALE

Sphinx (Iconol.), monstre fabuleux auquel les anciens donnaient ordinairement un visage de femme...

Dictionnaire de la Fable.

De când am apucat a ne prelungi șederile afară din București, el la Valea-Rugului, eu la Sionu, el la crama unde a fost ucisă Sița Gârbu, eu la armanul unde a fost răpus Nicolache Schina, adică de vreo doi ani, nu mi se mai întâmplase până săptămâna trecută să-l întâlnesc pe Teodor **, veche cunoștință moștenită, conu Rache cum i se zice în deobște.

L'am găsit la „Carul cu bere“, în partea din stânga a localului, singur la o masă, în fund. Sta cu ochii aproape închiși; pentru cine n'ar fi știut că la dânsul ăsta era semnul că atunci cugeta adânc, ar fi crezut că așipise. Înaintea lui se trezea, neîncrepută, o halbă, alături de o carte proaspătă cu filele netăiete: cel din urmă roman detectiv franțuzesc.

Îi cerui, de cum luai loc lângă dânsul, așa cum mă poftise, părerea asupra scrierilor de acest soi, azi atât de răspândite. Îl știam hârșit în meserie; îmbătrânise în slujba poliției, fiind fost mâna dreaptă a câtorva din marii prefecți de odinioară, de fandoselile și de ifosele cărora se molipsise oarecum. Deschise un ochiu ca să-mi spuie: „nu le leg“. Și, după un răstimp, desfăcând pleoapele și celuilalt: „le împrumut chiar“.

Insemna din parte-i, pentru o tipăritură, cea mai grea ocară și osândă. Lega, mai scump sau mai eflin, după cum îi prețuia cuprinsul, orice carte cumpăra și nu o împrumuta nimănui, pentru nimic. Strânsese astfel, cam vreo două mii. În tovărășia lor și a samovarului, își petrecea, în sihăstria lui, la gura sobei, nopțile de iarnă.

Trecurăm la altele, vorbirăm de greutatea vieții, de „criză“, lucruri pe cari conu Rache le știa doar din auzite. Bogat dela naștere, fusese totdeauna mai presus de nevoi; deopotrivă înstărită soția lui, avut prin sine și mai avut prin căsătorie unicul lor fiu, inginerul petrolist, iar pe nepoțică, singură deasemeni la părinți, o mai așteptau și alte

moșteniri. Dealtmîntreli, cu toate că, în timpul din urmă, conu Rache suferise pagube simțitoare, rămânând cu mulți bani încurcați sau necăpătuiți, nu se plânse.

Era altceva care îl costa. Dintre vechile legături de breaslă, de sindrofie, de petrecere, bărbați și femei, cele ce mai supravățuiseră se daseră aproape toate la fund, doborâte cari de betșuguri sau de boală, cari de ruină. Singură Masinca Drângeanu rămăsese tânără, frumoasă, bogată; deși cam de aceeași vârstă cu dânsul, ar fi putut trece drept fiica lui. Prânzise în ajun la dânsa, se înfruptase din toate noutățile, răscoliseră împreună prin tolba de amintiri.

Cunoșteam slăbiciunea ce de-o jumătate de veac conu Rache avea de divina țată. Aducea, chiar când nu prea venea, vorba despre dânsa și nu mai înceta cu laudele și cu admirarea, la care știa că mă întovărășeam în totul. Pornise dar să-mi spuie, fără să mai mă întrebe dacă n'o știam și eu, cum și era, isprava cea din urmă a ei, însurătoarea lui Valer Mamunciu, când deodată se întrerupse, apucându-mă de braț.

— „Vezi”, îmi zise, cu oarecare taină, „femeia care a intrat acum, cu un pachet, și vine spre noi?”

Femeia se oprise la a doua masă dela a noastră și se așezase, după ce răspunsese la ploconeala adâncă a lui conu Rache.

— „O vezi”, îmi mai șopti el, în vreme ce chelnerul luând dela dânsa comanda, o ascundea de noi: „să te uiți la ea bine”.

Timp de peste un sfert de ceas, nu făcui altceva; nu cred să mai fi privit vreodată cu atâta stăruință și mai cercetător o femeie, ceea ce putui face fără să mă sfîesc, de oarece dânsa era ocupată numai de ce avea în pahar și pe taler. Dar cu cât o priveam mai mult, vedeam la ea mai puțin. Intre două vârste, nici bătrână nici tânără, nici frumoasă nici urâtă, nici înaltă nici scundă, nici grasă nici slabă, la trăsături potrivită și fără vre-un semn anume, nu chiar la modă și nu demodată, nu avea nimic, dar nimic deosebit. Ași fi urmat să o privesc totuși dacă femeia ar fi zăbovit, îndată însă ce își isprăvi ultima bucată de crenvîrșt și sorbi fundul halbei, plăti, își luă pachetul și plecă, înclinând spre noi ușor, fără a zâbi, capul.

— „Ei, ai văzut-o”? mă întrebă conu Rache care până atunci nu mai rostise nici un cuvânt. „Asta e văduva lui Gogu Nicolau”.

Gogu Nicolau?.. Scotocii prin toate fundurile de sertar ale ținerii mele de minte, fără a găsi nimic legat de acest nume. Cu atât mai puțin făcea el să se înfiripe cât de aburit măcar, de șters, vre-un chip... Gogu Nicolau.

— „Cât a stat dânsa, alături, parcă l-am văzut, în carne și oase, și pe el — la masa aia chiar se așezau când veneau împreună — da, parcă l-am văzut așa cum era, acum treizeci-și-doi de ani: îndesat și mărunț, cu gâtul scurt și capul rotund lăsat pe ceafă, la față plin, cu nas și ochi mici, cu mustăcioara cânepie, tunsă.

Câțiva ani, cucoana Lina, așa o chiamă pe văduvă, a purtat o broșă cu fotografia lui, dar nu pe smalt; de hârtie, cu sticlă deasupra. Din ce în ce chipul a ieșit, până nu s'a mai deosebit de loc. Așa s'a întâmplat și cu amintirea lui. Afară de nevastă-sa și de mine, poate nu mai e nimeni care să io păstreze.

Gogu Nicolau era șef de birou, la finanțe, la contabilitate. Implinise în 98 treizeci-și-nouă de ani și era însurat fără copii cu femeia ce fu adineaori aici, mai tânără de cât el cu vre-o zece. Deși nepotriviți la fire: ea liniștită, tăcută, rece, el desghetăt, vorbăreț, prietenos, sau poate tocmai de aceea, se înțelegeau și trăiau bine împreună. Aveau și cu ce: el, în afară de leafă, cotoare de trei-zeci de mii de lei, ea o pereche de case în Sfinții-Apostoli, case gemene, sistem vagon, una în fața celeilalte, amândouă cu totul la fel, în afară de un singur lucru: curtea celei din stînga, pe care

o locuiau proprietarii îmbuca fundul celei din dreapta, închiriată unui becher bătrân pe o mie-două-sute de lei. Poate ce-l făcuse pe Gogu Nicolau să se însoare cu Elena Zaharescu, fuseseră acele case, la cari cred că, în felul pisicesc, ținea mai mult decât la stăpâna lor, le da tot soiul de îngrijiri, nu se ducea nici nu se întorcea fără să se oprească să le mai arunce o privire. În afară de ceasurile de slujbă -- era un harnic și priceput slujbaş — nu se mișca de acasă, unde găsea totdeauna ceva de meremetisit, de văpsit, de șters, de lustruit. Duminica și sărbătorile venea la bererie cu nevastă-sa, căreia îi plăceau crenvirștii și berea, iar seara nu ieșea, se culca devreme, vara numai, când mânca în grădinița ce-și făcuse în fundul de curte rupt dela chiriaș, îi plăcea să întârzie cu țigara și cu un păhărel de poșircă, la lumina chioară a unui felinar de masă, în mirosul cotețelor și privăților dela vecini. Și tot vara, potrivindu-se obșteștei dobitocii bucureștene de a se lipsi fiecare de rostul și de binele de acasă pentru a merge să se strâmtoreze, să mucegăiască sau să degere pe scump la vre-o sărăcie sau sălbăticie de munte sau de băi, Gogu Nicolau mergea să-și petreacă luna de odihnă la Bușteni.

La Bușteni dar, în cea din urmă Duminică a lui Iunie din 98, a plecat dimineața cu trenul de plăcere să ia o odaie cu chirie la un țăran. A găsit ce-i trebuia și a dat patruzeci de lei arvună. A luat masa la birt „la Bucegi”, unde s'a întâlnit cu Lică Ștefănescu, șef de birou la domeni, prieten de când erau amândoi copiiști și domeniile erau în aripa dreaptă a clădirii finanțelor. S'au mai plimbat, s'au mai cinstit până la trenul de seară în care s'au suit împreună ca să se întoarcă la București. La Câmpina, Gogu Nicolau a cumpărat două ciorchine de cireși legate pe bețișoare ca să le ducă acasă. Când au ajuns în gara de Nord, pe inoptate, au ieșit prin gangul din stânga ca să ia, în dosul gării, tramvaiul roșu, de Luther, 12, să-i lase la Cassa de Depuneri, de unde să meargă tot împreună, pe jos, până acasă; erau aproape vecini: Lică sta în Apolodor. Când au ajuns la poartă, Gogu s'a răsândit și s'a despărțit de tovarășul de drum, zicând că are de lăsat undeva o vorbă; pe urmă avea să ia tramvaiul albastru, 10, la Matache-Măcelaru și să-i iasă poate lui Lică înainte; tramvaiul albastru trecea mult mai des decât cel roșu. Nu s'a întâmplat însă așa și Lică s'a întors singur. Acasă, cucoana Lina l-a așteptat pe Gogu cu ciorba de dovlecei pe mașină până târziu, dar Gogu n'a venit și n'a mai venit niciodată și nu s'a mai aflat despre el nimic.

Dintre tainele ce am întâlnit în cei patruzeci și doi de ani de meserie, și sunt multe, e netăgăduit cea mai desăvârșită, cea mai adâncă. Ce a fost acea vorbă pe care a ținut să o lase, cui și unde? Toate întrebările ce s'au pus au rămas fără răspuns, toate presupunerile, neîndreptățite, toate cercetările, sterpe. O felie de oraș am luat-o sub plasă, am împănat-o cu agenți, am puricat casă cu casă, din pod până în pivniță, am descusut pe toată lumea dela mic la mare, am surchidit mișuna bărbătească și femeiască a hanurilor, cârciumilor și cafenelelor din apropierea gării, doar o răsufla ceva. Dar nimic. În cărți de alde aste — și-mi arăta pe cea de pe masă — un sâmbure de cireasă e de ajuns pentru fratele detectiv ca să descurce toată treaba, în realitate nu e însă așa. Am încercat fără folos tot ce mi-a trecut prin minte; cel dintâi, la noi, am întrebuițat câini în poliție, am dat celor mai buni copoi ai prietenilor mei vânători să miroasă o rufă purtată de cel pierit ca să-i ia urma, am fost până și la vestita ghicitoare dela Cotroceni. Ei bine, mi-a spus că-l vede, cu un alt bărbat oacheș, merg împreună până la o poartă. Apoi cărțile se închideau; așa cum a și fost: de când, în poarta gării, Gogu Nicolau s'a despărțit de tovarășul său de drum, parcă l-a înghițit pământul sau s'a înălțat la cer. Și, la taina aceasta, se adăogase, pentru mine, mai ața-

țătoare alta, aceea a nepăsărei nevestei lui. Nenorocirea care a lovit-o — dacă pentru dânsa a însemnat nenorocire — a întâmpinat-o cu o seninătate aproape desprețuitoare, mergând până la nesimțire sau... știu eu ce să mai zic? — tulburată nu s'a arătat o singură clipă, o lacrimă, un suspin cât de ușor, un cât de slab semn de părere-de-rău măcar n'a surpris la dânsa nimeni, port cernit n'a îmbrăcat niciodată, viața ei n'a suferit nici o schimbare: în Duminica următoare aceleia în care soțul ei s'a dus și n'a mai venit, am văzut-o cu ochii mei, tot la masa de colo, singură, luându-și liniștită crenvirștii și berea, așa cum ai văzut-o și tu astăzi, pe când eu viața mi-o întorsesem pe dos, nu mai știam nici de casă, nici de masă, nici de odihnă, străduindu-mă să-l găsec, viu sau mort, pe Gogu Nicolau și asta nu fără jertfe, de sănătate chiar; de vedeam doi vorbind mai pe șoptite bănuiam că e despre Gogu Nicolau și numele îi auzeam fluturându-mi la urechi, noaptea mi se părea că-l zăresc trecând în tramvai, ori în trăsură, ori pe jos, furișându-se pe lângă ziduri sau uluci, în jachețica lui cu poale scurte și cu umbletul lui pripit, noaptea îl visam și știți ce alandala sunt visele și câtă zăpăceală aduc în capul acelora cari, ca mine, cred în ele. Slăbisem, eram neliniștit, aveam tresăreli, nu puteam să ascult cu luare-aminte nimic dacă nu era despre Gogu Nicolau, când aveam de spus ceva, o încurcam, nu găseam cuvintele, mă făcusem posac, ursuz lucru care firește a fost băgat de seamă de toată lumea, deci și de prefect. „Ce e cu tine, Rache“, m'a întrebat în felul său glumeț, într'o zi, „mai lasă-te de Masinca, nu vezi în ce hal ai ajuns? Ori ții să-ți facem o coroană și să-i punem panglică: „Neuitatului nostru coleg. Funcționarii Prefecturii Poliției Capitalei“. L-am răspuns foarte serios: „nu e Masinca, Excelență, e Gogu Nicolau“. L-am văzut atunci că se încruntă. „Ce Gogu Nicolau, cum Gogu Nicolau . . . ai înebunit Rache? vino-ți în fire“!

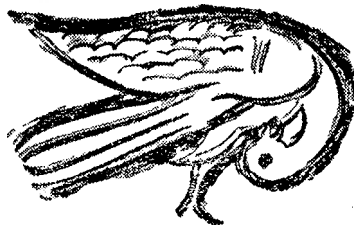
„L-am lămurit din fir până în ață. S'a înseninat, a zâmbit. — „Dece nu mi-ai spus din capul locului, „mazetă“, că nu ți-ai mai fi dat atâta casnă! Din moment ce s'a constatat că nu se dase la fund pentru că ar fi săvârșit ceva necinstit — bani nu mânuia și la hârtiile ce avea de lucrat era înlăturată puțința de măsluire — mai făcea să-și bată cineva capul? A pierit — pace bună! Și dând cu dispreț din umeri: — „un șef de biuro! Tu nu știai“ — și, într'adevăr, nu știam însă până atunci — „că, în țările din apus, pier, în felul acesta, fără urmă în fiecare an, mii și mii? Sunt unii cari, sub imboldul aceleiași porniri ca la unele dobitoace, fug dela casa lor, departe, când simt că li se apropie sfârșitul“.

„Imi porunci să curm cercetările și până în câteva zile să fiu gata de plecare. Aveam, și în anul acela, să însoțesc pe Vodă în călătorie în străinătate“.

„Au trecut de atunci treizeci și doi de ani. Estimp curiozitatea de a ști ce a fost cu Gogu Nicolau s'a stins. Să aflu, cred că nu m'ar mai interesa. Dar e alta care mi-a rămas, tot vie, și-mi va rămâne totdeauna: dacă femeea cu crenvirștii și cu berea nu știe ea ceva“?

Conu Rache închise iar ochii.

(Va urma)

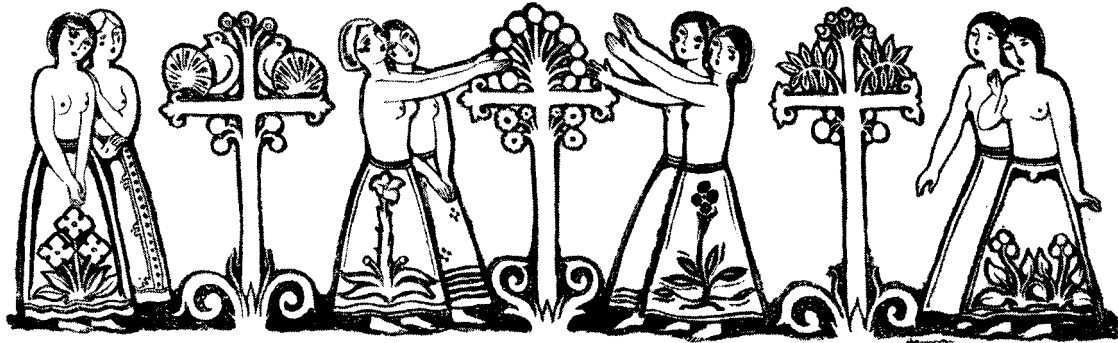
V E S T E A V I E Ţ I I

DE

SANDU TUDOR

Din tot hrisovul nopții aurit,
doar luceafărul stă hărăzit
și din ceara zării, din Nefiresc
se 'nfălfăie avântul ceresc.
Străinul purcezător cu crinul
în vestmânt vioriu ca vinul
suie pe depărtările lumii
nădejdea vârstelor humii.
Apa pe Ghenizaret s'a clădit,
Ferestrele 'n Nazaret au licărit,
ca din oglinzi de argint luminat,
chipul străinului însingurat.
Nesimțit s'a oprit solul vieții
pe pragul curat al dimineții.
In casa de tăcere priveghea
peste împietrirea somnului grea,
Fecioara logodită pământului,
răsucind în fus ritmul cântului.
Sufletul a tresărit ca de semn.
Un deget a sunat, parcă, în lemn.
Iară pe perdea, un stat de bărbat,
icoană străvezie, s'a iscat.
Și blând buna-vestirea Sfântului
a nins polenul Cuvântului,
magia din glasul lui Gabriel.
Trupul s'a 'nfrigorat cătinel.
Sâmburul dumnezeescului El
a picat în potirul închis
și s'a 'ntrupat între rugă și vis.

UN RĂU FĂRĂ LEAC SAU DESPRE CĂȚIVA „CĂLĂTORI CHINUIȚI“

DE
TOMA VLĂDESCU

II

Am scris mai sus cuvântul „*misticism*“. Credem că este expresia cea mai proprie pentru a defini această stare de spirit și această doctrină pe care am încercat s'o studiem în toate formele și în toate consecințele ei. S'a putut remarca într'adevăr că toți scriitorii de cari am pomenit aici au încercat să pătrundă, prin incertitudinea compactă, care le întunecă orizontul, un adevăr etern și imens de vast, tot atâta de vast ca limitele rațiunii și ale sensibilității noastre împreună, și care să le dea astfel cunoașterea perfectă, obiect al preocupărilor lor inițiale. Era aceasta, un adevărat Dumnezeu, o țară luminoasă fără hotare și fără secrete pe care ei o construiau, generos, în visările lor și pe care o propuneau cu atâta patimă adorației noastre... Într'o piesă celebră a lui Gorki — *Azilul de noapte* — există, sub acest raport, o scenă de un vibrant patetism și de o sguđuitoare emoție. Vagabondul Luca povestește, la un moment dat, în fața unei întregi adunări de ratați că într'o închisoare, un bătrân căruia nu-i mai rămăsese decât speranța, cerea unui savant să-i spună unde se găsește „Țara Dreptilor“ în care el voia să se ducă până la sfârșitul vieței. Înțeleptul deschise harta lumii și spuse pușcăriașului că el nu vede țara aceea, nicăiri... Bătrânul se ridică indignat; el scoase strigăte puternice — și plânse. Cei doi dușmani se certară mult timp împreună... Și cum înțeleptul se îndepărta, bătrânul aplecat pe hartă, continua să caute „Țara Dreptilor“ — „care trebuie să fie undeva“...

* * *

În goana lor înfrigurată după *Absolut*, călătorii noștri, fără odihnă, au căutat tocmai țara aceasta, care nu există pe nicio hartă — acest pământ binecuvântat și ireal din visurile lor... Și cum patima este mai puternică decât rațiunea — „avant tout nous sommes des êtres affectifs“ — se va înțelege ușor de ce acești voiajori „traqués“ nu s'au oprit niciodată.

De leur fatalité, jamais ils ne s'écarterent.

Și totuș există un călător care s'a dat laoparte din calea acestui destin — și care s'a oprit. Este Charles Maurras, din care noi am citat mai sus câteva opinii și pe care l-am lăsat într'adins pentru sfârșit, pentru că el însemna singura reacțiune, marea reacțiune contra spiritului secolului al XIX-lea. Poet și critic în acelaș timp, filosof de no-

bilă inspirație, pur franceză, Maurras n'ar putea fi bănuțit că nu ar fi priceput elanurile și pasiunile care au sguđuit spiritele din generația sa. Cu totul dımpotrivă, sensibilitatea lui de poet, și spiritul lui vijelios, a sesizat aceste elanuri și le-a ınregistrat ın toată ıntinderea lor, cu o vıgoare cu totul personală — iar aceste pasiuni de tinerețe i-au comunicat, pentru toată viața, un pesimism care nu l-a părăsit niciodată, un *taedium vitae* profund resimțit care ne permitea nouă, mai de mult, să-l comparăm cu scriitorii cei mai sombri pe care-i cunoaștem ¹⁾. Gândirea lui Maurras constituie ıntr'adevăr o linie mereu accidentată, cu urcări și scoborășuri, care ınseamnă alături de dorințele lui neınfınate de evasiune, sugestiile profunde și ınțelepte ale propriei sale rațiuni.

Să amintim mai ıntăi această strofă, pătrunsă de un elan aproape apăsător și de o amărăciune nesfârșită, adevărată rugăciune către un Dumnezeu necunoscut, ın care poetul ınșelat de lumină — „*j'aurais jeté l'ancre dans le soleil*” — ar voi să eternizeze ziua :

O toi que nous appelions Terre-Mère
D'où vient ton vol, contraire à mon amour ?
Je suis né, je suis fait pour la lumière
Accorde-moi d'éterniser le jour.

Nevoia aceasta de „lumină” — resimțită atâta de mult de toți scriitorii de cari ne-am ocupat aici — trebuia să-l conducă, ın mod fatal, pe Maurras la acel pesimism dureros care a otrăvit o ıntreagă generație.

ınr'adevăr ınconsistența vieței nu-l va mai reține și acela care ın „*Les deux testaments de simple*” ne spunea că „*toute joie, toute beauté — ne sont que des larcins faits à la mort*”, va fi mulțumit să se arunce dıncolo de viața, „en courant”...

Vous m'attendiez mes soeurs, mes frères
O chères têtes, coeurs vibrants !
Des solitudes de la terre
Je me suis sauvée, ²⁾ en courant...

Deasemenea el va vedea clar și propriul lui suflet, va ınțelege sbuciumul lui profund și va ști să exprime nemulțumirea care-i sugrumă elanurile — această caracteristică dominantă a tuturor călătorilor „goniți” — ın strofe de o emoție unică ın care găsim rezonanțe din frazele cele mai patetice ale lui Barrès :

Rassasiée, insatiable,
J'aimais tout, je ne voulais rien.
O vanité du grain de sable
Qui n'ignore que son vrai bien !

¹⁾ ınr'adevăr, ıntr'un studiu din „*Mercure de France*” (15 Sept. 1928) noi am crezut util să relevăm câteva asemănări ciudate, dar reale, ıntre gândirea lui Ibsen, pornită din fiordurile ıntunecate ale Norvegiei — și aceea din „*Chemin de Paradis*” pe care Maurras o elabora de mult, foarte de mult, ın peisajul luminos dela Martigues.

Se știe cu toate acestea că, pe vremuri, atitudinea lui Maurras a ınsemnat o dărză rezistență contra „spiritului ibsenian și tolstoisanț”. Explicația ar fi poate ın dubla natură a lui Maurras : discipolul lui Auguste Comte a sfârșit prin a se refuza definitiv elanurilor lui Psyché.

²⁾ „Je me suis sauvée” — sufletul, *l'âme*, *Psyché*.

Vom recunoaște ușor în aceste versuri pe tânărul filosof din *Chemin de Paradis* învi-dînd soarta instinctivilor „qui meurent sans avoir vecu” și, deopotrivă, vom fi domi-nați de accentul tragic care le străbate. Este într'adevăr în versurile acestea o emoție cu totul particulară poetului „muzicii interioare”, găsim în ele ceva din fiorul etern al fatalității antice și ne amintim lamentațiile dureroase ale doctorului Faust care exprima pe alt plan, acelaș sbucium :

Ich bin zu alt um nur zu spielen
Zu jung um ohne Wunsch zu sein...

Și am păcătui poate împotriva portretului lui Maurras, pe care voim să-l relatăm aici, dacă n'am aminti acum acele versuri de o profundă, de o antică frumusețe în care sufletul poetului fraternizând sublim cu acela al lui Psyché, clocotind de patimi necu-noscute și de dorințe inexplicabile, se avântă spre cer în elanuri dumnezești :

Vous ne savez ! Mon sein ressemble
O Faust, à ces châteaux mouvants
Qu'à l'occident le soir assemble.
Mais j'ai la soif du dieu vivant
Je veux sentir, en le trouvant,
S'épandre l'âme de mes sèves...

Astfel, Charles Maurras nu va fi din familia acelora cari știu să se resemneze, facil. Infinit mai voluntar decât Barrès, Maurras se va putea înălța cu atâta vigoare încât nimic nu-i va rezista. El se va răsvrăti „esprit devenu force” — „la manoeuvre du monde”, el o va supune „à la loi de son coeur” și într'o pornire păgână de evasiune el se va crede, o clipă, stăpânul Universului :

Déjà, le Nombre asservi sait resoudre
Au vol du Temps l'Espace illimité :
Tu nous donnas les chevaux de la foudre
J'attelle un char à leur galop dompté.

Și pe o corabie minunată „merveille d'art moderne” — și superbă creație a une fantezii care atinge sublimul — el va merge mereu înainte „cingler d'aurore en Occi-dent” și se va închipui în țara aceasta a beatitudinii perfecte de care pomeneam mai sus și care a fost visul de fiecare minut al nefericiților noștri călători, fără popas...

Comme les jours, les saisons, les années
Épargneront leur offense à nos corps
Nous abordons à l'île fortunée
Où des vivants se sont ri de la mort...

Credem că s'au putut ușor desprinde din aceste citate caracteristice — cu toată economia pe care am vrut s'o facem — cele două extreme ale gândirii maurrasiene. Și dacă am insistat mai mult asupra poeziei lui Maurras, este tocmai pentru că în aceste splendide poeme, în această „*Muzică interioară*” poetul exprimă cu o infinită claritate și cu o incomparabilă eloquență, senzațiile cele mai intime și gândurile cele mai pro-funde ale filosofului. Maurras ne-o spune de altfel singur :

„Poésie est Théologie, affirme Boccace dans son commentaire de la *Divine comédie*. Ontologie serait peut-être le vrai nom, car la Poésie porte surtout vers les racines de la connaissance de l'Être”.

Dar dacă Maurras nu s'a lăsat învins de un pesimism aproape organic, meritul lui excepțional va consta în aceea că el a știut, deopotrivă, să reziste chemărilor nebunești ale elanului. Cu structura lui de spirit clasic, „micul anarchist” de odinioară a sfârșit prin a cunoaște imensele avantagii ale echilibrului. Am văzut poziția lui Maurras în ce privește libertatea în artă — ca de altfel toate libertățile — unde, după ce afirmă punctul de vedere clasic, exprimat de Horațiu, el repetă cu André Chenier, poetul cel mai aproape de sufletul lui:

Osons...

Mais, inventer n'est pas en un brusque abandon

Blessé la vérité.

Această formă de gândire ar fi aproape neverosimilă sub pana dezolată a acestui grav și trist amant al lui Psyché... Ea se explică însă prin aceea că Maurras a sfârșit prin a adora, mai presus de orice, o zeiță, Rațiunea — *la Raison* — mult timp ignorată, disprețuită chiar, de toți scriitorii din generația lui. Și aici trebuie să căutăm imensa importanță a învățământului maurrasian. Și tot aici residă marea despărțire dintre Maurras și Barrès, de care vorbiam la începutul acestui studiu, și grație căreia Maurras a isbutit să ne dea — cu destulă dificultate de altfel, cum vom vedea imediat — aceea ce Barrès n'a putut decât să întrevadă: o armatură solidă în aceste *solitudes profondes* ale lui Baudelaire, *un echilibru*.

Barrès, într'adevăr, a fost o splendidă, o abundentă sursă de lirism — și sub acest raport el reprezintă pentru noi o culme a rafinamentului și a sensibilității franceze. Lorenul acesta elegant și grav care găsea în imensa lui închietudine, de o amploare aproape pascaliană, resurse infinite de poezie și de elan, purtând pe de altă parte în el, ca un determinism ineluctabil, moștenirea ascendenței lui profunde — „riche de toute la continuité lorraine”... — a iubit totuși, mai presus de orice, „eul” lui, sufletul, singura realitate care i s'a impus, și a iubit-o, această unică realitate, nu cu agresivitatea sgomotoasă a unui Chateaubriand, ci cu o nobilă pasiune, disciplinată, secretă câteodată (foarte des, chiar...) dar, nedesmințit, constantă.

Deaceea Barrès nu știe nici o lege și nu cunoaște niciun imperativ care să nu fie, înainte de toate, o poruncă a propriei lui sensibilități. Deasemenea el nu exprimă decât stări afective. Marea problemă a ordinii nu va interesa pe acest „dușman al legilor” decât în momentul precis în care, obosit de egotismul lui, el va înțelege că nu este decât „un gest” — entre mille gestes d'une force qui l'a précédé et qui lui survivra”. În momentul în care masele — „les masses” — l-au făcut să simtă „les assises de l'humanité”. Este acesta, precum se știe, momentul în care înfloarește „*Le jardin de Bérénice*”, bijuterie fără preț în opera baresiană — și pe care Barrès ar fi vrut s'o intituleze, ca pe un testament închis „*Qualix artifex pereor...*” Titlul acesta însă — „mais qu'elle eût paru lourde cette fleur de collègue entre les seins de ma Bérénice!” — ar fi fost tot atât de nepotrivit cu personalitatea, mereu constantă sub un anumit raport, al lui Barrès...

L'artifex, într'adevăr, nu murise deloc — el nu făcea decât să-și schimbe metoda, pentru a servi același ideal... Sau, cel mult, acest *artifex* nu dispărea decât în parte. Viața lui profundă, viața lui interioară subsista, așa cum o cântă glasul răscolitor al *câmpiei* din colina inspirată și așa cum o regăsim în „memoriile”¹⁾ reconstituite de Fran-

¹⁾ V. faimosul dialog — *la Prairie et la Chapelle* — din *La colline inspirée* și Cartea lui François Duhourçau, deja citată: „La voix interieure de Maurice Barrès”.

çois Duhourçau. Imperativul ordinei va fi deci la Barrès o rezultată a ambianței sociale, a necesității omenești de a se încadra în ansamblul social, de a *funcționa*, dacă ne putem exprima astfel, într'un cuvânt, o expresiune a instinctului social. Dar se va înțelege ușor că această ordine va fi cu totul imperfectă, pentru că va fi esențialmente subiectivă.

Neputând să se înalțe în regiunile clare și senine ale Rațiunii, Barrès nu va putea considera problema *sub specie aeternitatis*; „je me cramponne à ma courte solidité” — ne spune el. Și, într'adevăr, e tot ce a putut să facă. Dimpotrivă într'un mod cu totul deosebit va pricepe Maurras *imensa chestiune a ordinei*. Nu va uita nici el necesitatea instinctului social, ale cărui exigențe sunt exprimate lapidar și definitiv în aceeaș prefață din *Romantisme et Revolution* de care am vorbit:

„Quiconque dit „moi d'abord”, „moi-seul”, „moi-Roi” et „moi-Dieu” peut prolonger pendant quelque temps sa jactance; il finit par être obligé s'il est homme à sentir le besoin de se faire une existence humaine, ce qui comporte le pourtour d'une cité et le murmure concordant d'une société”.

Dar acest curios admirator al lui Anatole France, pe care îl numește „son maître” trecut, aproape insensibil, și *printr'un fel de necesitate vitală*, la religia lui Auguste Comte, se va instala încă dintru început pe un plan obiectiv.

Ateu, prin misterul unei adevărate cecități religioase (Maurras nu va aspira nicio-dată la cunoașterea suprarațională), el va înlătura deopotrivă principiul anarchic al analizei și va crede — singura lui, „credință” — în necesitatea unei *dogme* scumpe — *chéri*, după cuvântul lui Auguste Comte — ca bază și fundament „*de toute action et de tout sentiment*”. Și nu va fi fără interes să constatăm aici că acela care a voit, ca toți tovarășii lui de „drum”, să pornească în marele larg, atunci când a trebuit să se oprească a îmbrățișat *dogma* cea mai largă care s'a construit vreodată: „*le Grand-Etre*” al lui Comte, realitatea cea mai vastă pe care o putem cunoaște „en dehors de tout procédé theologique ou métaphysique” și care rezumă în ea „le grand ouvrage humain” cu toți aceia cari au colaborat și cari contribuie la întocmirea și la perfecționarea lui.

Noi vedem în această ultimă și definitivă atitudine a lui Maurras, o adevărată și mai ales o extrem de armonioasă transacție între exigențele sensibilității și ale Rațiunii. Maurras pornit să cucerească totul, se resemnează să ia tot ce se poate lua, tot ce *el* e capabil să ia. Este ideea de *Tot* și de *Sfârșit* — pentru care Maurras era demult câștigat — realizată într'o formulă unică. Fără îndoială, pentru Maurras — *logician* — pătruns de rațiunea vechilor greci, este perfect normală. „Divinitatea este un număr” — spuneau Grecii. Și în acest mod, ideea de *Tot* este inexorabil legată de aceea de *Sfârșit-Rațional*, această idee se înțelege foarte ușor — e comandată de bunul simț.

Este, mai mult poate, o evidență matematică a nevoii de a gândi și de aceea ea se va concepe mult mai ușor decât s'ar putea exprima. Într'adevăr pentru a putea cuprinde *Totul*, trebuie mai întâi ca el să fie definitiv realizat, împlinit — trebuie să fie *sfârșit*. Și de aceea Maurras se va ridica, vehement, contra doctrinelor germane — care au intrat în conștiința filozofică franceză, cum se știe, prin ministerul lui Renan — și va respinge acuzația de a-și fi găsit în această filozofie a „norilor” „*le fondement de sa philosophie première*”.

„J'ai surtout en horreur ces dernier Allemands! l'Infini! Comme ils disent. Rien que ces sons absurdes et ces formes honteuses devraient induire a rétablir la belle notion du fini. Elle est bien la seule sensée”.

Cu siguranță „*Le Chemin de Paradis*” a însemnat o vigoasă reacțiune contra erorilor mistice germane adoptate fără scrupule de teoreticianii francezi.

E cunoscut entuziasmul lui Renan și al întregii sale generații, pentru chimerele filozofiei germane: „Allemagne! Allemagne! Herder, Goethe, Kant. Il faut souffletter cette creuse et pendants Université, ces sots de Français qui ne savent ce qu'ils veulent, ni ce qu'ils doivent dire... O Allemagne qui s'implantera en France?" — îndrăsnise să strige Renan și, se știe, înainte chiar de a fi pătruns fondul doctrinelor care-i inspirau o admirație atâta de delirantă — și atâta de puerilă.

Le Chemin de Paradis va fi, din acest punct de vedere, o doctrină liberatoare. Și cât de sugestiv și de tragic în acelaș timp, sub acest raport, acest mic „tableau” *Le jour des Grâces* în care, pentru a cinsti cum se cuvine ideea de sfârșit, înțeleptul Euphion ucide fără milă pe Lyron, sclavul, care după ce se înălțase până a deveni „le semblable de Zeus” a îndrăsnit să supraviețuiască supremelor voluptăți... Și fiecare pagină din acest *Chemin de Paradis* e plină, e impregnată de nevoia de sfârșit, mai bine zis, de nevoia de *Tot*, rațional înțeles. Moartea, adevăratul sfârșit — mai ales pentru un spirit ca al lui Maurras care se interesează puțin de ce va fi *dincolo* — e prezentată în această carte, nu numai ca o liberare, dar ca o necesitate superioară, inexorabilă, singurul drum înspre definitiv, spre totala comprehensiune... Ea este perfecțiunea realizată, aici, pe pământ, ea dă aspectul etern, definitiv, oricărui lucru, oricărei ființe...

„Toute chose en effet est destinée à prendre fin par ce fait qu'elle aspire à remplir son essence; pour être entièrement il faut qu'elle prenne figure: mais qui saurait marquer aussi nettement que la mort le contour de la pâle figure de la vie?”

Să reconstituim, în primul rând, un punct capital: ideea de sfârșit și favoarea pe care i-o acordă Maurras, nu face decât să traducă în opera maurrasiană nevoia profundă pe care am constatat-o la toți scriitorii de cari ne-am ocupat aici, această adevărată obsesiune, ideea mereu insesizabilă de *Tot* și, să spunem cuvântul, necesitatea de a poseda absolutul. Dar vom remarca în acelaș timp o deosebire nu mai puțin importantă și care desparte violent pe Maurras de toți acești „voyageurs traqués” și de filozofii germani — „ces auteurs arrogants dont les noms sont difficiles à prononcer”. Într'adevăr, vizionarul, visătorul pricepe în mod cu totul diferit aceste idei esențiale; sau, mai precis pentru el totul se confundă dimpotrivă cu ideea de infinit. În concepțiunea lui, Rațiunea și „matematica” — sunt noțiuni fără sens. Pentru el Totul nu va fi niciodată „terminat”... El va fi, din contra, atâta de mare, atâta de *nesfârșit*, încât niciodată rațiunea lui nu-l va putea cuprinde. *De aceea, poate el îl va căuta neîncetat fără să-l găsească*. Și n'am ști să exprimăm mai bine această idee decât amintind gândirea unui celebru erou ibsenian care voia să construiască o biserică „Marea Biserică” — „a cărei podea e tot pământul și al cărei tavan e cerul”... Și este evident că în această formulă n'am putea întrevedea prea ușor ideea de sfârșit... Acesta a fost cazul lui Renan; al lui Barrès — cel puțin, înainte de ceea ce el numia „son aboutissement” (a cărui valoare, de altfel, noi o cunoaștem) — acesta este în acest moment cazul lui Henry de Montherlant.

Și Charles Maurras, el însuș, ar fi putut să verifice această adevărată psihosă în propria lui gândire. Din acest punct de vedere lungă și emoționantă lui confesiune, aceste pagini faimoase care preced admirabilele lui poeme din *Musique interieure*, și la care noi ne-am referit atâta de des, nu mai au nevoie de comentarii. Să ascultăm deci „la voix interieure de Charles Maurras”, dacă ni se permite acest termen, și care concordă minunat cu cealaltă voce, tot atât de emoționantă, de care am vorbit mai sus — „la voix interieure de Maurice Barrès”...

„Mais parallèlement à ce chemin montant — reflexiunile lui asupra misterului vieții „le besoin d'usurper dans le coeur et dans la vie d'autrui” și asupra amorului „fils et père eternal de l'amour,, — que suivait la meditation comme une prière, se développait,

sans le contredire, autre forme du même effort, le grave cantique viril circonspect, examinateur, mais nullement timide, jamais découragé des entreprises de l'action, et de l'invention, de l'art audacieux et de la science victorieuse". Copil, Maurras închipuise „un type de navire volant qui tournât le dos à la nuit pour suivre à vitesse d'étoile le flot de pourpre et d'or de ces couchants vermeils qui font briller aux yeux et par là même au coeur un autre rêve d'immortalité et de joie et d'amour: entre cet ancien rêve personnel ainsi ranimé et celui plus ancien de tous les esprits de ma race, la composition n'avait pas à choisir. Comme une barque prise entre deux mouvements trouve de la douceur à les suivre l'un après l'autre, je me confiais à ce double cours balancé avec une espèce de foi obscure, quelque chose assurant qu'à défaut de mon âme le Poème saurait aborder quelque part. Où allait, où s'en va l'étrange chanson? Pour dire vrai tant que dura la possession, l'obsession morale et rythmique, et encore aujourd'hui quand elle me revient il n'est rien qui me soit plus étranger que de désirer prendre des mesures et tirer des plans. Néanmoins je ne sais jamais mieux à quoi je tends et par quelles voies".

Și, însfârșit:

„Je ne m'applique donc qu'à suivre sans désobéir je ne sais quel commandement émané des sauvages profondeurs naturelles où les anciens plaçaient la genèse d'un songe, l'avertissement d'un démon".

Cu siguranță, niciodată nu s'au exprimat cu atâta lucidă pasiune, cu atâta forță și claritate revendicările exasperate ale subconștientului — și fără îndoială, la aceste pagini se gândește Montherlant când vorbește de destinul lui Maurras „qui arrache le respect". Noi am încercat la rândul nostru, în strofele pe care le-am citat mai sus să urmărim aceeași gândire — „elevée à la dignité de poésie".

Și să ni se permită pentruca să subliniem și mai bine acest „double cours balancé" căru'a s'a încredințat Maurras, să amintim că acela care ne propovăduia, cu atâta ardoare, „augusta necesitate a morții" în *Les deux testaments de simplice* a voit totuș să se arunce pe corabia copilăriei și a primelor sale elanuri, pentru a aborda

..... à l'île fortunée
Où des vivants se sont ri de la mort.

.....
Dacă Maurras ar fi rămas prizonierul acestui „double cours balancé", frumos poate, dar atâta de înșelător, el n'ar mai suscita astăzi decât un interes pur literar. El ar fi rămas astfel un ecou, destul de puternic, dintr'un glas care trebuie, fatal, să se stingă, o frumoasă pagină de literatură într'o carte fără actualitate.

Intr'un cuvânt el ar fi rămas captivul aceluiaș destin — și ar avea deci aceeaș soartă — în care se complăce acum desolantul Henry de Montherlant...

Dar nu scriitorul acela — „petit esprit dénégateur" — ne-ar fi interesat pe noi atât de mult... Dimpotrivă splendoarea și autoritatea solidă a lui Maurras — o formează tocmai criticul profund, resemnat dar entuziast în acelaș timp, acela care a știut, cum am văzut în aceste pagini, să stabilească o armonie deplină între rațiune și sensibilitate și să înmormânteze astfel, cât a putut mai adânc, vechi regrete sub realități pline de speranțe...

Este călătorul gonit, prigonit, chinuit, „traqué" — dar care s'a instalat...

Fără îndoială, Maurras mai păstrează încă „l'amer regret de ne pouvoir tout dire"... Dar nu vom mai asista acum la nebunele avântări și la durerosul lui sbucium de odinioară. Căci „au milieu des paisibles nuits de travail", când îl chinuiesc „crize de incertitudine", și când Psyché se pleacă asupra-i și îl soliciță ca pe vremea sublimelor evasiuni — Maurras știe să se retragă în el însuș, aruncă „la torpeur qui l'arcable" și aude,

în liniștea deplină a nopții, „silabele sacre” ale unei muzici mai puțin melodioase, poate, dar infinit mai juste :

„Ordre et Progres”.

„Famille, Patrie, Humanité”.

„L'Amour pour principe et l'Ordre pour base; Progrès pour but”,
Etc.

Ajungând până la Rațiune, el cunoaște acum suprema voluptate, de a servi, „*servir*”, în sensul barresian al acestui cuvânt, în sensul de a se sprijini pe cineva, pe ceva...

Religie, axiomă sau Prinț al oamenilor — implora, în infinita lui închietudine, Barrès. Maurras e totuș acela care, printr'o metodă cu totul diferită, le-a cunoscut, atât cât i-a fost cu putință, cum spune el, *dans une haute evidence*.

„En esthétique, en politique, j'ai connu la joie de saisir, dans une haute evidence, des idées-mères; en philosophie pure, non”.

Dar oricare ne-ar fi regretul de a ne atinge de această fericire, ar fi poate decent să stabilim că Charles Maurras, nu cunoaște cu totul ceea ce el numește *des idées-mères*¹⁾. Empirismul lui organizator posedă cu siguranță câteva adevăruri esențiale și fundamentale, dar ele n'ar putea să aibă o valoare transcendentă.

Adevărul politic, în aceeaș măsură ca adevărul estetic, nu pot fi separate de acest *adevăr inițial*, prim și ultim, pe care Maurras mărturisește că nu-l cunoaște. Singuri catolicii, sau „ortodocșii” cari trăiesc în Absolut, pot avea pretenția să ne ofere, cu voluptatea splendidă a credinței lor, adevărate *idées-mères*.

Dar Absolutul, Charles Maurras nu ni-l promite. Și nimic n'ar fi mai crud, decât de a i-l cere.

* * *

Am arătat în aceste pagini ultimele consecințe ale „erorilor” secolului al XIX-lea redat actualității și întinerit, în Franța, de ultimele atitudini ale lui Montherlant. Ne-ar mai rămâne să adăugăm un cuvânt pentru a fixa în mod definitiv, semnificația profundă a acestor forme de gândire al căror proces l-am dezbătut aici. Această stare de spirit pe care am analizat-o în manifestările ei caracteristice — este pur și simplu filosofia depresiunii morale, o filosofie de *învinși*. Este sensul rău al unei epoci și al unei societăți care, cum spunea Taine, „*commencent à manquer de substance*”... Și din acest punct de vedere, temperatura morală și intelectuală a Germaniei de după război ne-a oferit un spectacol cu deosebire interesant. Căci am putut asista, după această prăbușire catastrofală a messianismului și a reveriilor germane, consacrată (pentru scurt timp!) prin Tratatul dela Versailles, la o debandadă extraordinară în ordinea spirituală, în care se putea distinge totuș o întoarcere categorică spre acest idealism, spre acest spiritualism desfrânat — care a constituit criza teribilă a secolului al XIX-lea și în mod cu totul particular a spiritului germanic.

În cărți cari au avut acum câțiva ani, o rezonanță profundă, Oswald Spengler și mai ales Hermann Keyserling, maestrul „Școalei de Înțelepciune” dela Darmstadt, cu a lui „Lume care naște” — s'au făcut apărătorii haosului perimat pe care-l agravau, pe deasupra, printr'o nevoie elementară de defetism universal, dacă putem spune, și de nihilism. Ei proclamau, cu îndârjire falimentul tuturor realităților consacrate și puneau în locul lor, drept orice construcție pozitivă, necesitatea unei realizări individuale totale,

¹⁾ Termenul, se știe, aparține lui Goethe.

în această *devenire* fără sfârșit care, înainte de a-și căuta rațiunea în tradiția hegeliană, era rezultatul direct al catastrofei naționale.

Cât ne apare acum de sugestiv — și de artificial — acest „mal sans remède“ al lui Henry de Montherlant !...

Și dimpotrivă, cât ne pare de normal și explicabil acelaș „mal sans remède“ la Barrès, de pildă, care poetiza cu lirismul lui sublim aceleaș doctrine și aceeaș stare de spirit — dar după dezastrul francez dela Sedan...

Să remarcăm însăsfârșit că apostolii acestei filosofii a eternului *devenir*, nu ne învață nimic. Cum spunea Jaques Chevalier în cartea lui asupra lui „Bergson“ vorbind de gânditorii secolului al XIX-lea — ei iau relativul drept absolut. Astfel, dinamismul lor filosofic — în ultima analiză : dureroasă eroare de optică filosofică — ne apare mai mult ca un subterfugiu : neputând să sesizeze sensurile și adevărurile de care au nevoie, ei fug după ele, în gol, în *infinis*...

Și poate va trebui să căutăm aici trăsătura caracteristică, de totdeauna, a gândirii germane.

* * *

Renan, Anatole France, Barrès, Montherlant — Charles Maurras, atâtea concepțiuni de viață, și tot atâtea semne de întrebare pentru tinerii de astăzi — și de mâine... Autorul acestor pagini asista, de mult, la o „causerie“ a d-lui Vandervelde care se întreba dacă marxismul a dat faliment. Mărturisim că n'am reținut prea mult din această conferință care, deși minunat expusă, suferea totuș de o argumentare destul de fragilă. Ne amintim însă o întrebare de un puternic interes și de o actualitate permanentă pe care doctrinarul socialist o adresa unei săli pline de tineri :

— *Qu'allez-vous faire de vos vingt ans ?* . .

Și d. Vandervelde, cu acest instinct precis al omului politic, invita pe tot acest tineret, puțin turbulent, care-l asculta, să-și depună întreg bagajul de visuri și idealuri, ca niște simple acțiuni de bancă, în registrele acestui partid politic — pe care-l ghiciți..

Nouă ne-ar fi greu să-l imităm. A oferi o doctrină sau o ideologie — înseamnă cu siguranță un târg inutil, o pomană care nu poate servi nimănui, decât poate sufletelelor slabe.

Noi vom spune totuș, în mod simplu, că un aliaj de Barrès și de Maurras ni s'ar părea o bună compoziție pentru un cap bine echilibrat. În felul acesta, răscoliți, îmbătați de Barrès, dar împlânziți de Maurras, acești tineri, așa cum îi vedem noi, ar putea să profite în liniște de binefacerile incomparabile ale Rațiunii; și atunci când, încercați de îndoială, nostalgia „apusurilor scilipitoare“ s'ar impune, fascinantă, spiritelor lor, cu această necesitate a oricărei slăbiciuni omenești, lipsiți de căldura binefăcătoare a Evangheliei, ei ar avea totuș frumoasa consolare de a putea repeta cu poetul, cu toată melancolia lui reconfortantă, splendidul refren :

— Et in Arcadia, ego !...

PE ÎNTÂIA LUI CARTE DE BASME

DE

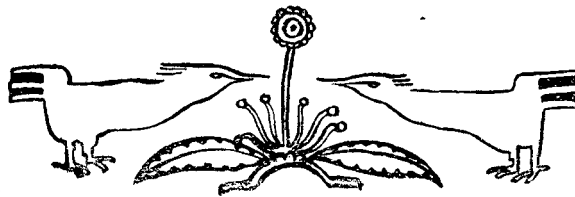
A. POP MARȚIAN

Fugind din lume'n fiecare seară
În alchimia gândului tău pur, —
Să-ți faci din vis, copilul meu, o scară
Cu trepte de argint, până'n azur.

Din vizuina ființei noastre scunde
Tu uită-te adeseaori spre cer,
Și urcă-te cu visul, până unde
O stea stingheră sfârâe de ger.

Când luna spală aurul din prund
Și fiarele colindă pe poteci,
Să intri'n noaptea munților, la fund,
Spre fiara care-și linge puii reci.

Acolo sus, pe stânci străfulgerate,
Visul, de viață, nu se mai desparte —
Și culmile te-așteaptă să-ți arate
Din nori, o floare albă, fără moarte...

ARHITECTURA ROMÂNEASCĂ DE AZI

DE

AL. BUSUIOCEANU

La câțiva pași de Arcul „de triumf” dela Șosea — monument de paie al arhitecturii românești de azi, pe care legi severe ar trebui să-l apere de orice atingere căci el simbolizează geniul nostru creator la începutul acestui veac — republica Cehoslovaciei a deschis de curând o expoziție a arhitecturii cehoslovace contemporane.

Șaptezeci sau optzeci de arhitecți tineri, în frunte cu artiști de mare personalitate cum sunt Josef Gocár și Pavel Janák, au prezentat în fotografii operele lor clădite în Praga sau în celelalte orașe ale republicii, înfățișând elocvent tot ce au putut realiza mai important în ultimii zece ani. Școală serioasă și de admirabilă cultură modernă, stând alături prin concepție și prin îndrăzneala realizărilor, cu ce e mai nou în arhitectura din Germania, din Franța sau din Olanda. Ideea unei asemenea expoziții în București a fost fără îndoială bună, căci ea a oferit ocazia nimerită de a pune sub ochii publicului și a arhitecților noștri, ceea ce se chiamă azi arhitectură modernă aproape pretutindeni în străinătate.

Ar fi fost poate și mai bine dacă această expoziție ar fi avut loc odată cu Salonul nostru oficial de arhitectură. Comparația ar fi fost și mai concludentă și ar fi dat poate rezultate mai simțite. Cartierele noi ale Bucureștilor însă, și clădirile felurite ridicate în ultimul timp în toată țara, ne vor fi de ajuns pentru a ne lămurii asupra câtorva probleme, care trebuiesc subliniate cu prilejul acestei expoziții străine.

Dela Mincu, arhitectura românească se străduiește, cu concursul oficial al Școalei de arhitectură și cu sprijinul Statului, să creeze un „stil național”, expresie a vieții și concepției noastre de trai. Mincu însuși a dat și formula, pe care, imitatori și rivali, au adoptat-o și transformat-o în doctrină necontestată, înțelegând uneori greșit principiile maestrului dar silindu-se totuși să le aplice cu consecvență. Elementele acestei arhitecturi aveau să fie derivate din tradițiile bizantine ale arhitecturii noastre vechi, adaptate la nevoile de trai și la realitatea vieții noastre de azi. Câteva pitorești monu-

mente datorite lui Mincu, ilustrau acum treizeci de ani această formulă destinată unui succes atât de îndelungat. Dar ele erau aproape toate de proporții mici și aduceau mai mult schițarea decât rezolvarea unor probleme puse atunci cu mijloace prea restrânse. „Stilul național” cerea încă studii îndelungate și mai ales realizări pe o scară mare, capabile să răspundă nevoilor variate ale vieții actuale.

După treizeci de ani însă, în care timp principiul însuși al acestei arhitecturi a putut fi verificat și aplicat sub toate formele, concluziile se pot trage, nu numai asupra realizărilor dar și asupra posibilităților acestui stil. Ele sunt departe de a fi satisfăcătoare. „Stilul național” n'a dat încă niciun monument care să reprezinte o creație simbolică și n'a izbutit decât într'un chip foarte restrâns să se aplice nevoilor vieții noastre. În schimb, Bucureștiul întreg, și ca el toată țara, au fost invadate de clădiri baroce de tot felul, care se iau la întrecere în policromie, în găteală și în lipsă de bun gust. O singură plimbare prin cartierele noi ale Capitalei e de ajuns pentru a înțelege că arhitectura românească de azi nu e arta de a construi, ci de a ornamenta, — și încă, de a ornamenta case șubred construite, cu podoabele cele mai eștine și mai bizare.

Dar sforțările de a realiza un stil național vor trebui judecate poate, nu prin ceceas s'a construit, adeseori împotriva gustului și a concepției arhitecților, — deși sunt destule clădiri mari care au fost executate cu un adevărat program de școală — dar prin studiile și proiectele cu caracter academic, unde artistul își poate defini nestânjenit concepția sa. Saloanele de arhitectură inaugurate în ultimii doi ani și concursurile publice mai importante ne stau la îndemână și pentru această verificare.

În ce privește primele, în afară de releveuri de pe monumente vechi românești al căror rost la un salon anual de arhitectură nu se poate înțelege, și în afară de proiecte de vile sau de case particulare de factură curentă, prea puține încercări de stil național s'au putut vedea pentru clădiri mai importante, fără ca măcar printre acestea să se poată remarca vreuna prin concepție înaltă sau prin probleme fericit soluționate. Fațade invadate de mullăgi în stuc sau în ciment, ansambluri lipsite de unitate și compuse în chip barbar din ajustări de balcoane, de terase, de bovindouri și de turnulețe, siluete fără linie și fără caracter, subliniindu-se numai prin accidente și prin fantezie dezordonată, iată cam tot ce caracterizează „stilul național” al Saloanelor noastre oficiale.

Cât privește concursurile publice, unul singur dintre cele mai decurând și mai importante, e de ajuns pentru a ne da seama de calitatea lor : Concursul de acum doi ani pentru Palatul cultural al Dobrogei. O problemă complexă și plină de resurse se oferea arhitecților noștri a căror înălțime de concepție era pusă la încercare : un muzeu, o bibliotecă, un liceu și un teatru trebuiau realizate într'un ansamblu monumental încadrat în liniile perspectivice ale unei mari pieți, monumentul având totodată și semnificația simbolică a unei comemorări și a unei afirmații de dominare.

Rezultatele au fost însă atât de disproporționate cu intențiile, încât ele aproape îți ridicau entuziasmul de a mai vedea realizat palatul. Un singur proiect sau două, dintre cele premiate, izbuteau să se salveze din naufragiu, mai mult prin pitoresc și prin liniile lor agreabile liniștite. Incolo, fantaziile cele mai bizare, stimulate de aceeași preocupare de a face „colorat” și pitoresc, născociau turnuri și cupole orientale, ca pentru palate proiectate la Damasc, sau atârnavau ornamente fără număr pe fațade care nu se susțineau prin idee clară și prin logică.

„Stilul național” n'a lipsit firește de la această întrecere, înfățișat prin chiar reprezentanți ai arhitecturii noastre oficiale. Și problema era în adevăr atât de importantă încât ea singură ar fi dat prilejul unor demonstrații concludente. Dar lipsa de logică a soluțiilor prezentate și formula invariabilă a excesului de ornamentație, au compromis

încă odată o încercare de atâtea ori neisbutită,. Stilul nostru bisericesc și mănăstiresc, amestecat cu motive ajunse convenționale, derivate din arhitectura bizantină, sau imaginate de arhitecți, se aplicau arbitrar, uneori cu humor, unui monument care prin program și prin destinație avea prea puține raporturi cu arhitectura bizantină. S'a putut vedea astfel proiectul unui teatru care domina întregul complex de clădiri, copiind în chip paradoxal silueta unei biserici bizantine din secolul al XIII-lea. Ferestre lungi și înguste, ca la bisericile din Constantinopol, luminau interiorul, unde scena era construită în absida rezervată de regulă altarului. Te așteptai să vezi și icoane spânzurate pe pereți și te mirai că pe cupola care încununa clădirea, arhitectul uitase să înfigă și simbolul inspirației sale religioase, crucea creștinească!

Asemenea erori însă, care se repetă în chip curent și sunt primite cu titlul de tradiționalism, pot pune în discuție principiul însuși al „stilului național” cu resursele și cu posibilitățile lui de dezvoltare. Sunt în adevăr în vechea arhitectură românească destule elemente pentru o arhitectură nouă în stil mare? Sunt ele specifice existenței noastre și se pot adapta necesităților arhitecturii de azi? Răspunsurile nu sunt greu de dat căci ele se reazimă pe o istorie artistică destul de bine cunoscută și pe realități curente ușor de verificat.

Arhitectura românească veche, ca întreaga noastră artă, dela literatură, muzică sau pictură, până la meșteșugul de a împodobi cărțile, nu e o artă monumentală ci o artă rustică, în care viața populară se oglindește în formele care i se potrivesc mai bine. Prea puține monumente în tot cuprinsul țării, — Mănăstirea Dealului, Biserica episcopală de la Curtea de Argeș sau Trei Erarhi dela Iași, — ies din această regulă, și nu atât prin monumentalitate cât prin luxul decorației. Dar ele sunt opere românești numai întru cât se găsesc pe pământul nostru, căci meșterii lor erau aduși de departe și introduceau prin ele elemente streine de arhitectura noastră. Mănăstirea Dealului era clădită de dalmatini, reproducând un tip sârbesc din care nu lipsesc elemente orientale, după cum Biserica dela Curtea de Argeș arată și în construcție și în ornamentație meșteri musulmani sau Trei Erarhi meșteri armeni.

Asemenea elemente streine de gândirea noastră și împrumutate adeseori din stiluri foarte disparate, nu întârziiau totuși să se autohtonizeze, integrându-se armonice și cu mult simț de măsură în stilul propriu arhitecturii noastre. Dar atunci, pe nesimțite, caracterul lor luxos și monumental se transforma, se folkloriza, căpătând interpretarea rustică pe care o are orice monument vechi clădit de mână românească. Decorația în piatră dela Mănăstirea Dealului avea să dea naștere arcadelor de cărămidă tencuită care împodobesc bisericile brâncovenești, și tot astfel brâul răsucit de piatră al Bisericii dela Argeș, sau podoabele ciselate și aurite dela Trei Erarhi, se vor reproduce în tencuială modestă sau în imitații neîndemânatică, la mănăstiri sau biserici mai adesea țărănești. Stilul vechiu românesc se restrânge astfel, cu caractere specifice bine definite, la casa țărănească ori boerească (și aceasta cu un caracter de cele mai multe ori rustic), la biserica de proporții mici și la ansamblul mănăstiresc, unde viața în comun și scopul religios determină programul întreg al clădirilor.

Cu aceste elemente însă, adaptate, unei vieți arhaice și patriarhale și exprimând oarecum refuzul monumentalității, cum se va realiza o arhitectură destinată orașelor mari, în care viața își accelerează și își complică în continuu ritmul sub impulsul civilizației materiale și industriale de azi? Cum vom construi cu elementele tradiționale un palat municipal, un minister, o fabrică, o gară, un local academic sau o piață monumentală, când nimic asemănător nu vom putea găsi în trecutul arhitectonic al poporului nostru?

Problema aceasta foarte grea e rezolvată simplu de arhitecții noștri printr'un ecle-

tism care rezumă tot ce s'a clădit până acum în stil național. Neavând monumente reprezentative care să definească stilul urmărit, avem totuși elemente numeroase, care studiate, adaptate și transpuse în proporții mărite, pot da naștere unui stil monumental. Un palat orășenesc va putea fi clădit astfel cu pridvoare imitate depe cele dela Mogoșoaia, cu galerii amintind cerdacele mânăstirești dela Hurezi, cu coloane și capiteluri ca la mânăstirea Văcărești și cu decorațiile exterioare ale bisericilor brâncovenești. Toate sunt elementele ale vechiului stil românesc și adaptarea lor la un monument nou nu rămâne decât o problemă de concepție și de bun gust.

Gravă eroare a arhitecturii românești de azi, care neagă astfel principiul cel mai elementar al oricărei arhitecturi: Unitatea organică, nu numai a fiecărui monument, dar a stilului însuși, teoretic și principial definit. Eclectismul e deobiceiul soluția care anulează o problemă fără să o rezolve, iar în arhitectură el e totdeauna stilul epocilor fără stil. Ceeace definește stitul clasic grecesc, de pildă, nu sunt elementele lui, — coloane, capiteluri, arhitrave, frize, — ci raportul ordonat și logic în care stau aceste elemente, raportul lor numeric, *ordinul* grecesc. Un monument se clădea în acest stil întocmai ca un cristal, pe temeiul unei măsurii fixe, *modulul*, care polariza în jurul său într'o ordine prestabilită toate elementele arhitectonice. Și aproape tot așa, o singură ogivă e deajuns pentru a reconstitui principial o catedrală gotică, întocmai cum cu un os izolat, omul de știință reconstitue scheletul unei specii. Iar logica aceasta, care e însuși stilul și definiția arhitecturii, se va întâlni și în arhitectura bizantină sau în vechea arhitectură românească până în monumentele cele mai modeste. O coloană de pridvor sau un arc interior al unei biserici brâncovenești sunt deajuns pentru a reconstitui teoretic monumentul bine gândit și sintetic ordonat.

Care e însă logica arhitecturii românești de azi și care definiția ei teoretică? Monumentele de până acum, ca și doctrina profesată de arhitecți sunt, departe de a aduce vreo soluție în această privință. Elementele arhitecturii vechi nu pot servi însă la noi creații cât timp arhitecții se vor mărgini a le imita și a le juxtapune, fără a fi găsit principiul ideal care comandă stilul și creația arhitectonică. Principiul acesta urmează a fi derivat din însăși logica vechilor clădiri. El există virtual în oricare din monumentele de odinioară, cimentat în zidurile lor cu puteri tainice ca în legenda lui Manole. Dar principiul acesta nu e al unei arhitecturi mari, capabilă a satisface toate exigențele vremii actuale. El poate fi principiul unei arhitecturi domestice sau al unei arhitecturi religioase, în măsura în care necesități moderne nu implică și în aceste domenii transformări radicale.

Căci la toate acestea, un element nou se adaogă, îngreuind și mai mult soluția de atâta vreme căutată: Materialul modern în care arhitecții sunt chemați a clădi. El e foarte des în contradicție cu formele pe care trebuie să le realizeze. Iar contradicția pare a fi acceptată de arhitecții noștri fără gândul de a-i căuta remediu. Pentru a nu da decât un exemplu, voi aminti Catedrala cea nouă din Cluj, care de câțiva ani își profilează scheletul de beton armat, imitând forme bizantine ce se cereau construite în cărămidă. Materialul ales obligă dela început la altă concepție și la altă desfășurare de forme. El a fost anulat în însăși proprietățile lui constructive, înlăturându-se posibilitatea unei adevărate creații. Un monument destinat gloriei lui Dumnezeu își va înălța astfel ziduri a căror inspirație nu e sinceritatea și adevărul artei. Și el va fi simbolic pentru ceea ce numim încă stil tradițional în arhitectura noastră.

În vremea aceasta, arhitectura altor țări, cu tradiții artistice mari și cu stiluri capabile de orice expresie monumentală, se străduiește să creeze un stil internațional a cărui condiționare e căutată în realitatea vieții actuale. Expoziția recentă a arhitecților ceho-

slovaci ne-a prezentat rezultatele demne de interes ale acestor eforturi într-o țară vecină. Și experiențe încă mai departe duse, se pot urmări în Germania, în Olanda, în Belgia sau în Franța, fără a mai vorbi de Rusia sau de America, unde realizările iau adeseori proporții gigantice.

Arhitectura noastră oficială rămâne însă protivnică acestor încercări, pe care le consideră periculoase pentru o artă întemeiată pe specificul național. Ea își limitează posibilitățile de inspirație, din convingerea că deține secretul de creație al unei arte cu adevărat naționale. În realitate, o prejudecată simplă stă la baza acestei convingeri, pe care lucrurile în sine o desmint: prejudecata că specificul național exclude posibilitatea unui stil internațional. Marile stiluri au fost însă întotdeauna internaționale, chiar atunci când originea lor poate fi atribuită geniului creator al unui singur popor. Stilul clasic grecesc, stilul gotic, stilul bizantin, au fost stiluri internaționale. Arta românească veche, ea însăși, nu e specific națională decât în măsura în care a izbutit a adapta formele bizantine la realitățile noastre și a crea unități noi de expresie din multiplicitatea unor elemente care nu ne aparțin. Și nu, într-altfel sunt specifice și vechia artă sârbească, rusească sau armeană, cu care avem aproape toate elementele comune, fără a fi identici în gândire și în creație.

Specificul național stă în miezul oricărei creații artistice și îi dă valoarea care o singularizează în domeniul universal al formelor. El nu e însă faptul inițial al gândirii artistice, ci rezultatul fatal al oricărei expresii realizate. Din domeniul solidar al unor elaborări îndelungi și nediferențiate, expresia individuală sau națională se ivește spontan, cu caracterul imperios al creațiilor isbutite. Gândul universal stă însă la baza acestor creații și desfășurarea lui întrece limite de spațiu sau limite naționale.

În domeniul arhitecturii, gândul acesta inspiră astăzi stilul internațional căutat cu atâta străduință de arhitecții tineri din mai toate țările. Stiluri vechi cu mari posibilități de expresie, sunt părăsite, pentru definirea unei expresii noi, adecvată vremii actuale. Creația națională nu s'a ivit încă și ea va mai întâzia poate. Dar din eforturile comune și din îndrăznețe încercări, arhitectura nouă a unei epoci de puternică originalitate începe a se lămuri capabilă de mari desfășurări. Va fi arhitectura materialelor noi și a utilității sociale inedite căreia îi este destinată.

Căci formele pe care arhitectul de azi e chemat a le realiza în beton, în oțel sau în sticlă, nu pot reproduce ceea ce arhitectul de odinioară a clădit în piatră, în cărămidă sau în lemn. Logica materialelor înșile creează și logica stilului, care se cere gândit din nou până în formele lui cele mai elementare. O artă cu puternic caracter modern de industrializare și de simplificare confortabilă, tinde să înlocuiască astfel stilurile pitorești sau academice, pe care viața actuală nu le face necesare. O artă, în acelaș timp, raționalizată până la abstract și colectivizată, înlocuind ceea ce e individualist în vechea arhitectură și gândit în linii plastice aproape până la antropomorf.

În această extindere la colectivitate, care socializează arhitectura, prin urbanism, prin creații mari industriale și prin clădiri colective de Stat, e întregul caracter grandios și nou pe care și-l câștigă neîncetat arhitectura actuală. Liniile ei despersonalizate și simplificate până la generic, exprimă înșiși formele moderne ale vieții noastre sociale, care nu și-a găsit până azi în artă o realizare mai adecvată. Arhitectura catredalelor de odinioară, în care trăia gândul colectivității întregi a unei cetăți, sau liniile imperiale ale monumentelor romane, nu au fost realizate altfel. Ideea lor era socială și abstractă înainte de a se realiza în forme concrete. Ea avea să ajungă apoi și la definiție națională. Stilul însă era definit cu anticipație, prin această abstracție care închide în sine posibilitățile oricărei creații estetice.

C R O N I C I

I D E I , O A M E N I & F A P T E RĂSPUNS UNUI SCRIITOR UNGUR

Îmi cade în mână abia acum un articol apărut luna trecută în *Pester Lloyd* și care are nevoie de un răspuns. Dacă autorul, care știa unde să mă găsească îmi făcea cinstea să mi-l trimeadă, ar fi avut acel răspuns la timp. Acest lucru se cuvenea mai ales pentru că pricina dezbătută nu e deloc personală și opinia publică, stărnită dintr-o parte, avea dreptul să audă și partea cealaltă. Iar scopul urmărit fiind, după mărturisirea articolului, stabilirea adevărului, fără acest răspuns adevărul rămânea în suferință.

Articolul se cheamă „*Cartea în România*”, pus între ghilimete pentru că e reproducerea titlului unui articol al meu apărut în numărul din Octombrie al revistei Institutului de cooperare intelectuală: „La coopération intellectuelle”.

Autorul e Anton Radó, care își dă în ziar alt titlu, anevoie de tradus într-o limbă romanică, dar mi-e altminteri cunoscut ca membru al societății internaționale a scriitorilor, P. E. N. Clubul, prezent la toate întâlnirile noastre prin Europa.

Articolul meu nu făcea decât să introducă materialul de cifre al unei statistici a tiparului din România, pusă la cale și îndeplinită de mine în calitate de bibliotecar. Menit unei publicații străine, el avea o pagină despre începuturile tiparului la Români și evoluția lui în ultimul timp — cu atâta stăruință câtă poate îngădui o pagină — și patru alte pagini despre publicațiile în sine, în cele două subdiviziuni în care mi s'a părut că e mai sugestiv să le prezint, după limba în care apar și după materii sau genuri, sau într-o terminologie mai statistică, într-o împărțire orizontală și altă verticală. Nu m'am gândit nici o clipă că lucrez la un achil gata de luptă și căruia dușmanii urmăriți cu distrugerea aveau să-i descopere legendara gaură. Uitasem, e drept, când îl scriam, de d-nul Anton Radó!

D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, crede că articolul a fost anume scris pentru ca „sub masca unei priviri generale culturale” — iată că întrebunțez și eu ghilimetele — „să fac atmosferă împotriva revizuirii tratatelor năzuită de Ungaria”.

Dacă mi s'ar îngădui și ar cadra, nu cu seriozitatea învinuirii, ci cu seriozitatea publicațiilor și a oamenilor amestecați în discuție, a-și isbucni în hohote de râs. E singurul lucru la care într'adevăr pot fi sigur că nu m'am gândit niciodată.

Pe d-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, nu-l știu ca scriitor, pentru că nu am avut prilejul să-l citesc și informația mea despre ce înseamnă ca atare e numai de a doua mână, dar îl știu ca ungar și nu mă miră asemenea isbucniri. Ele pot să-i aducă între ai săi acasă, cuvenita aureolă, dar în lume sunt puțin spaima alcătuitoare de congrese ale P. E. N. Clubului.

Eu nu pot să-mi amintesc unul, dintre cele la care am fost față, Bruxelles, Oslo, Viena sau Varșovia, țări mai calde sau țări mai reci, unde același temperament, nealterat de cununa de peri albi, să nu se fi manifestat fluturând în mână același tricolor. Propunerea cea mai nevinovată sau de interes general se dovedea la o mai deaproape cercetare făcută cu neschimbatul gând, cum ar zice d-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, al atmosferei, în sprijinul revizuirii tratatelor năzuită de Ungaria.

La toți, acest punct de vedere ni s'a părut dela început absurd. El era liber să apară, alături de orice alt punct de vedere, dar nu acolo, într'un cadru internațional și între colegi, invitați cu același titlu și reprezentând literatura țărilor, care se găseau astfel surprinse ca într'o cursă întinsă, și jicnite. Oamenii se uitau în altă parte, într'o stare de distracție voită, până se încheia cuvântarea, dacă manifestarea era o cuvântare, sau numeau repede o subcomisie de amortizare politicoasă, dacă manifestarea era o propunere. De una din aceste subcomisii vorbește dl. Anton Radó, stimatul meu coleg, cu o netulburare și lipsă de orice bănuială, care desarmează. În ea D-sa s'ar fi arătat uman față de mine, care l'aș fi rugat să nu mai stăruie ca P. E. N. Cluburile să someze guvernele țării lor să lase liberă circulația cărților de literatură de

peste hotare. Lucrul mi se pare și astăzi, ca atunci, „penibil și neplăcut”—memoria d-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, e foarte credincioasă. Ajutat de aceea netulburare și lipsă de orice bănuială, D-sa a luat însă aceste cuvinte numai în singurul înțeles, care-i venea la socoteală. Eu mă gândisem la altceva și la alții când spusese că lucru e penibil și neplăcut.

În mai multe amănunte nu vreau să intru, pentru că ar fi să fac publice acțiuni și vorbe menite unui cerc mai restrâns. Atât însă cred să mai pot spune, că la întrebarea mea, dacă România e țară care pune piedici pătrunderii cărților de literatură maghiară și e anume ținută de propunere, mi s'a răspuns că nu și mi s'a numit chiar altă țară vecină.

Articolul D-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, e neintemeiat. Că dă lecție Institutului de cooperare intelectuală și îl amenință cu tot felul de fulgere, pentru că a publicat statistica mea despre Cartea din România rezemată pe date absolut sigure și controlabile, sau că atrage atenția P. N. Clubului asupra unui membru care ar fi păcătuțit împotriva spiritului lui, aceasta nu mă privește pe mine, cum nu privește pe nimeni, ci numai pe D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg. Sunt mai îngrijitoare alte lucruri.

Ași fi avut îndrăzneală „de pildă, să spun că România s'a mărit cu toate provinciile locuite de Români”. Aceasta, în treacăt fie zis, tocmai ca să arăt că, odată cu această întregire, am înglobat în noul Stat și minorități și avem de atunci o literatură și presă în alte limbi. Am numărat însă, cu aceiași liniște și lipsă de culoare pe care o are aritmetica de când se pomenește, nu numai publicațiile ungurești, dar și pe cele germane, rusești, bulgărești, turcești evreești. D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, mă bănuie numai decât că «vreau astfel să fac să creadă omenirea că și Aradul, Salonta-Mare, Clujul ar fi orașe curat românești». Bine, dar nu era vorba de orașe, ci de provincii, iar Transilvania poate fi românească chiar dacă Aradul, Salonta-Mare, Clujul și alte localități, pe care eu le cunosc mai bine decât autorul articolului din *Pester Lloyd*, ar avea în populația lor, cum e faptul, și Unguri. Între alți oameni o asemenea deplasarea retorică a faptelor s'ar numi falsificare.

Mai departe, D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, nu caracterizează altminteri de cât drept «grosolană falsificare» afirmația mea în legătură cu existența minorităților, că «România aplică, față de minoritățile ei, clauzele tratatelor internaționale și încearcă, cinstit o conviețuire cu ele frățescă». Sunt două rânduri din articolul meu, de un adevăr atât de general și atât de sine înțeles, aproape o declarație programatică încoloră de ministru de externe, în cât trebuia într'adevăr o orbire patriotică sau de alt fel ca să dea o asemenea răstălmăcire. Dar ea nu se astâmpără cu atât, că s'a rostit, ci caută desvoltări și adaugă absurdități, corolare și glose. Aflu, de pildă, dela D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, că România

ar fi închis în Transilvania nu știu câte mii de școli ungurești. Nu înțeleg să polemizez într'o chestie politică în care mă trezesc aruncat cu totul, fără voia și fără meritul meu, și în care mai ales D-nul Anton Radó nu are de unde se pricepe. Isovoarele D-sale sunt ziarele sau publicațiile iredentiste.

Cifrele pe care le dă sunt, ca toate afirmațiile D-sale, vrednice de o totală cenzură. N'am să spun, deși ca român din Transilvania aș avea dreptul, pentru că toată experiența politică maghiară s'a făcut pe umerii mei și ai neamurilor mele milenare, nu vreau să spun că războiul cel mare l'au deslănțuit mai cu seamă tendințele de desnaționalizare și de imperialism ale fostei Ungarii. Fosta Ungarie nu mai e Ungaria de azi și nimeni n'ar avea de ce să se socotească jicnit. Dar o asemenea afirmție e treabă de istoric sau de polemist, și eu nu sunt nici una nici alta. Statul ungar își avea însă în Transilvania o politică școlară bine cunoscută și mărturisită. Atâta ar mai fi lipsit ca România să fi întreținut și mai departe școlile din sate și orașe românești cu limbă de predare maghiară, făcute de guvernele Budapeștane anume ca să fabrice, fie și din niște Valahi desprețuiți, noui și noui unguri. A aminti de închiderea acelor școli, lipsite după unirea românilor din obiect, în felul în care o face D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, înseamnă cel puțin a solicita dreptul să i se întoarcă, de rândul acesta cu temei, calificarea, fără niciunul, pusă de D-nia sa în seama mea. Datele de mai sus și altele la fel trebuie să se găsească și în lucrarea „Justice pur la Hongrie” de Oliver de Eöttevényi, pe cari D-nia sa i-o recomandă binevoitor, pentru o informare, vădit nepărtinitoare, redactorului Buletinului de cooperare intelectuală. Suntem în plină campanie de revizuire a tratatelor.

Lucrul nu e nou, cel puțin pentru lumea streină, de cât că de rândul acesta s'a ales terenul internațional al Institutului internațional de cooperare intelectuală și al P. E. N. Clubului, ca să fie dusă.

Din toți colegii mei dela secția românească a P. E. N. Clubului nu cred să fie nici o zecime care să aibe o atitudine politică oarecare. Cei mai mulți sunt scriitorii și numai scriitori, cari privesc mai de grabă cu neîncredere manifestările politice, atât interne cât și externe. În ce mă privește, sunt de părere și lucrez pe toate căile ca minoritățile noastre să se bucure, sau dacă vrea D-l Anton Radó, stimatul meu coleg, să ajungă să se bucure, de toate drepturile populației românești, și cu atât mai mult în domeniul spiritului, al credinței, al literaturii, al artei.

Dar când cineva, fie și D-nul Anton Radó, stimatul meu coleg, i-ar întreba dacă sunt pentru revizuirea tratatelor de pace, așa încât patru milioane de Români să fie întorși iară Ungariei, pentru ca regatul Sfântului Ștefan să-și poată continua în liniște cronica întreruptă de răscoala iobagilor, nu i-ași dori acelui cineva să fie de față la darea răspunsului. Sau nu cumva, la Budapeșta, cu prilejul congresului P.

E. N. Clubului care se va aduna acolo peste doi ani, cum ne-am învoit și noi Românii să se ție și l'am făcut cu puțință, prin votul nostru, nu vor putea să vie decât scriitorii favorabili campaniei ungare de revizuirea tratatelor? Ca să știm! Ne-am putea lua sarcina atunci, să întrebăm în întâiul rând pe colegii deadreptul interesați, din Jugoslavia și Cehoslovacia, dacă nu e mai potrivit să preîntâmpinăm orice eventualitate. Și ar mai fi și alte măsuri de luat.

Dar părerile D-lui Anton Radó, stimatul meu coleg, nu pot fi și părerile celorlalți scriitori unguri și cu atât mai puțin ale secției ungare a P. E. N. Clubului. Altminteri puntea de aur, la care lucrăm cu toții, ar trebui să o lăsăm să cadă în prăpăstiile de sub noi.

EMANOIL BUCUȚA

«POESIA LUI EMINESCU» ȘI D-L G. BOGDAN - DUICĂ

Cartea mea despre „Poesia lui Eminescu” a trezit unele comentarii, printre care acum în urmă acele ale d-lui G. Bogdan-Duică, în două articole din revista „Mihai Eminescu” din Cernăuți (Anul II, 1931, 4). Dar pe câtă vreme primirea rezervată în mod general scrierii mele a fost mai de grabă bună, comentariile d-lui Gh. Bogdan-Duică exprimă îndoeli esențiale asupra valorii ei.

Mărturisesc că articolele d-lui G. B.-D. nu m'au surprins deloc și că le așteptam cu o liniște deplină. Pornind la opera de caracterizare a poeziei lui M. Eminescu, am simțit nevoia să indic, chiar în prefața scrierii mele, cece a ținut în loc până acum opera acestei caracterizări și anume imensa puzderie de inutile informații biografice, pentru a căror strângere au fost confiscate chiar forțele cele mai active ale științei noastre literare. Dl. G. B.-D. s'a recunoscut în această observație. De mulți ani de zile, domnia-sa desfășură o întinsă activitate pentru a scoate la lumină tot ce poate contribui la întregirea unei biografii a lui Eminescu, condus de convingerea că în cunoștința împrejurărilor vieții stă explicația cea mai bună a operei poetului. Dar cu toate că sânguința d-lui G. B.-D. a fost mare și nedesmințită, domnia-sa n'a isbutit să ne dea până acum nici dorita interpretare a poeziei eminesciene, nici măcar biografia poetului. Acest insucces sau chiar numai această lungă amânare fără speranță, trezesc neapărat bănuiala că aglomerarea detaliului a sufocat pe cercetător și că număratoarea conștiințioasă a copacilor îl împiedică să mai vadă pădurea.

Dl. G. B.-D. caută, în unul din articolele pe care binevoește a mi le consacra, să salveze punctul de vedere al metodei sale. Nu-l voi urma însă pe drumul acestor discuții teoretice, căci eu declar că sunt gata să primesc și punctul său de vedere, cu condiția însă ca el să se dovedească eficace în vreun fel oarecare. Iată însă dovada care întârzie, căci iată cum după atâta timp, d-l G. B.-D. continuă să publice toate bilețelele pe care Eminescu le-a scris sau le-a primit vreodată, însemnările incoherente din vremea boalii sale și atâtea alte detalii fără niciun interes. În adevăr, în ce fel înțelegerea poeziei lui Eminescu va câștiga în urma faptului că dl. G. B.-D. publică biletul cu conținutul următor:

„Amice dragă, la scrisoarea d-lui I. D. Ionescu poți răspunde că din partea Primarului din Constanța n'am primit nimic. Mulțumindu-ți de știrea dată, te îmbrățișez ca al tău vechiu amic

Botoșani, 9 Decembrie 1887

M. Eminescu

Intrucât critica literară se va simți mai luminată, aflând că pe o filă oarecare, Eminescu a scris în timpul boalei sale, cuvintele fără legătură: *Apostolul nostru este Pavel — Robert Mayer — Tyndall — Lane-san — Goethe. etc. ?*

În ce măsură înțelesul operei eminesciene ne va apărea mai clar, aflând că pe când se afla la Viena, Eminescu a primit cu data de 12.1.1870, o convocare la una din ședințele „României Juné”, pe care cercetătorul nostru o reproduce întocmai?

Publicarea tuturor acestor bagatele constituie o imensă pierdere de timp. Mi se pare deci că aveam dreptate când în prefața scrierii mele spuneam cu referire la cecetări ca cele de mai sus, că ele „multiplică zădarnicul cu inutilul”. Această afirmație o mențin și acum și chiar după explicațiile teoretice ale d-lui G. B.-D.

Dreptatea cere însă să spunem că dl. G. B.-D. încearcă uneori și o interpretare a materialului său. Iată însă atunci ce devine poezia lui Eminescu. Vă aduceți de sigur aminte de incântătoarea elegie erotică „Floare albastră”. Pentru a o înțelege mai bine, pentru a pătrunde mai adânc în mișcarea sentimentului care o însuflețește, aflați dela dl. B. D. că „floarea albastră” nu-i altcineva decât „iubita dela Ipotești” și că „dela 1866 când a căutat-o întâia oară pe iubita dela Ipotești până la 1873 (Aprilie) când s'a publicat *Floarea albastră* sunt numai vreo șapte ani, timp în care o fată atât de dulce, frumoasă, îndrăgneață, clară'n voințe să nu poată fi uitată”.

Dl. B. D. crede desigur că astfel de explicații sunt mai utile și fără îndoială mai serioase de cât ipotezele mele. Iată în adevăr la ce se reduce esența criticii pe care mi-o aduce dl. B.-D! Procedând cu o minuție care și-a dat roadele și în alte lucrări literare, domnia-sa numără de câteori cuvântul *poate* revine în scrierea mea, găsind că acest cuvânt se repetă de prea multe ori. Dl. B.-D. ar dori exterminarea lui *poate* din dicționar, pentru a-l înlocui pe toată linia cu *sigur*. Pentru acest scop, onoratul meu contra-

z'cător socotește că se află în posesiunea mijloacelor de rigoare, pe care le și aplică, atunci când tâlmăcește simbolul „floarei albastre“, nu ca pe „dorul orientat către trecut“, despre care cu atâta lipsă de competență vorbisem eu, ci în mod foarte precis ca pe „iubita din Ipotești“, la care Eminescu se va fi gândit timp de șapte ani întocmai, dela 1866 până în Aprilie 1873...

Nu voi insista însă mai mult asupra unor lucruri care ar putea face pe cititorii noștri să creadă că glumim, când atitudinea noastră față de poesia lui Eminescu ar dori să rămână numai plină de seriozitate și respect. O ultimă explicație este însă necesară. Cuvântul *poate*, întâlnit uneori în scrierea mea, ar fi trebuit să fie pentru dl. B.-D. semnul unei rezerve care își are valoarea ei în împrejurarea unei teme atât de gingașe ca interpretarea operii unui mare poet liric. Am întrebuițat cuvântul *poate* ori-decâteori, tratând problema unui izvor sau a unei influențe, trebuia să las loc presupunerii că lucrurile s'au putut întâmpla și altfel. Cine mă poate în adevăr asigura că în momentul precis când Eminescu așternea versurile bucăței „Amorul unei marmure“, în amintirea lui răsuna mitul lui Pygmalion? Desigur că nimeni, nici chiar spiritul atât de eliberat de scepticism al d-lui B.-D., încât prezența „Floarei albastre“ în volumul de poezii al lui Eminescu, dovedește pentru d-sa că poetul s'a gândit șapte ani la iubita lui din Ipotești.

Cuvântul *poate*, întâlnit uneori în lucrarea mea, este deci simbolul unei atitudini care îmi pare că se confundă cu aceea a științei în genere, niciodată sigură că experiențe ulterioare nu vor modifica afirmațiile sale prezente. Cuvântul *poate* este semnul unei măsurii a spiritului, de care ar fi avut nevoie și dogmatismul plin de naivitate al d-lui G. B. D.

* * *

Terminasem de redactat aceste rânduri, când un cunoscut îmi semnalează o altă dare de seamă pe

care dl. G. B.-D. o consacră lucrării mele („Cele tre Crișuri“ XI, 9—10). Vești alarmante mă anunță chiar că seria articolelor d-lui. B.-D. se găsește la începutul ei și că autorul lor ține deci să abunde în propriul său sens. Ce aflăm așa dar din noua critică a d-lui B.-D? Domnia-sa constată că n'a înțeles nimic din capitoul scrierii mele, consacrat „Armoniei emisciene“ și mă provoacă să-l ajut, acolo unde puterile sale se recunosc insuficiente. Cum însă am scris odată tot ce gândesc despre „armonia eminesciană“ și mi-e cu neputință să scriu aceleași lucruri a doua oară și pentru uzul personal al d-lui B.-D., declar că în ce mă privește discuția rămâne fără obiect.

Dar pentru că, după cum am regretul să constat, dl. G. B.-D. se dovedește nu numai ca un contrazicător teoretic al lucrării mele, dar ca un adversar plin de pasiune al ei, obiecțiile pe care le aduce cărței se dublează, de data aceasta, cu unele învinuiri adresate autorului. Folosind un procedeu tipic și tradițional, d-l G. B.-D. pune la indoială bunele mele intenții, atunci când socotește că citatul din Schiller, pe care îl folosesc odată, nu l-ași fi cunoscut decât din paginile lui Nietzsche. Dl. G. B.-D. crede astfel că „Nașterea Tragediei“, îmi este un text mai familiar decât corespondența lui Schiller cu Goethe. (Celui dintâiu dintre aceștia i-am consacrat dealtfel o teză de doctorat și împrejurarea — cine știe — poate să mă fi pus în contact și cu opera lui). Dar cum o astfel de dovadă era greu de făcut, dl. B.-D. crede că se poate mulțumi și cu o simplă insinuație, la fel cu aceea care, constatând o analogie de expresie între textul criticat și acela al lui Nietzsche, îl face să vorbească de o „mică picanterie“ a paginilor mele. Expresia dulce și în aparență nevinovată pe care dl. B.-D. o întrebuițează are desigur rolul și — fără indoială — meritul să ateneze calitatea procedeelelor folosite, dar ea completează cum nu se poate mai bine fizionomia totală a criticei istorice și erudite.

TUDOR VIANU

L I T E R A T U R Ă R E A C T U A L I Z A T Ă

Apariția la scurt interval a romanului d-lui Camil Petrescu „*Ultima noapte de dragoste întâia noapte de războiu*“ și a volumului d-lui Al. Lascarov Moldovanu „*Cohortele Morții*“, cu un cuprins similar, depășește, prin repetare, simplul fapt izolat și aduce iar sub lumina actualității „literatura de războiu“.

* * *

Condamnată, în numele esteticei pure, în momentul producerii ei, din pricina excesului descripției, arar legítimat suficient de vreo nevoie de economie literară și din pricina abundenței de material subiectiv, neîndestulător ordonat artistic, literatura de războiu a dăinuit totuși îndeajuns. Acceptarea ei se datora,

fie curiozității pe care o alimenta imbelșugat prin senzațional, fie credinței în imposibilitatea artistului de a se desbăra de anume amintiri sau obsesii, prea violente și intense trăite.

Absența marelui respirații epice a scriitorului se lămură tocmai prin acea febrilă trepidare interioară a lui; încă vie și mult prea apropiată de tumultoasele isvoare afunde, pe care le deschisese în fiecare ins războiul, ea nu putea curge liniștită în matca tîparelor literare. Redus la întâmplare, tactică și armament, războiul își pierduse integral înfățișarea eroică iar bărbăția se istovise inutil în fața sârmelor ghimpate. Lipsind, deci, mobilul creator al avântului epic:

participarea divinității ca la antici, sau biruința efortului omenesc ca mai târziu, războiul modern se oglindea fragmentar, în notura de fapt divers ori în neputincioasă indignare umanitaristă.

Verificasem toate aceste constatări în orice carte nou apărută. Cu două excepții însă: „Pădurea Spânzuraților”, roman în care prezența, încă umedă de sânge a războiului, se răscumpăra prin împletirea ei cu o continuu susținută mișcare psihologică—și, mai ales, „Intunecare”: mai întâiu, pentru că romanul d-lui Cezar Petrescu folosea războiul numai atât cât artistic era nevoie pentru a legitima un act uman și, apoi, pentru că el aducea proectarea amplă a războiului asupra unei întregi generații.

Radu Comșa este într'adevăr un simbol. Nedumeririle, tristețile și frângerile lui se revarsă dincolo de marginile simplei sale ființe: în întreaga serie de oameni care, ca și el, începuse entuziastă războiul pentru a-și scutura în cele din urmă întreg frunzișul ei de nădejdi și de visuri.

Grație acestei corespondențe generale în sufletul epocii sale și buneii lui calități literare, romanul d-lui Cezar Petrescu a cunoscut unul dintre cele mai frumoase succese de librărie. Aceasta într'o vreme când gustul cititorilor de pretutindenii, câtva îndepărtat prin saturare dela literatura de războiu, tindea să revină către ea atras de câteva bune cărți, printre care aceia a lui Remarque a fost hotărâtoare: firesc deci ca războiul să stârnească și să tenteze din nou, deopotrivă pe editorul cât și pe scriitorul român. De aci probabil, graba cu care a fost angajat și pus pe piață romanul d-lui Camil Petrescu. Și de aci indiscutabilul lui succes de vânzare.

Convenim dela început că „Ultima noapte de dragoste întâia noapte de războiu” nu este deloc lipsită de merite. Dimpotrivă: are pagini care pot sta fără greș printre cele mai bune ale literaturii noastre și observații tratând un ochiu sigur, cunoscut nouă ca atare din acele dure și plastice versuri de războiu publicate în „Sburătorul”.

Romanul este văzut distinct, în două părți, corespunzând fiecare unuia din cele două volume: primul urmărește viața unui tânăr menaj de studenți, în dezacord prin gelozia excesivă a soțului, alături de care d-l Camil Petrescu surprinde reușit câteva din acele siluete care alcătuiesc fresca unei anume lumi din preajma războiului. Acest volum nu este, în fond, altceva decât un larg vestibul introductiv pentru cel de al doilea: închinat războiului, și cel mai interesant prin conținutul pe care o aduce literaturii de războiu: degajarea scriitorului față de materialul care covârșea altădată, puțința lui de a vorbi „la rece” despre stări de suflet și realități ale războiului — amândouă negreșit explicabile prin perspectiva liniștitoare pe care vremea o așează între el și noi. D-l

Camil Petrescu izbutește să vadă războiul. Să-l surprindă în afară de sufletul său. Să și-l proiecteze în amintire ca pe un ecran străin, calm și neînfiorat de nicio obsesie: de unde, pondera descripției sale, vișgoarea și justetea observației.

Ce supără însă în romanul D-lui Camil Petrescu este, în primul rând, lipsa de legătură interioară între cele două părți: prezentând amănunțit în întâiul volum drama unei gelozii pe care izbucnirea războiului o împiedică să se rezolve, autorul uită complet, în paginile celei de a doua cărți, această mare sursă de neliniști când, firesc și natural ar fi fost ca, din opunerea lui cu nouile stări interioare create de contactul cu războiul, să iasă marea luptă a romanului: absență lângă care trebuiesc adăogate numeroase insuficiențe de expresie.

Căci cartea literar vorbind, este sub posibilitățile d-lui Camil Petrescu. Pe alocuri ai chiar impresia că autorul a fost în imposibilitate de a-și revizui manuscrisul. Că a scris totul în grabă. Cu multe neglijențe de stil și lucruri fără rost pentru economia generală a romanului, cum bunăoară acea lecție de filozofie care, întinsă pe două zeci de pagini, în afară de câteva ingenuități savuroase, nu face decât să creeze o barieră inutilă în desfășurarea cărții.

Sau acele trimiteri în petit la texte streine, din josul celor mai multe pagini ale volumului doi, care verifică afirmațiile romanului, departe de a-i adăoga un caracter de autenticitate, fac doar dovada unei cochetării pedante de scriitor care vrea cu orice preț să-și dovedească informația și erudiția.

Mult mai îngrijit ca scris, volumul „Cohortele Morții” al D-lui Al. Lascarov Moldovanu înfățișează, prin materialul mult mai apropiat de războiu ca dată primă de apariție dar colectat acum în volum, punctul de vedere opus d-lui Camil Petrescu, acel al scriitorului care simte mai mult de cât vede. Povestește nu descrie: schițele D-lui Lascarov Moldovanu adună la un loc imaginea unui războiu care se articulează și închiagă d'n oameni, fapte și întâmplări cu care autorul a trăit și suferit laolaltă. Ceeace interesează prim este, deasupra materialului însuși, atitudinea scriitorului față de ele, ușor aburită de o caldă compasiune și înduioșare creștină.

* * *

Reactualizând astfel literatură de războiu, „Ultima noapte de dragoste întâia noapte de Războiu”, romanul d-lui Camil Petrescu, deși defectuos literar, reprezintă totuși, prin succesul său de librărie, o indicație prețioasă: rămâne numai ca recentul volum al d-lui Lascarov Moldovanu să-i precizeze adevărata ei semnificație.

AL. BĂDAUȚĂ

FENOMENUL „CONVERTIRILOR“ IN MISTICA ITALIANĂ

(JACOPONE DA TODI, FRAGMENT DE STUDIU)

Toți biografiile celui mai de seamă dintre poeții mistici pe care i-a cunoscut Evul mediu italian înainte de Dante — și biografiile vechi și cei noi — atribuie convertirea sa morții aceleia care-i fusese smerită și cu frica lui Dumnezeu soție.

Cercetând însă documentele pe care ni le poate oferi hagiografia medievală, ne va surprinde frecvența acestor întoarceri la credința întru Domnul, datorită morții unei femei iubite. Explicația a fost perpetuată de tradiție, până în zilele noastre; căci ea intrupează un netăgăduit adevăr sufletesc. Dante însuși, cu a sa *Viață nouă*, poate fi invocat drept supremă mărturie. Nu înflorea această viață nouă, de mistică reculegere, din mormântul abia închis al angelicei Beatrice?

Legendară sau nu, convertirea în urma morții unei ființe iubite convine întregului sistem filosofic medieval și, mai ales, atmosferei psihologice a vremii. În principiu o putem deci admite și în cazul lui Jacopone da Todi. Admițând însă, cu ceilalți biografi, că tragica moarte a Vannei i-a desvăluit Poetului lumea nouă, — arătându-i ce poate ajunge, dela o clipă la alta, cea veche, — naște tot atât de firească întrebarea: nu presupune această convertire un răstimp premergător de dubiu mistic și de întâmplătoare reculegeri? În primul rând și în afara oricărui pretext determinant, lui Jacopone nu-i era îngăduit să se sustragă covârșitoare obsesii mistice, care se deslănțuise asupra Umbriei sale cu mult înainte de moartea Vannei. Și apoi, nimic nu ne îndreptățește să credem că înainte să scrie cunoscutele-i «Laude» mistice, acest poet, fost student al strălucitei Universități juridice din Bologna, nu va fi încercat și versuri profane, pe gustul artei poetice a «dulcești-noviștilor» din Romagna și Toscana. De altfel, în însăși culegerea sa de compoziții mistice se găesc unele accente destul de profane, spre a nu le atribui epocii anterioare convertirii. Iar cazul atator poeți italieni contemporani, neconvertiți, dar dedați cu totul manierei mistice, este și el tot atât de obișnuit. În preajma anului 1300 întreaga spiritualitate medievală trăia cu încordată înfrigurare acest unic moment de evanescență mistică.

În această stare sufletească de pregătire mistică, accidentul morții aceleia pe care nu se dovedise în stare s'o urmeze pe calea evlaviei, i se oferea drept bine venit pretext pentru renunțarea la viața de toate zilele, prin convertire și desprindere de plăcerile aducătoare de apropiate și inexorabile calamități.

Jacopone da Todi trăia epoca lui Dante Alighieri. Deși se pare că Florentinul n'a participat decât cu sufletul la viața mării familii monastice franciscane, convertirea sa poetică și sufletească înfățișează suficiente analogii cu aceea a lui Jacopone, spre a îngădui evocarea lor laolaltă.

În *Vita nuova*, în *Comedia*, în biografia pe care ne-a transmis-o concetățeanul său Boccaccio, în cele mai demne de crezare mărturii, ni se vorbește de neîndoioasa convertire a lui Dante, de renunțarea-i la «viața activă» și la dedarea întru totul beatitudinii contemplative, din cauza și în clipa morții Beatricei.

De ce ne-am sfii să ne gândim iarăși la tradiția hagiografică, invocată în cazul lui Jacopone? Dante o folosise, deopotrivă, bine știind cât ar fi sporit în felul acesta prestigiul hotărârii sale de a se consacra odată pentru totdeauna inspirației mistice. Reală ori nu, moartea ființei iubite era o tragică și neîndoioasă realitate pentru poet. Vanna, Beatrice, au rostit cuvinte supreme în momente de mare cumpănă pentru dănuirea pământească, pentru inspirația și opera poetică a celor doi mistici italieni. Desigur. Nu presupune însă această convertire a lui Dante, provocată acut prin tragedia morții, un răstimp premergător de frământare, de îndoială, de reculegere și chiar de asceză întâmplătoare, care să îndreptățească apoi suprema și neîntoarsa hotărâre?

Cadrul în care s'a fixat viața lui Dante Alighieri, anterioară exilului, dar posteroară convertirii, mi se pare schematic și neverosimil. De ce am presupune segmentarea acestei existențe lăuntrice — la un om care întruchiează ca nimeni altul omenescul, cu tot ce are el mai străveziu și mai opac — într'o perioadă pseudomistică, urmată de o alta de quasi-turpitudine carnală, după care trebuia să se interpună reculegerea mistică, provocată exclusiv de moartea Beatricei? Lumină. Umbră. Lumină. Zonele de interferență se pot exclude însă? Se poate înlătura, fără neverosimilitate, concomitența acestor stări, tocmai în epoca adolescenței sufletului omenesc?

În felul acesta biografiile curente întunecă însăși geneza marilor posibilități creatoare de mai târziu. Tot tragismul *Comediei* presupune tocmai lupta poetului cu propria-i conștiință, iar lupta se dă între Binele și Răul care-și dispută clipă cu clipă întâietatea. Altfel, Dante n'ar fi trăit decât literar „Iadul” ori „Paradisul”; iar Jacopone da Todi n'ar fi scris „Ditirambul Mistic”.

În cazul acestor poeți medievali, opera de artă (înfăptuire literară) ca și convertirea (înfăptuire sufletească) presupun luptă. Succesiune de alternative. Șovăiri. Izbânzi trecătoare. Întoarceri. Și apoi, moartea în viața de o clipă a lumii acesteia, ori transfigurarea în veșnicia dănuirii de apoi a sufletului și a marilor creațiuni, pe care omenirea le trăește de atâtea veacuri drept „divine”.

ALEXANDRU MARCU

C R O N I C A L I T E R A R A

„BALTAGUL“, ROMAN DE M. SADOVEANU „ROXANA“, ROMAN DE GALA GALACTION

I

Literatura d-lui M. Sadoveanu nu poți s'o așezi lesnicios pe planul analizei și s'o judeci rațional. Există în narațiunile d-sale o rezonanță de melopee cuceritoare care te vrăjește și nu-ți mai dă păs să fii stăpân pe instrumentul critic. Un farmec inponderabil de cântec bătrânesc îți topește glacialitatea pe care ți-ai impune-o și te constrânge să te lași furat de *viers*. Dacă vor fi cusururi, nu mai ești capabil să le vezi. Zăporul cald al narațiunii te-a prins ca în taina unei incantații. Iar după ce ai revenit la trezie, încă îți murmură în suflet recitativul taumaturgului. Dramaticul situațiilor, descripția, schițarea eroilor, toate trăesc, nu prin ele înșile, ci prin *farmecul sadovenist*. Este această calitate de natură muzicală, indefinisibilă și inezisabilă ca vitaminele cari refuză să se fixeze la cercetare. Își acuză doar prezența în efectele produse. Literatura d-lui Sadoveanu, în general, când este reușită, are acest caracter, iar *Baltagul* i-se conformează. Ori decâte ori a ieșit din vraja muzicală — similară armoniei eminesciene — a cântat o notă falsă. În toată producția sa se constată că abaterile au născut caduc. De la *Floare ofilită* până la *Strada Lăpușneanu* și de aci la *Oameni din lună* sunt trei jaloane de drumuri rele printre rețeaua celor bune. Au aparența unor romane răgușite, din mediu urban periferic, pe cari le fredonează un ostaș liberat, în cadrul unor dispoziții bucolice. Inadvertență necontestată și supărătoare. *Baltagul* însă cade în zona celor fericit urzite, lângă *Hanu-Ancuței* și *Zodia Cancerului*. Explicația este clară: nu s'a adresat unui element străin afinităților sale elective și în consecință n'a fost silit să apeleze la acea parte din claviatură pe care nu este stăpân. Intuiția *Baltagului* pleacă din folklor și din dragostea pentru viața păstorescă. Regiune fecundă, de care, ori de câte ori s'a apropiat, d. Sadoveanu a dat creațiuni minunate. În legătură cu orientul, rămas același, astăzi ca în vremurile patriarhale, și în legătură cu radiațiile capodoperei baladelor, *Miorița*, a plasmuit o înscenare modernizată, țesută pe canavaua faptelor precise. Dela atmosfera poetică, ideală, o coborîre de aplicații pe un câmp de realități tangente. „Versul de mahnire din depărtarea anilor de demult” suflat din foalele cîmpoțului, în preajma focului și sub țaria nopții, „chemarea de demult”, „bătaia de inimă a oamenilor cari au fost și nu mai sunt pe acest pământ”, jalnic cântată în stihurile *orbului sărac*, s'au infipt în sufletul autorului ca sămânța în brazdă. Ver-

surile altei *Miorițe* decât aceia a lui Alecsandri, *Miorița* care preludează în sunete, nu în prolog de pastel l-au urmărit ca ariile obsedante, cu potențial monoidestic și persuaziunea nu l-a scutit până n'a rostit și d-sa a două variantă a străvechiului cântec bătrânesc, Versurile :

„S'aude, s'aude
Departa, la munte,
Gomăn gomănaș
De trei ciobănași; —
Gomăn gomănind,
Oile pornind”,

pe cari le meșteșugește *orbul sărac* le-a incrustat dl. Sadoveanu și în discursul său de recepție la Academie. I'au furnicat adesea sufletul și l-au bucurat precipitând emoția în lacrimă, cum l-a înduioșat pe „ciobanul cel prost și supărat dela Rarău” „și pe monahul care se ducea la sfântu-Haralambie” și a „lepădat lacrimi pentru niște inchipuiri”, cum „plângeau pe locurile lor fără nici o rușine” păstorul și călugărul. Ca și ei a primit în albia sufletului ecouri din vremuri sure cari l-au îndemnat să scrie o întâmplare cu trei ciobani.

Au aceste stihuri simple o cadența răscolitoare de vagi și misterioase răsunete ca în poezia lui Eminescu *Peste vârfuri*. Aceleași note minore și captivante din ritmul

„Mai departe, mai departe,
Mai încet, tot mai încet,
Sufletu-mi nemângăiet
Indulcînd cu dor de moarte”.

Cum pică stropul de chiag și coagulează fața albă a laptelui, astfel au căzut și au închegat

„Gomăn gomănaș”

o întreagă afabulație, care se mișcă pe furca unei sentimentalități.

Dar D-l Sadoveanu a depășit poema populară, atât în nucleul ei emotiv cât și în structura compoziției. A întregit balada. Sau mai bine zis a refăcut-o. Cam așa cum va fi fost varianta epică premergătoare. Din lirică d-sa a transformat-o în dramatică. Din premisele folklorice păstrează numai esența și un sentiment fundamental: durerea morții abătută peste turma și gospodăria ciobanului. Adaos principal: reacțiunea împotriva asasinilor, sentimentul răzbnării pus pe seama soției — în baladă rolul aparține *măicuței bătrâne*. Cănele și ceilalți factori secundanți i-au venit din alte părți ale epice populare.

În afară de punctele relevate : locul inspirației, sentimentalitatea de bază, construcția întregitoare, patosul dramatic, ceace ni se pare absolut unic, *sadovenist* este desenul și colorarea unei lumi, cu toate obiceiurile și firea ei. Iar mai presus graiul pietros și scăpător al personajilor. În primul rând al *Vitoriei*.

Dramaticul care întreține interesul, cauzează impulsivitatea dela pagină la pagină, dar e numai un excitant. Nu supremul năzuit de artă. Plăcerea mare și superioară se ivește din fresca pastorală în care apare o omenire ciudată și nouă. Deși trăitori alături de noi „Locuitorii aceștia de subt brad sunt niște făpturi de mirare. Iuși și nestatornici ca apele, ca vremea; răbdători în suferinți cași'n veri cumplite, fără griji în bucurii cași'n arșițele lor de Cuptor, plângându-le dragostea și beția și datinile lor dela începutul lumii, ferindu-se de alte neamuri și de oamenii dela câmpie și venind la bârlogul lor ca fiara de codru, — mai cu seamă stau ei în fața soarelui c'o inimă din el ruptă; cel mai adesea se dezmiardă și lucește — de cântec, de prietenie” (pag. 144).

În dreapta și în stânga faptului de căpetenie, dincolo de personajul iscoditor și activ — Vitoria—singurul caracter puternic, se ramifică în lături episoade și oameni de însemnătate secundară pentru acțiune dar covârșitoare prin linia ori pata de pitoresc pe care o adaugă. Să se observe că deși ospetele, botezul, nunta sau obiceiurile înmormântării nu ocupă în complexul romanului decât poziția suplimentară, totuși fără ele compoziția ar suferi considerabil. Pentru că aici stă toată eminența literaturii d-lui Sadoveanu, în *absența acțiunilor și în suplînirea lor* prin accesorii descriptive, sfătoșenie, parenteze de amănunt, eresuri, superstiții.

Funciar legat de inexistența acțiunilor numeroase, ca un corolar al ei, este deficitul personajilor. Dintre câți participă, vreo 10 mai însemnați, singură *Vitoria* are relief. Restul : siluete de umbră estompată. Parcă toată atenția autorului s'a adunat către eroină, iar între ea și ceilalți a rânduit o deferență apreciabilă. *Vitoria* are noblețea artistică a abatelui *de Marenne* și a lui *Beizade Alecu Russet*. E prototipul unui strat etnic. Inteligență nativă, spirit cercetător ciobănesc, se orientează ușor între oameni și în natură, contrariată de oameni, îi învinge și li se împune. Exponentă a sufletului odrăslit direct din natură e un tip pe care nu-l cuprinde civilizația. Între ea și subprefect, există un raport diferențial de medii perfect autonome, cu psihologie, cu legi omenești și eterne, integral deosebite. Pentru *Vitoria*, rânduelile mortului sunt mai presus decât obligațiile față de cadrul legilor. O poziție dărză ca a *Antigonei*. Dictată de credințe și practice milenare. Suflete cari se orientează după alt meridian psihico-moral. Nu omul sociologizat, ci independent. În comerț, prin mister, cu Dumnezeuirea și într'un slab determinism social. Poate că mai strânse sunt relațiile omului cu animalele decât cu oamenii. Câinele *Lupu* (năzdrăvan ca

într'o baladă, mai puțin însă ca *Patrocle* al duduiei *Lizuca*; pentru a fi în tocmai îi lipsește doar graiul și previziunea) atinge valoare de simbol. Încrezător în protecția divină, ajutat de dobitoace — nici calul nu e neglijat — și răzîmându-se pe forțele sale, așa e omul, produs al naturii. Și așa este *Vitoria*. Una din cele mai frumoase individualizări din opera d-lui Sadoveanu.

După ce impresiile lecturii s'au stratificat, în depresiunile conștiinței de cititor rămân câteva achiziții persistente : concepția lumii ciobănești despre viață și despre moarte, chipul *Vitoriei* și printru ele svâcnind subțire nervul roșu al dramaticului. Acesta este talantul cel nou depus de d-l Sadoveanu peste tezaurul de până acum. O nouă celulă de viață autohtonă câștigată artei, cu procedee innoite.

I s'a făcut obiecțiune prezentului volum că nu conține poezia naturii : că era tocmai indicat prin situarea subiectului să înfățișeze amplu panorama munților. Este adevărat că absența de sagacitate analitică mai pretutindeni, în celelalte scrieri, o compensează d. Sadoveanu prin redarea naturii. Totuși ni se pare motivată această eludare din *Baltagul*. În operele precedente principalele afecțiuni sadoveniste apar indisolubile sau amestecate : natura, paseismul și primitivismul uman. Se pare că în ultimele lucrări autorul tinde către un început de selectare ale celor trei laturi fundamentale. În *Țara de dincolo de negură* și *Împărăția apelor*, în special peisagiul ocupă planul primordial. *Hanu Ancuței* și *Zodia Cancerului* sunt închinare evocărilor, pe câtă vreme în *Baltagul* își propune să cioplească figura dură a omului crescut din și lângă pământ, la fel cu steiurile de sub cetină.

De aceea a preferat — excepție dela normă — tratarea dramatică în locul celei narative. Concepția narativă — evocatoare, reclamă imediat și neapărat, la d-l Sadoveanu, zugrăvirea naturii. Cantilena domoală a rechemărilor se combină cu susurul copacilor, cu imensitatea șesurilor, cu singurătățile silhii ale munților. Între narațiune și cadru se făcea fuziune. Expunerea dramatică se dispensează de factorul pictural.

Și-apoi în *Baltagul* autorul a încercat să facă opera după tehnica populară. În toate baladele natura apare în fulguri sporadice de 1—2 versuri. Poporul nu înțelege existența inconjurătoare a firii disociată de el, ci asociată până la confuziune. El și elementul în care trăește fac una. Ditirambul romantic de măsura Rousseau—Chateaubriand este un aparat tardiv al civilizației. Iar dela aceștia incoace ori de câte ori intră în atenția poetului cult are semnificația unui complement, al unei evadări. De cel popular este inseparabilă. De aceea nu se prosternează în fața ei, luând poze teatrale. Ci numai o menționează. Putea d-l Sadoveanu, admirator al *Miorișei*, să creeze o variantă și să se folosească de alte procedee de cât cele consacrate de către anonimii săi precursori ?

Numai admitând explicațiile de mai sus, se justifică de ce artistul cel mai sensibil în fața naturii a ocolit-o de astădată.

Constant este însă d-l Sadoveanu în ceea ce privește caracterul său de căpetenie: stilul. Aceiaș capacitate și plasticitate a expresiei de pretutindeni înfloreste în *Baltagul*.

II

Cariera literară a scriitorului *G. Galaction* este un diptic. Ce a creat înainte de război compune o icoană, din centrul căreia stăpânește *Biserica din războare*. Elementul ecclesiastic constituie acolo un fond de inspirație, de natură decorativă, ornantă. Își căuta subiectele într'un mediu ce nu trecuse în literatură. Eră frăgezimea unui teren virgin. În faza doua activează mai mult părintele Galaction, cu preocupări organice ecclesiastice. Din roman generează astfel o *problematică*. *Roxana* — după spusele autorului și după cât se observă din arhitectura realizată — primul roman dintr'un ansamblu, reprezintă o porțiune din cel de al doilea segment al evoluției personalității.

Între nuvela *De la noi la Cladova și Roxana* este un caracteristic paralelism de diptic și un urcuș. În nuvelă pulsa tinerețea creatorului, trupul avea ascendență asupra sufletului. Popa Tonea — ca nenumărate fețe așijderea lui — e în aceeaș măsură om și slujitor al Mântuitorului. De atunci și până acum scriitorul a suferit radicale prefaceri. Și-a făcut stagiul de anahoret în tebaidele reflexiunii. A căzut în extaz mistic. A primit binecuvântarea harului. S'a fost investit misionar și a pornit să propovăduiască marea și inexorabila întoarcere în căile Domnului. De aceea părintele Abel apare detașat de lume și spiritualizat. Foarte mult duhovnic și misionar. Iar omul este zdrobit de scrupule de conștiință. În definitiv, aceiaș figură evoluată ca și părintele lor. Tonea, numai preot. Abel, și călugăr. Împodobit cu duh apostolic și posesor al unei elocvențe magice. Dincolo, din atmosfera clericală, își culegea subiectele, o cunoștea și îi plăcea s'o zugrăvească. Conflictele se puneau mai redus. Dincoace îl interesează viața ei și caută să-i intereseze și pe ceilalți. Deși pregătit pentru biserică, scriitorul Galaction aparținea într'un sens laicului. Hirotonisirea, venită după o lungă deliberare, se recunoaște și în impresiunea literară. *Serios și grav, convins și eroic* creatorul Roxanei este un ostaș al lui Cristos, care a trecut prin bolgile infernale, efectuând o ridicare dantescă dela carne la spirit. La antipodul d-lui Arghezi apostat și pamfletar, răzleț de Damian Stănoiu, care concepe umoristic, pune în romanul său o problemă omenească în conexiune cu alta religioasă. Desbaterea nu se scindează nici o clipă. Omul și duhovnicul sunt răsuciți în acelaș trunchiu. Romanul agită idei dogmatice și creiază viață. Una mai puțin cunoscută intru cât n'a avut revelatori. Dar în orice caz, frântură din marele aspect al oglinzii omenești.

Se înregistrează o altă experiență de Popa Tandă, dar nu didactic și nu subordonat economicului. Ci activând în funcțiunea de catihet într'un ținut mai refractar: orașul cu toate patimile, sărăcia, brutalitatea, materialismul și pozitivismul ucigaș. Este părăsirea umbrei claustrate pentru descinderea iluminată în torențele vieții, unde cuvântul creștin s'a făcut așteptat, să aline suferințe trupești și să întoarcă lumea rebarbarizată de mașină, spre lumina veșnică. E narrațiunea circumstanțelor unei cariere, care se izbește de roca tare a piedicelor omenești, deslănțuind în sufletul protagonistului o dramă dureroasă. Romanul se încheie dezolant, trist ca toate faptele rămase neimplinite.

Părintele Abel Pavel e clădit din duh și trup. Și asemenea oricărei vieți cunceaște beția iluziilor și sumbrul căderii. Autorul său n'a sacrificat teologiei sufletul existenței. Le-a pus de acord și a întruchipat un om întreg care se sbate între cerul viziunilor sale și realitățile umane, ostile sau așezate deacurmezișul drumului ca riște gropi satanice. Abel Pavel, lipsit de artificios, trăește. Nu a fășnit din retorta de alchimie teologală.

Tocmai de aceia trezește în substraturile noastre emoționale fiorul prețios estetic. Pentru că opera nu s'a deprins dintr'o *intenție*. N'a fost stimulată de *tendință*. Preotul n'a împins pe scriitor. Amândoi au colaborat. Nici morală religioasă, nici apologetică. Ajuns la capăt, nu numai că n'ai impresie de apodictic, dar nici chiar nu întrevezi oarecare concluzii. Îți aduni o doză de farmec: tragicul tristeții în care se înfășoară personajul promotor. Și gândurile tale de cititor pornesc în marș de comentariu personal. Sugerat, dar nedirecționat. Împrecis, dar nu net.

Părintele Abel Pavel nu e o pură viziune de poet. Nu e rodul fantaziei infierbântate al, unei mistice. Nu e un tip aprioric. El trăește între noi. Și când pasărea măiastră a visurilor sale se precipită trăznită, coarda se înfrânge brusc, resortul care naștea iluziile plesnește și eroul biruit de alean simte nevoia unei integrale spovedanii. Își caută sprijin în alt duhovnic, fiindcă încrederea în sine și-a pierdut-o.

Apreciem în *Roxana* un semn al timpului. Părintele Galaction s'a făcut ecoul unei direcții a curentelor contemporane. D-sa le-a căpătat în concăvitatea talentului, le-a dospit și elaborat, dându-le ființă artistică. A seismografiat un curent public de idealuri. Veacul actual reacționează împotriva celui anterior. Raționalismul a adus la cataclism. Nu ne mai satisface patrimoniul pozitivismului. „Doctrinile sociale revoluționare ne-au instreinat inimile celor mulți...” A înghețat simfira caldă a omului. Romanul aduce pe lângă frumusețea lui literară și un snop de credințe. În noaptea care ne apasă o falfăire albă ne cheamă lângă corabia de idealuri creștine.

Cei din generația lui Radu Comșa nu gustă o simplă compoziția literară ci descoperă, și busola unui crez.

O compensație. Un refugiu după evasiunea din vidul dezamăgirilor. O carte care galvanizează promițând pace „omului prefăcut în categorie economică”, „omului fără Dumnezeu”. Creștinismul se concretizează în pilda frământărilor unui om și oferă contemporanității oboseite de leșuiala sec. XIX, un criteriu. Descompunerea care ne bântue este contrabalansată de perspectivele noi desvăluite în paginile romanului. Creațiunea părintelui Galaction este sortită să reverse în intelectualitatea românească o înviore.

Conjugând două forme de existență, cea clericală și cea laică, evitând convenționalul și menținându-se în autentic, a răspuns postulatului estetic și a satisfăcut suferința de sete după un ideal. Vânătorii de originalitate au dinaintea o pildă. Poți să fii nou fără să te spurci de noroiu. Poți să clădești pe paianță ideologică, fără să cazi în aberații.

E de observat, în tratarea firului epic, o atitudine personală. Un indicator crucial i-a desemnat mersul natural al narațiunii, ferindu-l de o eroare capitală. Așa cum sunt puse datele, i se ofereau trei soluții: 1. una realistă, 2. vizionară, 3. omenească. Adică putea să facă din protagonist un biruitor, care neținând seamă de comandamentele etico-religioase să se fi folosit de slăbiciunile oamenilor și să ridice cetatea de piatră lui Cristos și adăpost săracilor. De sigur o situație verosimilă, dar întunecată și respingătoare. Incompatibilă cu ținuta scriitorului. În trebuința actuală de ideal creștin n'ar fi plăcut nici cititorului.

A refuzat și cea de a doua rezolvare în care preotul Abel Pavel ar fi apărut ca sol divin. Să fi curcit și să fi transformat din rădăcini societatea (O singură dată îi acordă poziția de mesager excepțional care țintuește sufletele și te ține la dispoziție. Și numai o clipă. Când hipnotizat, în casa lui Ceaur, le arată locul viran pe care vede mânăstirea). Dacă romanul ar fi rezultat dintr'o asemenea perspectivă, total vizionară și fanatică, proiectat pe un plan ireal, ar fi pierdut mai mult ca în prima ipoteză. S'ar fi întors cu un secol înapoi. Ar fi frizat estetica romanticilor.

Simțul firescului a povățuit pe autor să nu vadă în eroul său altceva decât un preot, om și spirit. Închinat unei credințe și supus mizeriilor cari inerent sunt „legate de o mână de pământ”. Se ține astfel o chibzuită cumpănă, o ponderată rezervă față de cele două mobile între cari oscilează interesul: între ambianța socială și cea bisericească. Nici anatema urii cu incolăcirii de satiră asupra celei dintâi, nici preamărirea celei de a doua. Și totuși, deși poziția autorului este onorabil obiectivă, cititorul se alege, lăsat liber, la sfârșit cu convingerea că societatea de astăzi trebuie să-și dobândească prin creștinism corectivele. Din razele crucii și din parfumul rozei mistice să-și

facă îndreptarul, când celelalte stele au pălit și cerurile sunt deșerte.

Volumul conține pagini vibrante de poezie, pagini analitice, de psihologie, de observații sociale. La pag. 65 descripția liturghiei. În cele următoare o aripă învăluitoare de predică. Magistrale portrete fizice sau spirituale: al lui Atanasie Ceaur scrijelat în pastă realistă, al Vlădicăi subtil înscris din linii ascuțite. Burghez și tipic pentru Trandafirescu. Tăioasă și morală ca un imperativ al eticei kantiene este figura lui Helen Hempel. Apoi creații mai complexe ca Debora și Roxana, sunt dovezile unui talent cu resurse mereu îmborsate.

Aceleaș vorbe bune trebuie să le însemnăm pentru prezintarea mediilor și interiorurilor: mizeria foburgului juxtapusă splendorii din palatele bancherului Simon și negustorului Ceaur. Dexteritate în pictura panoului mare al ceremoniei de la așezarea pietrei de temelie, unde politicienii sunt incisiv scrutați.

Iar dacă se cere — și strict numai cât se cuvine — câteva fraze în cari palpita un peisaj. La pag. 123-124 dăm peste rânduri de contemplație și pastel cari vrăjesc ca niște adevărate versuri laiate liric. Și peste tot, subsumând elementul teologic jocului liber al sentimentelor omenești, calcă pasul spiritual al autorului care cugetă în potriviri de înțelepciuni biblice. Din fiecare alineat își face drum o aluzie din istoria sfântă, un crâmpei de legendă sacră, un nume evocator de locuri din Pământul Făgăduinții și din începuturile creștinismului primar.

În subzidiar, pe apele pe unde alunecă nava acțiunii, scriitorul a presărat idei sociale și religioase. În lupta sa, pentru triumful ideii, preotul Abel Pavel angajează duela de idei, discuții în care trebuie să facă uz de arme desprinse din panoplia autorului. Propăvăduitor al păcii dintre semeni, preotul romanului este un aruncător de punji între culte și biserică. Mozaismul, ortodoxismul și luteranismul își găsesc puncte ideale de înțelegere, un loc geometric de intersecție.

Cu dibace pătrundere argumentarea devine predică, iar preotul un apostol transfigurat de convingeri adânci.

Textul este semănat cu boabe biblice ca niște ochiuri de poetic small albastru pe talgerul opac, aburit de repirația grea a confesiunii.

Ar fi prematur să ducem mai departe notele de față. *Roxanei* trebuie să-i succedă alte piese ciclice. Numai la apariția părților întregitoare ne vom putea rosti deplin, precizând locul romanului Părintelui G. Galaction în literatura noastră.

CONST. D. IONESCU

C R O N I C A P L A S T I C A

P I T O R E S C Ș I P I C T U R A L

Bogăția motivelor la pictori este de multe ori simptomul deficitului de personalitate. Dovedește infima rezistență a personalității artistului față de sugestiile imediate ale pitorescului din natură. Pictorul nu trebuie să se restrângă la rolul modest pe care i-l atribuie opinia comună: preocuparea lui nu este aceea de a identifica într'un limbaj convențional anumite semnamente concrete ce definesc individualitatea exterioară a motivelor folosite. Asemenea celorlalte ramuri ale artei, pictura își află valorificarea artistică numai prin atitudinea pe care o ia artistul pictor față de lume, în cazul nostru față de lumea nevăzută.

Cu alte cuvinte orice pânză reprezintă o sinteză înaltă a materiei și spiritului, și în genere pictura poate fi definită ca expresia, prin mijloace specific picturale, a acestei sinteze. Se înțelege în ce măsură apare evoluată concepția din urmă față de aceea care pretinde pictorului reproducerea mai mult sau mai puțin credincioasă a fragmentului de natură.

Este interesant de urmărit cum diferențierea între cele două concepții ale picturii (una filistină, cealaltă estetică) se cristalizează pe axa de opoziție a două noțiuni, apropiat denumite: pitoresc și pictural. Se înțelege prin pitoresc ansamblul unor anumite însușiri ale lucrului ce servește drept motiv pictorului. Picturalul este dinpotrivă calitatea expresiei pictoricești. Toate motivele sunt picturale, în sensul aptitudinii de a fi transpuse în valori specific picturale. Este notoriu ce prestigiu împrumută Petrașcu motivelor cât de umile, fie câteva mere lângă o carte. Numai anumite motive sunt pitorești: acele însușite cu accentuat colorit, de preferință rarissime. Pentru vânătorul de pitoresc, unicitatea priveliștei singură are preț. Se afirmă astfel predominarea motivului. În conștiința unui adevărat pictor, transpunerea picturală a motivului apare cu mult mai însemnată. Se afirmă de astădată predominarea expresiei.

Este oportună totuși reabilitarea noțiunii de pitoresc, reinstaurarea în demnitatea accepției sale pierdute. Pictorii, cei dintâi, și-au luat sarcina să o facă. Asistăm la o explorare din ce în ce mai adâncită a pitorescului local sau exotic. În pictura românească peisagiul urban (în speță bucureștean) și peisagiul oriental al Balciului au devenit teme extrem de frecvente. Aceeași atitudine de cercetare a pitorescului caracteristic a succedat în străinătate unei perioade de aprigă revizuire a principiilor chiar care stau la baza picturii. O uriașă experiență spirituală și tehnică în același timp, a prilejuit neobișnuita degajare a conștiinței artistice la pictorii zilelor noastre. În lumina acestei ascuțimi critice și ca opoziție la sterilitatea unor anumite curente extremiste, o veche înțelegere a pic-

turei a fost din nou împinsă pe primul plan. S'a tins deastădată la un echilibru între pitoresc și pictural, cel dintâi socotit ca suport al celui din urmă, s'a năzuit la suprapunerea lor în unitatea faptului creator. Cunoscătorul, oricât de sumar inițiat, al istoriei artelor știe că echilibrul de care vorbim este semnul marilor epoci de plenitudine picturală. În adevăr imaginația pictorului are nevoie să fie stimulată și peripețiile de pitoresc ale motivului ajută de minune la aceasta. Complexitatea aparatului pitoresc așează curse oportune în calea tendințelor diferențiatorii de care este străbătută fantezia picturală. Prin frecventarea pitorescului artistul adevărat dobândește o lărgire a experienței picturale, cu condiția să nu se lase aservit de motiv.

Mai mult ca oricând anul acesta pictorii noștri au încercat ispita altor orizonturi, au râvnit după înrăurirea felurită a luminei și atmosferei streine. În timp ce Petrașcu și Iser descoperiau cerul torid și pământul de calcar al Toledoului, Bunescu ispitia farmecul celor două cetăți de apă: la miazăzi Veneția, la miazănoapte Delftul. Marcel Iancu însuși părăsia calculul abstrus al câtorva cifre de sânge și fiere, nou Odyseus, străbătea la întâmplare drumurile mediteraniene. Atâtea zări noi suprapuse, lumea văzută sub unghiuri oscilante la fiecare clipă, beție a translațiilor de cadru, improvizare de culise, curând ridicate! Ce spirit subtil imboldește exodul? Căror năzuințe formative răspunde mișcarea? Socotim că explicația o sugerează considerațiile noastre liminare.

Dintre cele cinci expoziții de pictură, în preajma căroră vom întârzia, trei ne pun în prezența pitorescului exotic, a patra ne apropie chipul peisagiului urban, cea din urmă se alimentează din pitorescul peisagiului de țară.

După cum s'a pomenit mai sus, *Iser* ne aduce roadele incursiunii de jumătate de an prin peisagiul spaniol. Din tot cuprinsul expoziției reese un suflu tineresc, surprinzător la uriașul cu părul innălbbit de vreme. Obsesia academiei, atât de insinuantă în atmosfera expoziției din anul trecut a fost îndepărtată printr'o smucire de umăr. Autoportretul ne vorbește convingător despre seriozitatea pornirilor de înfruntare a soartei, care îl însuflețesc și astăzi pe acest *fauve* sur, îndârjit într'o atitudine susținută și nobilă.

Anul trecut prognosticam anumită evoluție a pictorului în sensul unei formule de maturitate, corespunzătoare echilibrului dintre anumit pitoresc și un pictural amplu, cu multiple rezonanțe lăuntrice. Pictorul ne-a afirmat atunci că întru nimic nu îl leagă considerațiile noastre. Astăzi dovedește cu fapta cât de îndreptățită era rezistența la încercările de definire anticipată a virtualităților pe care le poate desvolta un

temperament artistic atât de inzebrat ca al său. Energia nervoasă a pictorului, distribuită anul trecut în subtile și oarecum specializate exploatari picturale reacționează deastădată potrivit unui mod elementar în contact cu aspectele pitorești și diverse ale unui peisagiu inedit.

Fără îndoială partea exterioară a pitorescului Spaniei nu a putut fi disolvată fără rost, nici convertită definitiv în principiu asimilabil cunoscutei atitudini artistice iseriene. Vrem să spunem că substanța peisagiului spaniol nu a fost epuizată în întregime de gândirea lui Iser. Expoziția suferă uneori printr'un exces de documentare, capătă un caracter caleidoscopic, oferă acces amabil spre particularitățile geografice și configurația anecdotică a vieții spaniole. Dar mai totdeauna, platitudinea răsunătoare a motivului este răscumpărată prin strălucirea vestmântului pictural, în același fel cum polifonia colorată a muzicii lui Ravel reușește să transfigureze până la potențe uluitoare, banalitatea la fel de dulceagă a cântecului spaniol. Balanța dintre pitoresc și pictural se apleacă acum adeseori în sensul pitorescului.

În câteva cazuri, simplificarea paletelor și acea forță neobișnuită de sinteză formală pe care am apreciat-o întotdeauna la Iser, prelucrează cu totul personal motivul și îi imprimă un caracter neșters. Apreciem indeosebi câteva interioare spaniole, a căror atmosferă, încărcată par'că de patimi ce stau să se deslănțue, se încorporează cu o degajare nespasă stilului fermecător al artistului. Armonia de roșu, alb și negru formând acordul dominant de culoare pe care se clădește prestigiul acelor interioare, diferențierea cu înrâuriri constructive a câtorva nuanțe de roșu sonor, subtilitatea unui negru pătruns de lumină împrumutând prin contrast o strălucire de mare preț albului sensibilizat, atitudinea corporală e modelelor, totul mărturisește aici însușirea organică în cuprinsul stilului lui Iser, a unei atitudini de desăvârșită noblețe interioară. Aceeași noblețe apare în autoportret, care va rămâne în istoria artelor noastre plastice, nu numai o frumoasă pagină de pictură, dar, și o mișcătoare confesiune.

Ne place să alăturăm, în înșiruirea întâmplătoare a cronicii noastre numele unui tânăr, *Ionescu Sin*, de numele marelui său premergător. Si reflectând mai mult ne mărturisim că apropierea nu este chiar atât de lipsită de sens. Ca și Iser, pictorul Ionescu Sin este un îndrăzneț răscolitor al domeniului picturii, ca și Iser năzuește spre o înaltă ținută picturală. Desigur alura personalității lui Iser este o țintă greu de atins; au totuși în comun aceeași conștiință neperversită a țelurilor și mijloacelor picturii. Este îmbucurător să constatăm la noua generație de artiști plastici existența unei conștiințe estetice extrem de dezvoltate, când nenumărați sunt „artiștii” cu renume cari speculează poncifuri perfect nepicturale, cu indiferența cu care ar specula o marcă de fabrică.

Ionescu Sin reușește cu această primă expoziție personală să se afirme ncontestat ca o valoare de prim

rang între pictorii tineri. Îl urmărim cu atenție dela începuturile de acum câțiva ani când pânzele sale subliniau un decorativ linear lipsit de adâncime. Mai apoi tânărul artist a pornit pe urmele lui Van Dongen în căutarea expresiei picturale. Reușitele parțiale ne erau simpatice, le-am socotit întotdeauna superficiale. Strălucire a paletelor se desvolta în dauna trăinicieii țesăturii cromatice.

Cu expoziția din foyerul teatrului Maria Ventura, Ionescu Sin aduce o maturitate de expresie care nu prejudiciază întru nimic frumusețea în sine a culorii. Nudurile pictate de Ionescu Sin sunt alcătuite dintr'o materie prețioasă, plasticitatea formelor se rotunjește luminos din textura subtilă a colorilor. Astăzi Ionescu Sin este sub înrâurirea lui Renoir din ultima epocă. La această înrâurire Sin a ajuns într'un chip cu totul firesc, urmându-și idealul pus în reprezentarea armonioasă a corpului omnesc nibat de jocul reflexelor luminoase ce se concentrează în focarul unei carnații splendide. Așezarea nudului în centrul peisagiului este iarăși o idee împrumutată dela Renoir (idee scumpă Renașterei). Corespondențele dintre forma omenească și ambianța sunt cultivate cu rafinament neobișnuit, cu rară forță de sugestivitate în crearea atmosferei.

Prețioase nespuse apar și peisajele din Balci. Vibrează în ele spiritul culorii, se evidențiază în toate unitatea unei vizualități picturale de o delicatețe rară. Deși construite pe gamă de griuri, peisajele lui Ionescu Sin sunt impregnate de sens cromatic, ascund parcă un subînțeles al culorii. Uneori particulele de culoare suspense în atmosferă tind spre condensare, ca în pânza reprezentând un grup de tătăroaice la fântână. În clar obscurul care învâluie gruparea figurală, un roșu, un albastru și un verde ard înăbușit, cu reflexe stranii și prețioase. Câștigul cel mare realizat de ultima etapă în evoluția picturii lui Ionescu Sin constă după noi în delimitarea precisă a domeniului de autonomie al picturalului. Prin aceasta Ionescu Sin și-a înlesnit cu mult isbânzile viitoare.

Un frumos temperament artistic ni s'a desvăluit în persoana tânărului desenator *C. Constantinescu*, a cărui primă expoziție personală a fost deschisă cercetătorilor în sala Hasefer. *C. Constantinescu* nu este un necunoscut celor care se interesează de manifestările de artă plastică dela noi. În saloanele de desen și gravură, desenele sale de proporții mari au atras întotdeauna luarea aminte a cunoscătorilor. *C. Constantinescu* este artist și om o figură extrem de interesantă. Dacă ar avea la scris talentul lui Panait Istrati am aflat despre el amănunte de un pitoresc uman neîntrecut. Asemeni omului, artistul *C. Constantinescu* este un *self-made man*, talent înăscut fără nici o comunicație cu aspectele culturii actuale, dar care,—prin ce paradox?—pictează cu aceeași cruzime ca orice *fauve* de ultimă oră. Urmând un precis instinct de vagabondaj a refăcut fără să știe itinerariul din Amyntas, în tovarășia pictorului Louis Fabre, acesta admirator fervent al lui Matisse. Cu toate că nu a văzut niciodată

vreo pânză de-a neîntrecutului colorist francez, C. Constantinescu a pășit pe cărările paradisului vegetativ în care Matisse își situează odaliștele și a reușit să transpună stilul pictural al aceluia, alcătuit din subtilități și sevă, în câteva cartoane colorate cu violență inutilă. Impresia este imediată și irezistibilă ca aceea pe care o comunică un peisagiu caracteristic exotic. Este vorba de convertirea picturalului în pitoresc, un caz cu totul rar pe care-l vom categorisi sub denumirea de pitoresc al picturii. Asemenea rătăcirii sunt explicabile la o individualitate mândră de independența sa, nepăsătoare față de tot ce poate părea comandament al culturii. Arta lui Constantinescu este a unui călător pasionat de caracterul peisagiilor exotice, pe care îl redă cu multă limpezime și stăruitoare grijă pentru adevărul local. De aici derivă impresia de stampă geografică ce se degajă mai totdeauna din contururile ferme care definesc înfățișarea unui om, particularitățile portului local, chipul unui peisagiu. Desenul lui C. Constantinescu este valoros prin însușirile compoziției și prin calități de ton. În cadrul câtorva linii Constantinescu grupează numeroase centre de figuratie însuflețită, după cum prin diferențierea calitativă a tonurilor, artistul face să circule mult aer împrejurul lucrurilor, dând orizontului o palpăire imperceptibilă. Imponderabilul atmosferei nord africane își află prin mijlocirea resurselor limitate pe care le oferă linia o transpunere în același timp emoționată și senină. Aceeași forță de sugestivitate obținută cu mijloace neînsemnate se degajă din pânza reprezentând o vedere a orașului Fez. Emoțiunea ce reese din mișcarea de ansamblu a burnuselor albe cu înfățișare de apariții spectrale, ne trădează în expozantul dela Hasefer un artist născut, către care se îndreaptă speranțele noastre cele mai curate.

Izolată în cuprinsul vieții artistice actuale dar cu certe adevăruri la anumite momente, ne apare pictorul Bacalu, care expune în foyerul teatrului Maria Ventura. Cele câteva influențe apar prea evidente ca să mai fie nevoie să insistăm. Credem că artistul se va regăsi, curând pe sine așa cum ni-l înfățișează unele pânze reduse la economia raporturilor dintre câteva planuri principale de culoare înrăurind spre o expresie directă plină de comunicativitate omenească. Peisagiul urban cu joc bogat de planuri constituie resursa de pitoresc dela care se alimentează fantezia picturală, atât de

curată, a pictorului. Un alt motiv preferat îl constituie configurația arhitecturii caselor țărănești în împletirea de linii a peisagiului rural. În câteva cazuri fericite pictorul speculează motivul acesta până la integrarea lui într'un ritm de culoare și pastă foarte susținută, din care se degajă nemijlocit emoția artistică. Pe drumul sincerității omenești îmbinată cu o rară conștiințiozitate profesională, domnul Bacalu va afla și de acum înainte împliniri la fel de frumoase.

În sala „Ileana“, Rodica Maniu-Miltner a expus un număr însemnat de acuarele și uleiuri. Făcând abstracție de acuarelele cu subiecte din Corsica, a căror formulă de pitoresc se leagă prea mult de intențiuni din afară de artă prin aceea insistență pusă în reliefaarea efectelor tari, expoziția d-nei Rodica Maniu ne restitue sensul unei frăgezimi de sensibilitate cu preț de sine stătător, vibrând discret în contact cu aspectele peisagiului românesc. Folosind în uleiuri o tehnică impresionistă personal înțeleasă, Rodica Maniu o pune în funcție nemijlocită de emoția pe care vrea să o comunice, în al cărei timbru intră ca armonice delicate glasurile felurite ale cerului, pământului și apelor noastre. „Lângă pământ“ și-ar fi putut intitula artista ansamblul lucrărilor sale, folosind sugestivul titlu pus de fratele domniei sale, poetul Adrian Maniu, în fruntea unui volum de versuri. Comparația ar putea merge mai departe și ar viza cu mai multă precizie paralelismul între tehnica și expresia unuia și celuilalt.

Până și aliterațiunile sau asonantele poetului își găsesc echivalente în expresia picturală a lucrărilor doamnei Rodica Maniu. Revenirea insistență a cutărui motiv coloristic, de pildă roșu cu verde, face parte dintre mijloacele de sugestivitate artistică folosite de pictor. Această asonanță coloristică nu este motivată mai mult, rezistă la orice încadrare în complexitatea vre'unui ritm de culoare. Motivarea stă în sensibilitatea artistică a pictorului, care nu năzuește cătuși de puțin să îi găsească o fundare obiectivă. Cât privește în special acuarelele, prețul lor artistic înseamnă demult una din podoabele scumpe ce încunună frumoasa sensibilitate pe care o mărturisește Rodica Maniu. Independența artistei față de numeroasele curente și înrăuriri ce-și dispută întâetatea în cuprinsul artelor noastre plastice, constituie un merit mai mult.

AUREL D. BROȘTEANU

CRONICA SPECTACOLELOR

„FATA URSULUI“ DE V. VOICULESCU

„Fata Ursului“ este o piatră de încercare infalibilă pentru a deosebi pe cei ce într'adevăr au rădăcini autohtone de cei ce nu pot mărturisi decât aderențe superficiale și venetice cu solul românesc. Drama clădită de V. Voiculescu nu este o simplă elucbrație de autor care vrea să se manifeste ca atare,

ea este o mărturisire a respirației pământului autohton, un efluviu nestăvilnit fășnind dintre stâncile și bolovanii Carpaților, un oracol plin de otrăvi prevestitoare asemenea celui al Pythiei delfice.

Era deci de așteptat ca, în fața acestei mărturisiri irefrangabile de românism, matadorii civilizației să

se frământă în stalurile lor ca viperile prinse sub talpa ursului, și să proclame de îndată că „Fata Ursului” înfățișează un mediu cel puțin perimat, bun de muzeu, prins de-avalma, fără discernământ, etc.

Este o piesă care sparge sala în două, care jucată în fața unor spectatori mai puțin apatici ar fi avut clocotitorul răsnet al unei „Hernani”. Nu este puțină de dat înapoi. Trebuie să fii pentru sau împotriva acestei piese.

V. Voiculescu a îndrăsnit să nu se preocupe de decorativ, să nu reprezinte o problemă nemțească sau franțuzească în costume „naționale”, ci să dea drumul stăvilărilor spiritualității autentice a satului românesc, spre a o arăta în toată splendoarea ei patriarhală de autentică simplitate. Chiar dacă decorurile ar reprezenta nu minunatele ținuturi de stânci și poieni, de păduri muntoase, ci palatele lui Sardanapal sau o cameră rococo, iar personajele piesii nu ar fi îmbrăcate în costum românesc, ci în haine nemțești, ai recunoaște dela distanță — bine înțeles, dacă ești de aci, de la noi, că ai în față mediul românesc, sufletul românesc, — și aci meritul teatral al lui V. Voiculescu apare în toată lumina, — drama românească, tragedia românească. Căci fiecare neam are drama sa, tragedia sa proprie, *felul său de a reacționa în fața durerii*. Oedip rege este o tragedie grecească nu pentru că se petrece în Grecia și este făcută de un grec, ci pentru că înfățișează problematica durerii astfel cum și-o pune și o trăește poporul grec. Tema piesii lui Voiculescu nu este deci „o simplă legendă” sau „dorința de a reda un anumit mediu ori o anumită mentalitate”, ci este arătarea luptei românului cu durerea. Cu ce arme se înfățișează țaranul nostru în fața durerii? Cum și le rupe una după alta fără folos? Cum se întâmplă înfrângerea și ce atitudine ia în fața puterii covârșitoare a soartei?

Căci „Fata ursului” este o soartă. Nu este excepțională ca aceea oedipiană, nici nenaturală. E o soartă comună tuturor, zilnică și nepersonală. Vidra e departe de a fi unică. Toate fecioarele noastre iubesc ca Vidra și au parte de durerea ei. Toate luptă împotriva soartei în același chip, cu încăpățănare dărză. Iar Muma Vidrei, — care muma care simte românește nu s'a recunoscut în ea? În slăbiciunea ei de vădană, în viclenia ei maternă și puterea de leoaică întru a-și apăra progenitura? Și bietul primar cât de plâns și cât de rumân este și el, în ciuda demnității lui venite dela centru și dela politică. Și satul? Această comunitate de traiu și de iubire, această entitate colectivă vie care în zadar e trasă în formele „comunale”?

Personajul principal, deși nu este arătat, — căci aducerea în scenă a pieii ursului nu este arătarea ursului însuși, — este ursul, legenda ursului sau mai precis, *parabola ursului*.

Căci satul a ghicit ceea ce primarul și jandarmul și chiar popa — reprezentanți ai autorității și ai civilizației în sat, oameni care judecă „rațional,” care au

pentru orice o explicație laică și necesară, care au o pușcă spre a distinge ficțiunea de realitate și înșelăciune, — nu voiseră să creadă. Povestea cu ursul nu e o invenție a Vidrei ca să-și explice fuga din sat, nici o anecdotă cu un dezertor care, ca să scape de sub urmărire, se ascunde în munți îmbrăcat în piele de urs, ci este o legendă, în care, pe măsură ce o debitează, crede însăși Vidra, este parabola ursului.

Ea este neverosimilul în persoană, însă rațiunea suficientă cea mai bună: este blestemul preschimbării omului în urs, este blestemul suferinței omului ca și a fiarei. Este cea care ține drama în mână, care ține personajele strânse ca într'un clește, parabola ursului este umbra soartei care planează cu o mână legând și cu alta deslegând. Este meritul neprecupețit al lui V. Voiculescu de o fi găsit echivalentul sfinxului, al animalului monstru în ursul nostru neaș. Sfinxul este crud și plin de sarcasm. Ursul este blând și cuminte. Sfinxul sfășie, și ursul sfășie la fel. Drama grea că era o răzbunare ticluită a soartei, durerea era sângeroasă și ără alinare. Drama românească este o îmbrățișare frățească a suferinței, o durere imensă, însă potolită.

Armele cu care luptă satul împotriva durerii participă dela viclenie. Soarta nu poate fi întoarsă prin luptă dreaptă. Nu sunt permise decât șiretlicuri nevinovate. În chipul acesta ne-a emoționat profund, de pildă, momentul în care, negăsind alt mijloc de a preveni pe „urs” să nu se apropie de casă, zădită, femeile inventă „bocetul” acela prin care avertizează pe urs.

Bocetul, este armă cu două tăiușuri. Viclenia se învinge prin sine. Căci bocindu-l, „ursul” este prevenit, însă și menit în același timp morții. Căci nu se cade a boci om viu. Trebuie să nu ai deloc simț teatral ca să nu fii cutremurat de tragicul acelei clipe și al altora la fel de care este plină piesa. Asemeni trebuie amintite momentele în care învierșunarea și durerea schimbă invectiva 'n vers.

Astfel „Fata Ursului” este lupta dintre parabolă și comunitatea de iubire a satului. Sunt unii cari, însă, nu au văzut de cât o legendă perimată, alții luptă între mentalitatea satului și cea a factorilor civilizației. Țăranii și copiii și noi, cățiva, care voim să ne asemănăm lor și fratelui Vidrei, frate bun cu Niculaiță Minciună, însă, găsim în piesa lui V. Voiculescu alimentul spiritual autohton atât de căutat.

Meritul lui V. Voiculescu trebuie relevat însă și din punctul de vedere al facturii piesii, nu numai al problematicei ei. În adevăr, unii s'au mirat găsind că satul vine pe scenă la tot pasul, că se amestecă mereu în intrigă și au încheiat că autorul a luat satul de-avalma și ni l-a înfățișat fără discernământ.

„Satul” își are rostul lui în factura piesii. Satul este personaj. Satul, este vădită intenția autorului, împlinește rolul chorusului antic. Și, pe această cale, nu e greu de descoperit că V. Voiculescu s'a îndreptat de principiile tragediei antice în compunerea piesii sale.

Regia d-lui Paul Gusti a fost onorabilă. Totuș trebuie să-i imputăm o notă de realism prea accentuată. Jocul condus de d-sa a fost „caracteristic” autentic și plin de vioiciune. Inșă am voi să vedem piesa într'o regie care să-i sublinieze întâiu de toate problematica tragică astfel cum am arătat-o noi. Nu putem încheia fără să arătăm impresia puternică pe care ne-a lăsat-o creația d-nei Sorana Topa. A fost o țara că îndrăgostită veritabilă, știind să lunece pe gama

sentimentelor acesteia, ca sunetul în fluerul unui cântăreț măiestru. O compoziție foarte bună, în rolul primarului, d-l Ciprian și, în rolul mumei, d-na Ciucurescu. Bun, deși puțin șarjat, jandarmul lui Marius, impresionantă „fața” lui Ghibericon (în Vânătorul). Iar Maestrul Notara în rolul bătrânului orb, a fost ca șoapta vântului care cântă prin frunzele pomilor taina pământului.

PAUL STERIAN.

C R O N I C A M A R U N T A

REVISTA „Datina”, care prin apariția ei în orașul Turnu Severin e chemată să facă utilul oficiu de răspândire a culturii, atacă *Gândirea* și cercetarea noastră despre Eminescu, în câteva numere consecutive i sub trei iscălituri, astfel ca să nu lase îndoiala că ne aflăm în fața unei acțiuni organizate. La început n'am crezut necesară o lămurire suplimentară, considerând felul în care se vorbea despre *Spiritualitatea lui Eminescu* o rătăcire pe care însuși autorul o va regreta mai târziu. Dar atacurile s'au repetat cu doi asociați, într'un limbaj comun agresivilor de ziar politic, care pune în discuție caracterul de revistă literară ce vrea totuși să-și atribue publicația severineană.

Nici de data aceasta nu aveam să răspundem, pentru acelaș motiv pentru care am tăcut oricâteori s'au desbătut studiile sau articolele ce am publicat în ultimii ani. Anume, socotim polemica pe care o fac unii la noi o pierdere de vreme, care în plus dă aparența unor calități absente. Polemica este darul marilor talente literare sau masca celor ce n'au a spune ceva dela ei. Polemica cu orice preț! Și fără îndoială că această constatare banală e valabilă și pentru politicieni, cu care polemisti literari de ocazie se potriveșc în mijloace și în scop adică întru totul și în toate. Căci e tot atât de banal adevărat că revistele noastre literare sufăr de politicianizare.

Dacă ne-am hotărât, totuși, la aceste rânduri, este, așa dar, nu pentru a „polemiza”, ci spre a corecta de politicianism o publicație care merită un nume mai bun. În paginile ei, nu unul ci trei colaboratori deformează cercetarea noastră, a cărei răstălmăcire ceilalți doi și-au însușit-o dela cel dintâiu, fără a o fi reflectat personal, și ea s'a întins și la un recenzent de jurnal, citat de acești polemisti, după care și-a apropiat-o și el.

Întâiul polemist, ceilalți doi și recenzentul de jurnal, spun cu un singur glas că *Spiritualitatea lui Eminescu* a căutat să dovedească, nici mai mult nici mai puțin, decât că Eminescu este un poet ortodox. Iată ce scrie textual unul din patru: „când a vrut să scoată pe Eminescu ortodox”. Și în continuare: „Dacă argumentele ar fi fost adevărate ar fi dovedit cel mult că în opera lui Eminescu se găseau elemente creștine”.

De ce restricțiunea „cel mult”? Sau sunt sau nu sunt elemente creștine în spiritualitatea lui Eminescu. Dar că opera sa ar cuprinde mai mult sau mai puțin elemente creștine, e un mod de judecată neobișnuit în studiile literare.

Noi am arătat că *Lucaefărul* este o sinteză de elemente păgâne și creștine, păgâne antice, și nicăeri în întinderea acelei cercetări n'am conchis că Eminescu este un poet ortodox, așa cum înțeleg cei patru polemisti, și nici atât, că el este un poet pur creștin. Dimpotrivă, am spus că dumnezeirea lui Eminescu este impusă din punctul de vedere creștin, în formarea ei dându-și întâlnire filosofii care nu sunt creștine. Acesta este rezultatul la care duce o cercetare obiectivă și propunându-ne să cercetăm spiritualitatea lui Eminescu n'avem tocmai noi să ascundem rezultatul la care ajunsesem. Titlul spune lămurit că studiem spiritualitatea lui Eminescu, deci elementele ei componente, fără intențiunea de a majora sau diminua pe unele în dauna sau în favoarea altora, ca să iasă o concluzie dată de mai înainte.

Acest procedeu, a argumenta și a potrivi faptele în vederea unei concluzii găsite a priori argumentării, este procedeu tipic al politicianului, și când polemisti noștri sunt obsedați de el, arată cât de înrădăcinată e în mentalitatea contemporanilor politicianizarea. Chiar și felul lor de a vorbi este politician: „a vrut să scoată pe Eminescu ortodox”.

Un spirit neprihănit de politicianism și doritor de adevăruri culturale românești, dacă voea să se ocupe cu acel studiu, s'ar fi oprit la cât cercetează el, și ar fi notat că Eminescu a avut o înaltă spiritualitate, ignorată de generațiile vechi, și care s'a revelat în actuala generație ca o urmare a faptului că ei i-a fost dat să i se reveleze însăși spiritualitatea. E adevărat, și e un semn îmbucurător al vremii noastre, că astăzi toată lumea vorbește, până și presa politică, de spiritual, spiritualitate, autohtonism, de o generație nouă, etc.

Și nu cumva oare miezul multiplexelor polemici și nesfârșitelor atacuri contra *Gândirii* zace în vina acestei generații de a se fi făcut purtătoare de aceste adevăruri noi?

RADU DRAGNEA

EOMUL DOGMATIC. Atragem atenția cititorilor noștri asupra importantului studiu al d-lui Lucian Blaga, a cărui tipărire se începe în numărul de față. *Eonul Dogmatic* va continua în numerele de Ianuarie și Februarie. El cuprinde următoarele capitole:

1. *Considerațiuni introductive. Aspecte istorice ale dogmei.*
2. *Antinomii transfigurate.*
3. *Paradoxiile metafizice.*
4. *Contradicția în știință și în dogmă.*
5. *Gândirea prelogică și dogma.*
6. *Intelect enstatic și intelect ecstetic.*
7. *Dogma și transcendentul.*
8. *Dogma și experiența.*
9. *Realism, ficționalism, dogmatism.*
10. *Perspectivile minus-cunoașterii.*
11. *Eonul dogmatic.*

Din „dogmele” elenistice și din dogmele creștine, Lucian Blaga formulează, după o analiză a structurii lor făcută cu admirabilă pătrundere, o metodă de cunoaștere deobicei dispreguită de filosofi: *metoda dogmatică a intelectului extatic*. Nu-l interesează dogmele ca formulă de credință, — el le socotește perimate, — dar îl interesează dogmaticul ca metodă filosofică posibilă a unei noi creațiuni de dogme. Vizi- cular prin natură personalității sale poetice, autorul — cum se va vedea din concluziile studiului său, — considerând epoca noastră prin analogie cu epoca elenistică, deslușește din ruinele sistemelor filosofice cunoscute nevoia unei noi spiritualități și a unui nou „absolut” ce s'ar închege dincolo de tendințele sincretiste ale unora din gânditorii vremii noastre. (Hermann von Keyserling, de pildă). În ce va consta această nouă spiritualitate? Care va fi conținutul acestui nou absolut? Va fi cel creștin? În opoziție fundamentală cu Nicolae Berdiaew, autorul *Evoluiei mediu cel nou*, Lucian Blaga nu vede această posibilitatea care ar însemna o simplă restaurare.

După dânsul, e vorba de perspectivele vizionare ale unei noi metafizici, ale *metafizicii unice*, creată impersonal de intelectul extatic după metoda dogmatică, proprie spiritului uman ca orice altă metodă.

Problema, firește, poate da naștere la variate și fecunde discuțiuni.

Cei cari, spre deosebire de Lucian Blaga, cred în dogma creștină, — eu mă număr printre aceștia — și nu văd posibilă o nouă dogmă decât printr'o nouă revelație care să-i dea conținut, (revelația istorică a lui Isus Christos), vor prețui totuși claritatea fără egal cu care se definește filosofic, pentru întâia oară dogmaticul.

Iar cei cari se ocupă cu filosofia, citind *Eonul dogmatic*, vor fi, credem, de acord cu noi că gândirea

românească, tributară deobicei, înscrie prin acest studiu o excepțională pagină de originalitate și profunzime.

. C.

ABUNDENȚĂ. Cu prilejul celor 10 ani care se încheie cu acest număr festiv, toți membrii grupării *Gândirea* și colaboratorii noștri răsleși au ținut să cinstească evenimentul prin contribuțiile lor literare. Numărul de față amenința să ia proporții pe care nu le-ar fi putut suporta casa revistei. Astfel am fost nevoiți să amânăm pentru numerile viitoare poeziile, proza și studiile sosite prea târziu sau având o întindere prea mare. Regretăm că, între altele, n'au putut încăpea bucățile d-lor *I. Agârbiceanu, Ion Mînulescu și I. M. Marinescu*.

Dintre studiile și eseurile primite anunțăm:

Vasile Băncilă: Călătorie în Evul-Mediu.

G. Breazul: Concepțiile dominante în muzica românească de azi.

Radu Dragnea: Mateiu Ion Carageale.

Dragoș Protopopescu: Un pamfletar al Crucii Chesterton (sfârșitul).

Nichifor Crainic: Sensul teologic al frumosului.

Pamfil Șeicaru: Joseph d'Arbaud.

Tudor Vianu: Gândirea lui Lucian Blaga.

Nicolae Roșu: Filosofia contemporană a Istoriei.

TOMA VLĂDESCU, noul nostru colaborator, și-a făcut debutul literar în limbă franceză, publicând în *Mercure de France* și în *Latinité* studii ce i-au atras imediat elogiile criticii pariziene. Acum trei ani, la Paris, Henri Massis ne cerea relații asupra acestui nume pe atunci necunoscut. Am dat din umeri, nebănuind măcar pe analistul pătrunzător și pe stilistul virtuos care avea să împodobească paginile *Gândiri* cu studiul *Un rău jără leac sau Despre câțiva călători chinuți*.

RECTIFICARE. În numărul trecut, la poezia *Cântec de toamnă* semnată de *Al. A. Philippide*, s'a omis mențiunea: „traducere din Charles Baudelaire”. Greșala cade asupra-nă, iar nici decum în seama distinsului poet al *Stâncilor Fulgerate*.

La Administrația revistei se găsesc de vânzare colecțiile „Gândirei” pe toți anii trecuți—cu prețul :

100 lei anul I,

120 lei anul II,

180 lei anul III,

200 lei anul IV,

30 lei anul V,

300 lei anul VI,

și câte 350 lei, fiecare din anii următori.

Pentru învățători, studenți și elevi de liceu, „Gândirea” face, la aceste prețuri, o reducere de 25%...

* * *

Tabla de Materii completă a celor zece ani de apariție ai „Gândirei” va fi anexată în paginile numărului pe Ianuarie al revistei.

RODICA MANIU

FETE SPALĂ GRĂU

GÂNDIREA

ISER

MANTILA NEAGRĂ

GÂNDIREA

ȘTEFAN POPESCU

LA SCUTARI

GANDIREA

C. C. CONSTANTINESCU

PIAȚĂ

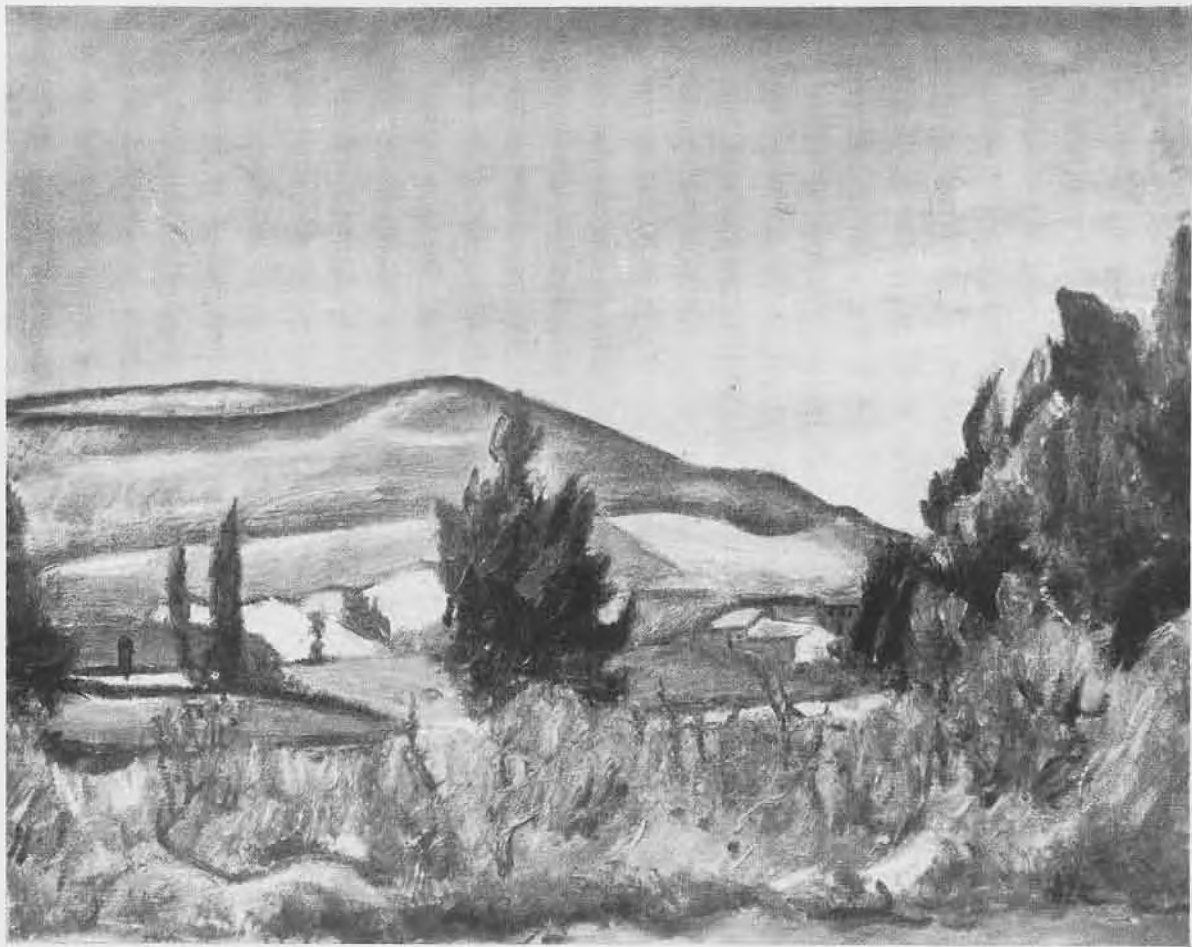
GÂNDIREA

RODICA MANIU

CULESUL VIEI

GÂNDIREA

ISER

PEISAJ LÂNGĂ BURGOS

GÂNDIREA

C. C. CONSTANTINESCU

ALI

ȘTEFAN POPESCU

LA TURTUCAIA

GÂNDIREA